

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

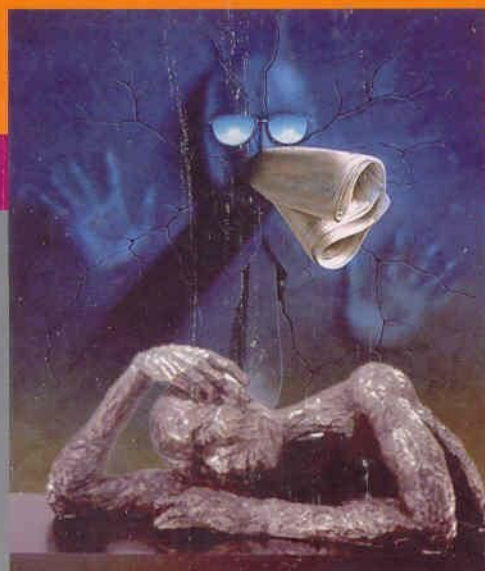
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ulusalcılık

Bir İdeolojinin Krizi

Gün Zileli

Gün Zileli, 24 Ekim 1946'da, Ankara'da doğdu. 1970 yılında, DTCF'nin Felsefe Bölümü'nün 2. sınıfından ayrıldı. 1960'lı yıllarda, *Yordam*, *Soyut* gibi edebiyat dergilerinde öyküleri yayımlandı; ayrıca, *Emekçi*, *Aydınlık*, *Proleter Devrimci Aydınlık* dergilerinde görev aldı ve yazdı. **TİP**, **FKF** ve **Dev-Genç** örgütlerinde çalıştı; son ikisinin yönetici organlarında bulundu. 1964 yılının Ağustos ayındaki ilk anti-emperyalist gösterilerde gözaltına alındı. 1966 yılındaki anti-emperyalist gösterilerden dolayı kısa süre hapis yattı. 1968 ve daha sonrasındaki öğrenci hareketlerinde yer aldı, 1969 yılında kısa süre hapis yattı. 1971-74 yılları arasında, üç yılı aşkın Mamak Cezaevinde tutuklu kaldı; **TÖS**, **Dev-Genç** ve **TİİKP** davalarından yargılandı. 1970'li yıllarda *Aydınlık*, *Halkın Sesi*, *Bora*, *Türkiye Gerçeği* dergilerinde, daha çok teorik ve siyasi nitelikte makaleler yazdı ve **TİKP**'nin yöneticiliğini yaptı. 1975 yılında, Adana'da, İncirlik üssüne karşı yapılan yürüyüşte tutuklandı ve kısa süre hapis yattı. 12 Eylül'den sonra, **TİKP** davası dolayısıyla arandı ve on yıl kaçak yaşadı. Bu yıllarda, daha çok Mehmet Gündüz takma adıyla teorik yazılar yazdı; *Ufuklar*, *Saçak* ve *Sosyalist Birlik* dergilerinin çıkartılmasına önayak oldu, *Yapıt* dergisinde yazdı. 1990 yılının başında yurt dışına çıkıp İngiltere'de siyasi mülteci olarak yaşamaya başladı. Bu yıllarda, roman yazdı ve İngilizceden Türkçeye kitap çevirdi. *Amargi*, *Sosyalizmin Sorunları*, *Yeni Zamanlar*, *Birlik*, *Apolitika*, *Ateş Hırsız*, *Uç*, *İmlasız*, *Kitaplık*, *Virgül*, *Koxüz*, *Öteki İsviçre*, *Açık Gazete*, *Özgür Üniversite* gibi yayın organlarında, ağırlıklı olarak kitap eleştirisi yazıları yayımlandı.

Özgür Üniversite Kitaplığı: 63

© Maki Basın Yayın

Yayına Hazırlayan
İsmet Erdoğan

Kapak Tasarım
Ali İmren

1. Baskı
Nisan-2007

Basım Yeri
Cantekin Mat. Yay. Ltd. Şti.
Tel: (0 312) 384 34 35

Maki Bas. Yay. Ltd. Şti.
Menekşe 2 Sok 16/8
Kızılay - ANKARA
Tel: (0 312) 418 32 41
Fax: (0312) 418 32 87

İstanbul Şube
Kumbaracı Yokuşu 115/3
Tünel/Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: 0212 243 54 81

www.ozguruniversite.org
e-mail: ozguruniversite@ozguruniversite.org

ISBN: 978-975-8449-46-0

ULUSALCILIK
Bir İdeolojinin Krizi

Gün ZİLELİ

1. Baskı
Nisan-2007

Kitap ve çevirileri: *Bürokrasi ve Sosyalist Demokrasi*, (Mehmet Gündüz adıyla), Ocak 1990, Koral Yayınları; *68 Deneyi*, 1994, Karambol Yayınları; *Anarşizm Bir Devrim Çağrısıdır*, Mine Ege ve Hasan Bakü ile birlikte, Ocak 1995, Kaos Yayınları; *Türkiye... Sosyal Patlamaya Doğru*, İlhan Tekin ile birlikte, Eylül 1995, Kaos Yayınları; *Deniz Orada* (Roman), Kasım 1995, Sel Yayıncılık; *Halk Silâhlanınca*, Abel Paz, (Çeviri), Nisan 1996, Kaos Yayınları; *Anafora Doğru*, Eugenia Ginzburg, (Çeviri), Ekim 1996, Pencere Yayınları; *Bahar ve Tipi* (Roman), Ekim 1998, Telos Yayıncılık; *Anaforun İçinde*, Eugenia Ginzburg, (Çeviri), Nisan 2000, Pencere Yayınları; *Yarılma* (1954-1972), (Otobiyografi), Kasım 2000, Ozan Yayıncılık, 2002 İletişim Yayınları; *Yoldaş Lenin'e Açık Mektup*, Herman Gorter, (Çeviri), Kemal Orcan ile birlikte, Ocak 2001, Günizi Kitaplığı; *Havariler* (1972-1983), (Otobiyografi), 2002, İletişim Yayınları; *Sapak* (1983-1992), (Otobiyografi), 2003, İletişim Yayınları; *Ev* (1946-1954), (Otobiyografi), 2004, İletişim Yayınları; *Kronstadt 1921*, Paul Avrich, (Çeviri), Şubat 2006, Versus; *Mihail Bakunin*, E.H. Carr, (Çeviri), Nisan 2006, Versus (Bu kitabın kitapçılara çıkışı, İletişim Yayınları tarafından, telifi olmadığı gerekçesiyle engellenmiştir).

zileligun@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Temele İnmek	7
Her Ulusal Savaş Bir İç Savaştır	11
Çerkez Etem	23
Galiyev Üzerinde El Sıkışmak	27
YÖN, MDD'cilik ve Ulusalcılık	99
Gerçeklikle Aramızdaki Mesafeyi Azaltmak	109
Kürt MDD'si ve Türk MDD'si	117
AB ve Cephecilik Üzerine Birkaç Not	123
Su Başında Duranlar ve Suyun Başını Tutanlar	127
Tersinden mi, Düzünden mi?	133
Metal Kafalar, Çinko Yürekler	147
Mezar Taşınız Sizi Ele Veriyor!!!	151
Mühti-Kültür mü, Getto-Kültür mü?	153
Hrant Dink Katledildi	155
Gizli Devlet ve Milliyetçilik Muhalefette	157
Ulusal Bayrak	161
Gerçek Mahkûmiyet!	165
Ulusların Kendilerini İlga Hakkı	169
Gün Zileli'yle "Ulusalcılık" Üzerine Söyleşi	
Fikret Başkaya	173

Sunuş: Temele İnmek

Bir inşaatın temeli yanlış atılmışsa, onun üzerine çıkılan tüm katlar, bu yanlışlığa katkıda bulunurlar, ağırlıklarıyla yanlış temelin, dolayısıyla kendilerinin çökmesini kolaylaştırırlar. Teorinin, bundan yaklaşık yüz elli yıl önce atılan bazı temelleri işte böyle bir yanlışlığın ürünüdür. Bütün temeller değil, ama önemli bazı temel kolonlar. Bu temel kolonlar üzerine inşa edilen ulusal sorun katları, yukarda da belirttiğim gibi, hem bu yanlış temel kolonlardan kaynaklanmıştır ve onların devamıdır, hem de bu temel kolonların üzerinde gittikçe büyük bir ağırlık oluşturmaktadır.

Nedir temeldeki bu yanlış kolonlar? Bu, kısaca ifade edecek olursak, Marx ve Engels tarafından teorize edilmiş olan “üretici güçler teorisi”dir. Bu teoriye göre, toplumlar üretici güçlerin ilerlemesiyle gelişir ve ilerlerler. 19. ve 20. Yüzyılın çok önemli bir sorunu olan ulusal sorun, işte bu temel anlayışa dayanarak çözülmeye çalışılmıştır. 19. Yüzyılda, dünya -ya da Avrupa- çapında bakacak olursak, üretici güçlerin ilerlemesinin önünde engel olan toplumlar, Çarlık Rusyası, Prusya ve Avusturya’ydı. O halde, bu baskıcı diktatörlüklere karşı ulusal ayaklanmalar, üretici güçlerin gelişmesine hizmet eden bir rol oynardı. Bakunin, biraz da bu mantıkla Polonya ayaklanmasına katılmıştı. Marx ve Engels, bu konuda, Bakunin’e göre daha az naif ve daha kuşkucu, ulusal ayaklanmalar konusunda daha seçiciydiler. Onlar, sadece “gerici imparatorlukların” yıkılmasına katkıda bulunacak ulusal ayaklanmaları destekliyor, böyle bir katkısı olmayan “gerici” ulusal ayaklanmalara soğuk bakıyorlardı. Dahası onlar, aynı üretici güçlerin ilerlemesi mantığının ürünü olarak, üretici güçlerin gelişmesine

olumlu katkısı olduğunu düşündükleri sömürgeci eylemleri destekleyen bir tutum da alıyorlardı. İngiliz sömürgeciliğinin Hindistan'daki faaliyetlerine olumlu bakmaları ve uluslar arasındaki "olumlu asimilasyonu" desteklemeleri bunun ürünüydü.

Marx ve Engels'in teorisindeki bu ikili yön, daha sonraki dönemde parçalandı ve bir yönünü Leninistler, diğer yönünü ise Menşevikler ve sosyal demokratlar benimsedi. Tahmin edileceği gibi, teorinin, Menşevikler ve sosyal demokratlar tarafından benimsenen bölümü, sömürgeciliğin ve "olumlu asimilasyonun" desteklenmesiydi. Leninistler ise, teorinin diğer bölümünü, yani üretici güçlerin geliştirilmesine hizmet eden ulusal mücadelelerin desteklenmesini benimsediler ve bu teoriye yeni katılarda bulundular.

Lenin, dünya devrimine hizmet edeceğini düşündüğü ulusal mücadelelere daha geniş bir destek sağlamak ve bu ulusal mücadeleleri, yeni kurulan Sovyetler Birliği'nin denetimi altına alabilmek için, daha önceleri ortaya attığı "emperyalizm" teorisini daha da geliştirdi. Bu teoriye göre, kapitalizm emperyalizm aşamasına ulaşmıştı. Bu noktadan sonra emperyalist-kapitalizmin "ilerici", "üretici güçleri geliştirme" işlevi topyekûn son bulmuştu. Artık sömürgeleri geliştiren bir kapitalizmden de söz edilemeyeceği gibi, emperyalizme darbe indiren tüm ulusal kurtuluş hareketleri ilerici bir rol oynamaktaydı ve desteklenmeleri gerekirdi. Böylece Lenin, Marx ve Engels'in üretici güçlere ilişkin "küçük" sapmasını, telafi edilmesi mümkün olmayan korkunç bir sapmaya dönüştürüyordu: Emperyalist kapitalizm-ulusal kapitalizm ayrımı.

Bununla birlikte, Leninistlerin de ulusal kurtuluş hareketlerine karşı bazı çekinceleri yok değildi. Ulusal kurtuluş hareketlerinin genelde emperyalizme karşı ilerici bir rol oynuyor olmaları, onların otomatikman desteklenmesi gerektiği anlamına gelmezdi. Bu ulusal kurtuluş hareketlerinin başını hangi sınıflar çekmekteydi? Bu sınıflar, komünist hareketlerin ulusal kurtuluş hareketi içinde serbestçe çalışmasına izin veriyorlar mıydı? Yani uzun lafın kısası, Leninistler, bir ulusal kurtuluş hareketi, "anti-emperyalist"

ya da “ulusal kapitalist” de olsa, Sovyetler Birliği’ne karşı dostane bir tutum içinde değilse, onu desteklemek konusunda bir hayli sakıncılıydılar. Eğer anti-emperyalizmle birlikte Sovyet dostluğu da gündeme gelmiyorsa, o harekete mesafeli durmaktan yanaydılar.

“Üretici güçler” teorisine Lenin’den de fazla Menşevikçe bir bağlılık içinde olan Stalin ve Stalinistler, 1920’li yıllarda Leninistlerin bu sakıncılarını ve çekincelerini büyük ölçüde geri plana attılar ve komünistlere, içerde tutucu, hatta karşı-devrimci de olsalar, “milli burjuvazi”yle kesin bir ittifaka gitmeleri, “ulusal hükümetleri” desteklemeleri talimatı verdiler. Çin ve Türkiye’de, bu politikanın acı sonuçları yaşandı.

Mao zedung ve ÇKP, 1950’li ve 1960’lı yıllarda, klasik sömürgeciliğin tasfiyesiyle ortaya çıkmış ulus-devletlerin yaygınlaştığı ve hatta bu devletlerden bir kısmının emperyalizme kafa tutar gibi görüldüğü bir dönemde, Leninist-Stalinist “anti-emperyalizm”i daha da ileri boyutlara götürdüler ve “milli demokratik devrim” politikasını inşa ettiler. Bu politikaya göre, dünya, emperyalizm ve emperyalizme karşı direnen güçler olarak ikiye bölünmüştü. Emperyalizme karşı direnen güçler içinde, sosyalist ülkeler, bloksuz ülkeler, anti-emperyalist ve ulusal kapitalist kurtuluş savaşları yer almaktaydı. Karşı tarafta ise, kapitalist-emperyalistler ve onlarla ittifak halindeki işbirlikçi burjuvazi ve toprak ağaları bulunmaktaydı. Milli demokratik devrim mücadelesi, hem emperyalistleri, hem de ülkelerin içindeki bu işbirlikçi sınıfları hedef alarak üretici güçleri geliştiren uluslaşma ve ulusal kapitalizm sürecini tamamlamalıydı.

ÇKP, daha sonra bu teoriyi daha da ileri bir boyuta taşıdı ve “Üç Dünya Teorisi” adıyla, kendi taraftarı küçük gruplara empoze etti. Bu teoriyle, MDD teorisi tarafından işbirlikçi olarak hedef alınan güçler de müttefik ilân ediliyor, Pinochet ya da İran Şahı gibi diktatörler, “3. Dünya” adı altında, “iki süper devlete karşı direnen ulusal güçler” olarak kutsanıyordu. Bu teorinin, Lenin ve Stalin’in reelpolitığının takipçisi olan ÇKP tarafından, Çin Halk

Cumhuriyeti'nin dış politikasına destek amaçlı ortaya atıldığını bugün rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bugünkü ulusalcılar, işte bu meşum "3 Dünya teorisi"ni, ÇHC'nin dış politika hesaplarından da bağımsız hale getirip, yaşadıkları ülke diktatörlüklerinin yedek gücü olma arzularının ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Onlar, Marx'ta rüşeymi bulunan, Lenin'de önemli bir ivme kazanan, Stalin'de her türlü çekinceden arındırılan, Mao ve ÇKP'de çapı tüm diktatörlükleri müttefik ilân edecek ölçüde genişletilen bir yönelimin gelip dayandığı son noktayı, iflasın açıkça görülmesini sağlayacak son sınır karakolunu temsil etmektedirler. Artık bundan sonra, teorinin genişleyebileceği bir alan kalmamıştır. Marx ve Engels'in "gerici" diktatörlüklere karşı üretici güçleri geliştirme anlayışından doğan "küçük" bir sapma, yüz elli yıl içinde evrilmiş, Lenin'in "emperyalizme karşı mücadele" için desteklediği ulusal mücadeleler ve ulusal kapitalizm konağından geçerek, bugün gelip, en tutucu, en reaksiyoner diktatörlüklerin yedek gücü olmaya ve bu diktatörlükler aracılığıyla emperyalist-kapitalizme bağlanmaya teşne neonazizmin ırkçı-milliyetçi anlayışına dayanmıştır.

Ne büyük bir trajedi...

Çeşitli yayın organlarında yer almış makalelerden oluşan bu kitap, bu trajediyi anlamaya bir ölçüde de olsa hizmet edebilecek midir, bilmiyorum.

18 Mart 2007

Her Ulusal Savaş, Bir İç Savaştır *

Tarık Buğra'nın, ilk baskısı 1963 yılında yapılan ve günümüze dek 20 kez basılan *Küçük Ağa* romanı, milli mücadeleyi muhafazakâr-sağcı bakış açısıyla ele alan, yorumlayan bir tez-roman. Romanın baş kahramanı İstanbullu Hoca (Kuvayi Milliye saflarına katıldıktan sonra Küçük Ağa), aynı zamanda Tarık Buğra'nın tezlerinin taşıyıcısıdır. Tarık Buğra, kendi düşüncelerinin çoğunu, İstanbullu Hoca'ya (ve Küçük Ağa'ya) söyletmiş ya da düşündürmüştür. Roman, yer yer didaktik-propagantif bir temaya bürünse de, kahramanlarını çalkantılı bir dönem boyunca iç gelişmeleri ile vermesiyle ve dönemi, bir kasaba çevresinde (Akşehir) aktarabilmesiyle oldukça başarılı. Ben bu yazıda, romanın edebî yönünü ve iç yapısını değerlendirmekten çok, Tarık Buğra'nın romanın her köşesine sinen, daha çok Küçük Ağa'nın şahsında cisimleşen sağcı-muhafazakâr bakış açısından hareketle bazı sentezlere varmaya çalışacağım.

Osmanlı imparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmasıyla birlikte ülkenin, başta Yunanistan olmak üzere, İtilaf devletlerince işgal edildiği dönemde, karamsarlık ve çıkışsızlık içinde bocalayan Akşehir kasabasına, aşağı yukarı aynı zamanlarda üç kişi gelir. Bunlardan biri, İstanbul Hükümeti tarafından, kasabanın dini önderliğini yapmak üzere görevli olarak gönderilen İstanbullu Hoca; diğeri, savaştan, aynı Anadolu gibi harabe haline gelerek dönen, savaşta kolunu yitirmiş Çolak Salih; üçüncüsü de, Arabistan'da Araplara esir düştükten sonra serbest

* Makalenin, *İmlasız* dergisindeki orijinal Adı "Küçük Ağa"dır.

bırakılan askerî doktor Haydar Bey'dir. Aslında bu üç kişi, romanın üç sacayağını oluşturur. Çolak Salih, savaştan bitkin düşmüş Anadolu köylüsünü, İstanbullu Hoca, Osmanlı İmparatorluğu'nun ulemasını ve aynı zamanda 600 yıllık kadim devleti, doktor Haydar ise, yeni gelişmekte olan Kuvayi Milliye'yi temsil ederler. Çolak Salih, kasabadaki Rumlara muhtaç duruma düşmüş, sabahtan akşama içki içen bir yıkıntıyken, gelişme içinde, attığını sektirmeyen, yaman bir milli mücadele kahramanına dönüşür. Böylece, yıkık Anadolu, onun şahsında cisimleşen bir "ulusal şahlanış"ı gerçekleştirir. Doktor Haydar, Kuvayi Milliye'ye önderlik eden Osmanlı aydın kesiminin tipik bir temsilcisidir. Başlangıçta halkın muhalefeti ile karşılaşsa da, zaman içinde ve zora dayanarak halkı kendi safına çeken Ankara Hükümetinin - Ağır Ceza Reisi ile birlikte- Akşehir'deki temsilcisidir. İstanbullu Hoca ise, romanın baş kahramanı olarak daha karmaşık bir figürdür. Önce, İstanbul Hükümetinin temsilcisi olarak Kuvayi Milliye'ye şiddetle karşı çıkar, Ankara'nın temsil ettiği güçleri "çete" olarak nitelendirir. "Çete"lerin karşısında 600 yıllık devlet zihniyetini savunur ve direnir. Kuvayi Milliye ise, zor yoluyla güçlenip özgüvenini kazandıkça, önceleri ikna etmeye çalıştığı İstanbullu Hoca'yı sonunda katletmeye karar verir. Ne var ki Hoca, durumu haber alır ve kaçıp Çakırsaraylı'nın çetesine katılır. Bu tür çetelerde geçirdiği uzun süreçlerden sonra, kendisini öldürmeye yollanan Çolak Salih'le dost olup, adını değiştirerek, Küçük Ağa adıyla Kuvayi Seyyare milislerine katılır. Artık Ankara'nın "çete" olduğunu düşünmemektedir. Ankara, yok edilemeyen ve yeniden doğan "devlet zihniyeti"nin o günkü temsilcisidir. İstanbul'un ölüp, Ankara'nın doğmasıyla, İstanbullu Hoca da "ölür" ve yeniden Küçük Ağa olarak doğar. Küçük Ağa'da aslında niteliksel bir değişiklik olmamıştır. O her zamanki gibi düzenin, dengenin, "devlet zihniyeti"nin savunucusudur. Değişiklik, onun dışındadır. Artık düzen, düşmanın elinde esir olan İstanbul'da değil, Ankara'da tecessüm etmiştir. Romanın son bölümünde Hoca, baştan beri gösterdiği "tutarlılığı" bir kere daha gösterir ve düzenli ordunun denetimi altına girmek istemediği için Ankara ile

anlaşmazlığa düşen Çerkez Etem'in Kuvayi-Seyyare milisleriyle İsmet Paşa'nın düzenli orduları arasında çıkan çatışmada, binbir komplo düzenleyip adamlarıyla birlikte Ankara'nın safına katılır. Böylece, camide vaaz verirken Kuvayi Milliye "çetelerini" suçlayan İstanbullu Hoca ile, "çeteleri" tasfiye eden Ankara'ya hizmet eden Küçük Ağa arasındaki kopmaz bağ, bir *leitmotif* olarak bir kere daha kanıtlanmış olur. Romanda, yerli eşrafın tipik örneği Ali Emmi, başıboş çeteleri şahsında canlandıran Çakırsaraylı, Tarık Buğra'nın hayalinden çıktığı apaçık ortada olan, devlete bağlı azınlıkların boyun eğişini ve sadakatini dile getiren Ermeni doktor Minas gibi şahsiyetler de, yeri geldikçe, kendilerine verilen rolleri oynamak üzere sahneye çıkmakta, ama bunlar, yine de bu üç figürün yanında bir hayli gölgede kalmaktadırlar.

Devlet ve Düzen Her Şey

İstanbullu Hoca, vukuf sahibi olduğu kadar vicdanlıdır da. Verdiği Kuvayi Milliye karşıtı vaazlara rağmen, onların da haklı olabileceğine ilişkin acı verici iç muhasebelerden geri kalmaz. Bu iç konuşma ve muhasebeler, aslında gelecekteki Küçük Ağa'nın habercileridir, ama yine de Hoca'nın mantığını ve dilini kuskıvrak bağlayan bir tek önemli nokta vardır. Devlet-i Ali Osmaniye, yani düzen, yani devlet bilinci. Bu yüzden, hiç istemediği halde, Yunan'dan önce, Osmanlıya düşman "kardeş cepheye" karşı savaşmakta tereddüt etmeyecektir:

"Hoca samimiyetin büsbütün kuvvetlendirdiği mantuk ve güzel konuşma gücü ile işte, cephesini gerçekleştirmeye girişmişti bile. Bu cephe, altı asırlık geleneğin, şanların şereflerin, refah ve gururların, asıl büyüğü imanun, inancın yarattığı Padişah ve Halife-i Ru-yi zemin adına -ne korkunçtur bu ya Rabbi- Yunan'a karşı değil, doktorun bulunduğu kardeş cepheye karşı savaşacak, hiç yoksa direnecekti." (s.96-97)

Çünkü, her şeyi ancak devlet yapabilir:

"... yapılabilecek her şeyi hükümet yapabilir. Hükümet Zat-ı Şahane'nin hükümetidir. Henüz sulh imzalanmamıştır. Sulhu imzalayacak olan ne hükümettir ne de yenilen ordular.

Padişahımız efendimizin nüfuzu, dirayeti, riyaseti ve muvazene-yi âlemin icapları, ancak bunlar, fakat mutlaka bunlar kurtaracaktır vatanı ve milleti.” (s.102)

Merkezi devlet dışındaki her türlü direniş, “eşkiya güruhu”nun işidir:

“Milli lafzını gaspeden bu teşekkülün başında bulunanlar kimlerdir? Rütbeleri ref’edilen, çoğu gıyaben malikum olan sergüzeştçiler! Asıl tehlikeli olanlar bunlardır. Bunlardır ki, diğer eşkiya güruhunu kendilerine ilhak etmek, daha da kuvvetlenmek ister, razı olmayanları tepelerler. Böyle yaparlar ki milletin başına belâ olsunlar, ihtiraslarına ulaşsınlar. Onlar mal ve makam muhterisleridir.” (s.103)

Hoca işte bu son cümleyle tam üzerine basmaktadır. Gerçekten de öyledir. Ama Hoca’nın yanıldığı ya da görmek ve göstermek istemediği nokta, kendisinin can siperane savunduğu İstanbul hükümetinin de aynı şekilde “mal ve makam muhterisi” olduğudur. Zaten, Hoca’nın bu sözleri sırf propaganda için sarf ettiği, biraz sonra, Ankara’ya, “mal ve makam muhterisi” olduğu için değil, “devlet içinde devlet” olduğu için karşı olduğunu söylemesinden anlaşılacaktır:

“... bunların yanında Sarıca’lar, Çakırsaray’lılar zemzemle yıkanmış gibidirler. Çünkü devlet iddiaları yoktur. Devlet içinde devlet, devlete karşı devlet davası gütmeyiz. Onlar fetva da veriyorlar. Şeyhül İslama karşı konuşuyorlar. Hangi bilgi, hangi ehliyetle? Fahr-i Kâinat efendimiz ne buyurmuş, hatırla: ‘kim ehliyetsizliğine rağmen fetva verirse gök ve yer melekleri lânet eder.’ Hatırla.” (s.103)

Demek ki Hoca’yı esas rahatsız eden, Osmanlı’ya karşı çıkmaktan da önemlisi, ulemanın iktidarına karşı çıkılmasıdır. Fetvayı yalnızca ulemanın başı verebilmelidir. Bu, ideolojik hegemonyanın vazgeçilmez şartıdır. “Ehil” olan yalnızca devletin başındakiler ve ulema’dır. Ehil olmayanlar iktidara gelirlirse, bu, kıyamet gününden beterdir:

“Farz-ı muhal ender muhal, tut ki sırf şahıslarını ve ihtiraslarını ilgilendiren bu emellerinde muvaffak oldular,

silahları, palaları ile ümmeti hükümleri altına aldılar. Sonu ne olacak? Cevap ver, sonu ne olacak? Susuyorsun. Cevabını sana ben diyeyim, dinle: 'idare ehli olmayana geçince kıyamete intizar et!'" (s.104)

Bilinen, Kurandan alınma, suçlayıcı dinsel dili çok iyi kullanan Hoca efendi bir bakıma da haklıdır. Gerçekten de, yeni iktidar adaylarının iktidarı bütünüyle ele geçirdiklerinde insanlara kan kusturacakları daha o günden bellidir. Ne var ki, Hoca efendinin yanıldığı nokta, bütün iktidar sahiplerinin iktidardayken ya da iktidarı ele geçirdiklerinde (hatta daha ele geçirmeden) aynı şeyi yaptıkları ya da yapacaklarıdır. "Ehil" olmak meselesine gelince; "kıyamete intizar ettiren" şey, iktidar sahiplerinin "ehil" olmaması değil, tersine "chil" olmasıdır."Ehil" oldukları için iktidarın bütün gereklerini yerine getirirler, zulüm ve baskı da bunun başında gelir. Hoca, "zaferin" "sahibine" teslim edilmeyeceğinden korkarak da aynı mantık hatasını yapmaktadır:

"Peki sonra ne olacaktı? Bu kadar büyük bir zaferin komutanları ve siyasetçileri, 'işimiz bitti, hadi eyvallah' diye çekip gidecekler miydi? Hoca her şeyden çok işte bu soruya takılıp kalıyordu. Ona göre 'zafer' sahibine teslim edilmeyecekti. Ortaya yeni efendiler çıkacaktı. Düzen altüst olacaktı. Sofra başındaki kavga millete hiçbir savaş yenilişinin veremeyeceği zararı verecekti." (s.185)

İstanbullu Hoca, tespitlerde değil de, çıkardığı sonuçlarda yanılmaktadır. Tabii ki, "zafer", "sahibine", yani ona göre Padişah'a teslim edilmeyecekti. Çünkü "zafer"ın sahibi Padişah değildi. "Zafer"i kim sağlamışsa, iktidara da o oturacaktı, nitekim, Hoca'nın tahmin ettiği gibi de oldu. Tersinin olması zaten mantığa aykırı olurdu.

Hoca'nın, kitabın başından sonuna kadar en büyük "tutarlılığı" (bir anlamda da tutarsızlığı), yerleşik devlet aygıtını savunup, bu aygıtı rakip çıkan, potansiyel ya da yeni devletleri "çete" olarak nitelendirmesidir. Hoca'ya göre, Ankara'dan daha önce iktidarı bütünüyle ele geçiren Bolşevikler bile "çete"dir (s.229).

Hoca'nın yanıldığı ya da işine öyle geldiği için o şekle soktuğu nokta şudur: devlet olmaya hazırlanan her grup (Hoca bunlara, henüz devlet olmayanları ya da Bolşevikleri, ne olursa olsun "çete" olarak görmeye kararlı olduğu için "çete" adını veriyor) potansiyel bir devlettir ve Hoca'nın büyük saygı duyduğu Osmanlı da başlangıçta, yalın kılıç bir derebeylik "çete"siydi. Öte yandan, eğer "çete" sözcüğüyle başıboş bir silahlı grup kastediliyorsa, kendilerini yasalarla ne kadar kamufle ederlerse etsinler bütün devletlerin, son tahlilde iktidarı zorla elde tutan birer silahlı "çete" olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik bu devletler, başları sıkıştığında doğrudan doğruya bildiğimiz türde illegal çeteler kurmaktan da çekinmezler. Yakın tarihimizdeki Teşkilat-ı Mahsusa ve Kürt Savaşındaki illegal devlet çeteleri bunun açık örnekleridir.

İşgalin Yarattığı İktidar Boşluğu

Genelde belirleyecek olursak, eski sömürgeleri dışta tutmak şartıyla, işgalci güçlerin, işgal ettikleri ülkeye toplumsal ve kültürel alanda nüfuz etmeleri bir hayli zordur. Hele bu işgal, Osmanlı İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi, bir emperyalist savaş sonrasında, yeni bir paylaşım için müzakereler beklenirken yapılmışsa. Dolayısıyla işgalci ordular ancak belli kilit yerleri tutmuş ve varlıklarıyla sadece bir iktidar boşluğu yaratmışlardır. Bu durumun sonucunda, silahlı çatışmalar, direniş güçleriyle emperyalist ordular arasında olmaktan çok, bu iktidar boşluğunu doldurmaya çalışan farklı iktidar odakları arasında cereyan etmiştir. Yüzbaşı Nazım'ın ağzından ifade edildiği gibi, "istasyondaki İngilizlerin demiryolundan başka dünya umurlarında değil"dir (s.248). Zaman zaman emperyalist güçler, milli mücadeleyi yürütenlerle anlaşma içine bile girmektedirler:

"İstasyona gitmiş, demiryolunun muhafazasına ayrılan İtalyan bölüğünün kumandanı ile konuşmuştu. Milli hareket sadece istila hareketine karşı idi. Mütareke hükümlerine aykırı davranış bahis konusu değildi, hele kendilerine düşmanlık hiç düşünülemezdi.

Fakat onlar da bu meşru müdafaa çalışmalarına ve iç anlaşmazlıklara karışmamalı idiler.

“İtalyan zabiti tam bir anlayış, hatta yakınlık göstermişti. Teklifi kabul ediyor, tabii karşılıyordu. Kendilerine yalnız söz vermekle kalmamış, bir sürü konserve, et, sigara ve kahve hediye etmişti. Dostluğun devamını istiyordu.” (s.141)

Tarık Buğra, emperyalist işgal sonucu ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak üzere iç güçler arasındaki çatışma temasına, kaygılı bir havada roman boyunca tekrar tekrar döner:

“Eyvah ki savaş önceden kendi kendimize kazanmak zorundayız.” (s.96)

“Bir araya gelmek şöyle dursun, aralarında çetin anlaşmazlıklar vardı. Neredeyse Yunan’ı bırakıp birbirlerini ilk düşman sayacaklardı.” (s.185)

Dolayısıyla, milli mücadelenin zaferinden esas korkması gereken, emperyalist ya da işgalci ordular değil, “zafer”in ardından ırkçı baskılara maruz kalacak olan azınlıklardı. Bu durum, romanda, Reis beyin düşünceleriyle şöyle aktarılmaktadır:

“Bunlar için asıl hedef İngiliz, İtalyan, Fransız, hatta Yunan değil, ihanet eden Niko’lardı, Agop’lardı. Salihlerin zaferinden ötekiler değil, bunlar korkmalıydı.” (s.388)

Ankara Güçlenince...

İktidar mücadelesinin zordan, şiddetten başka yolu yoktu. “İkna”nın yolu da şiddetten geçiyordu. Nitekim, İstanbullu Hoca, hakkında ölüm kararı çıkartılmadan, usulünce ölümle tehdit edilmişti Kuvayi Milliye’ye karşı durmaması için. Güçlenmek için terörü uygulayanlar, yine de bunun bir iç muhasebesini yapmaktan geri kalmıyorlardı:

“Ve Hoca’nın benzeri benzemezi daha nice insanlar öldürülecekti kimbilir?... Ne çare ki, bunun bir başka yolu bulunamıyordu... Aklı akılla, vicdanı vicdanla kandırmanın, doğru yolu paylaşmanın bu kadar güç oluşu... çok acı veriyordu”(s.221) Reis Bey’e.

“Ne yazık ki” terör ve “ifna” ayakta kalmanın, daha doğru bir ifadeyle iktidara ilerlemenin tek yoluydu:

“ ‘İfna etmek’ devri başlıyordu. Çünkü bütün gruplar ve topyekûn memleket ‘ifna edilmek’ devrinin eşiğindeydi. Yok edilmekten kurtuluşun yolları seçilmişti.” (s.272)

“İyiniyet ve söz işini bitirmişti, şimdi sıra kuvvette idi.” (s.273)

Kuvayi Milliye, bu zor ve şiddet siyasetiyle, Anadolu’da esas güç haline geldikçe, artık İstanbullu Hoca’nın nitelemesiyle “çete” olmaktan çıkar ve devlet haline gelmeye başlar. Devlet haline geldikçe de, dili değişir, devlet diline evrilir. Artık şiddet, Kuvayi Milliye’nin iktidarına direnenlere karşı “hukukî” ve devletsel bir kisveye bürünmektedir. Akşehir’de Kuvayi Milliye’ye karşı ayaklanmaya kalkan Pehlivan ve adamları bastırılıp idam edilir. Bu yapılırken, birkaç yıl önce “çete” denerek kovalananların kullanmaya başladıkları devlet dili ilgi çekicidir. Kişiler ve roller değişmekte ya da yer değiştirmekte, ama devlet ve devlet dili hep aynı kalmaktadır:

“Ellerindeki bir avuç zavallıyı büyük bir kuvvet sandılar, üstelik kuvvete dayanarak derebeyliğe yeltendiler. Demek ki, bunların anladığı biricik dil kuvvettir... Dün Çakırsaraylı ve avanesi itlaf edildi. Bugün de gördüğünüz gibi, Pehlivan ve şürekası ele geçirildi... Vaziyet her yerde aynıdır. Şu bir iki hafta içinde memleket haydutlardan ve hainlerden temizlenecektir.” (s.277-278)

“Binaenaleyh biz bütün şu saydığımız denaet ve cinayeti işleyenleri ölümle cezalandırıyoruz. Ancak, her şeye rağmen bu hükmümüzü yalnız elebaşılara inhisar ettirip iğfal edilenlerin hayatlarını bağışlamak niyetindeyiz.” (s.279) -

Son Perde: “Milliye”nin “Kuvva”sını Bastırmak

Ankara, artık güçlenmiş, örgütlenmiş ve güçlendiği oranda da, başıboş ya da İstanbul yanlısı çeteleri bastırmakta kullandığı, ademimerkeziyet esasında örgütlenmiş Kuvayi milliye milislerini denetimi ve disiplini altına almaya girişmişti. Aslında, batıda, gerek Ankara karşıtı isyanları ve başıboş çeteleri bastıran, gerekse

Yunan işgal güçlerini durduran ve taciz eden muharebeler veren, Çerkez Etem'in kumandasındaki Kuvayi Seyyare milisleriydi. Bu düzensiz ordu milisleri, ani saldırılarla ve gerilla yöntemleriyle, Yunan güçlerinin önündeki başlıca engeli oluşturmuyordu. Ankara, onlar aracılığıyla kestaneleri ateşten aldırması, şimdi de kendisi için büyüyen bir tehlike haline gelen düzensiz ordu milislerini, eğer denetimi altına alamazsa, yok etmeye, daha olmadı Yunan kuvvetlerinin kucağına sürerek "ihanelerini" kanıtlamaya karar vermişti. Bir zamanlar İstanbul tarafından "çete" diye suçlanan Ankara, şimdi, kendi milisini "çete" diye bastırmaya girişiyordu. Çünkü artık devlet olmanın zamanı gelmişti.

"Tevfik beyin elindeki kuvvetler bir zamanlar son ümit, hiçbir halde boşa çıkmayan, rahat nefesler aldırın, hatta gün gün ölümü geri çeviren bir ümitti... Şimdi ise aynı kuvvetler Yunan'dan daha endişe verici bir tehdit oluyordu." (s.337)

Tarık Buğra'nın bu tespiti, Çerkez Etem'in kardeşi, milis komutanı Tevfik bey tarafından da şöyle ifade ediliyordu:

"Başımıza belâ geldi bu İsmet... O çıkırıldım, toy, ana kuzusu nizamîye askerleri ile halt edeceğini sanıyor sersem... Şu güne kadar ne yaptıysa hep beğenmediği çeteler yaptı... Sanki vatana saldıran Yunanlı değil de biziz. Herifin derdi günü bizimle." (s.325)

Gerçekten de artık gerçek savaş, işgal kuvvetleriyle değil, merkezî güçlerle merkezkaç güçler arasındadır. Yunan işgal güçleri, tuhaf bir şekilde "ara güç" konumuna düşmüştür. Her iki taraf da birbirine saldırırken Yunanlıları bir "yan güç" (belki de gizli bir müttefik) olarak görmeye başlamıştır. Etem Beyin ağzından Ankara'nın savaş taktiğini okuyalım:

"Yunan cephesini boş bıraktılar, ellerindeki kuvvetleri bizim üzerimize saldırdılar." (s.450)

Öte yandan Çerkez Etem de benzer bir savaş taktiğine başvurmaktan geri kalmaz:

"Derken yanlış haberler uçurmaya başladı. Yok düşman falan yönden, filan yere doğru şu kadar kuvvetle yürüyüşe geçmiş, yok

cephenin filan kesimini boşaltmış ve boşaltmaya başlamış!..” (s.336)

İktidar kavgasının yasaları acımasızdı. Yeri geldiğinde bu, işgalci güçlerle bile işbirliğine yol açabiliyordu. Bu bakımdan, “hainlik” suçlamalarının hiçbir geçerliliği yoktur. Çünkü herkes, savaş taktiklerinin acımasız yasalarına uyarak aynı “hainliği” yapmaktan geri kalmamaktadır. Aslına bakılacak olursa, gerçekten ezilenlerin mutluluğu için çarpışan bir gücün, başından itibaren bütün devletsel merkezlerden uzak ve bağımsız olması gerekirdi. Etem bey bu gerçeği, yıkımın yaklaştığı koşullarda, “artık benim için ha Ankara hükümeti, ha Yunan” (s. 422) sözleriyle tespit etmiş, ancak böyle bir bağımsızlığa, ne psikolojik ve ideolojik, ne de dayandığı maddî güçler açısından hazır olmadığından, sonunda Yunan güçlerine sığınmak zorunda kalmıştı.

Küçük Ağa’ya gelince, o, yazının başında işaret ettiğimiz düzensiz çizgisine bağlı kalarak, bir zamanlar yine düzeni savunduğu ve “çetelere” karşı çıktığı için kendisi hakkında idam fermam çıkartan Ankara “çetesinin” yanında yer almıştır.

“Bir orduyu mağlup etmenin tek yolu bir orduya sahip olmak değil midir?... Şimdi Ankara o kadar mühim midir? denebilir. Bana sorulursa; evet, o kadar mühimdir. Zira büyük hareketlerin dimağı olması gerekir... Münferit kuvvetlerin âkıbeti ise izahtan müstağnidir, inhilâl mukadderdir.” (s.330)

Dolayısıyla Küçük Ağa, eski adıyla İstanbullu Hoca, her zamanki gibi “önce düzen” diyor ve bu düzenin Ankara’nın şahsında gerçekleştiğini görerek ağırlığını galiplerden yana koyuyordu:

“Uyanık kafası yeni şartların getirdiği ölçüleri hiç değilse sezebiliyor ve her zaman olduğu gibi, hatta daha da kuvvetle, ‘önce düzen’ diyordu. İki kişinin bulunduğu yerde bile iyi’nin, verim’in, başarı’nın ilk ve bırakılmaz şartını bir düzen’de gören Küçük Ağa bir kader savaşında yolunu seçerken elbette ölçü olarak bunu alacaktı... Çerkes Etem’lerin kendilerini de yaratan o büyük, o aziz düzen’in eseri idi ve Etem Bey bunun farkına varmazken Ankara o düzen’in şuuru ve yürütücüsü görünüyordu. Etem bey

küçük - veya büyük - galebelerin peşinde koşarken Ankara son ve kesin zaferden de önce o millet ölümsüzlüğünün büyüü olan düzen için çalışıyordu.

“Küçük ağa seziyordu ki, Çerkes Etem anlayışının zaferi vatanı derebeylik kavgalarına, o değilse bile post entrikalarının o kadar eritici, o kadar yıpratıcı keşmekeşine götürecektir, Ankara’da görülen anlayış ise tam bir kuvvet zaferine ulaşmasa bile, o besleyici, o geliştirici Osmanlı düzeninin kuruluşu, yeniden yürürlüğe girişı olacaktır.” (s.447-448)

Osmanlı *düzeni* ile Cumhuriyet *düzeni* arasında nasıl bir kesintisizlik olduğunu ve “Anadolu İhtilali”nin ardında nasıl bir karşı-ihtilalin yattığını, belki de Tanık Buğra gibi muhafazakâr bir yazardan daha iyi hiç kimse anlatamazdı.

Çerkes Etem*

“Tarih yapıcılar” diye bir deyiş, son zamanlarda sık sık kullanılmaktadır. “Tarihin seyrini değiştiren büyük adamlara” atfen icad edilmiş bu deyişi ne zaman duysam, gözümün önüne, heykellerinden yakından bildiğimiz “büyük kahraman”lar değil de, nedense, bir masanın çevresine oturmuş, orta yaşlı, saçları dökülmüş, hafif göbekli, gözlüklü, ciddi yüzlü bir takım adamlar gelir. Masaya oturmuş, “tarihi yapmakta”dırlar. Bu, o kadar da gerçek dışı bir şey değildir. Genellikle tarihi, galiplerin hizmetindeki bu “tarih yapıcılar”dan öğrenmemiş miyizdir? Tabii ki, her şey zıddıyla vardır. Bu “tarih yapıcılarının” yaptıklarını, yarattıklarını, çarpıttıklarını, yok ettiklerini ve uydurduklarını irdelemek gibi zahmetli ve bir o kadar da tehlikeli çabalara girenlere de bir ad vermek gerekirse, onlara da, “gerçek yapıcılar” demek doğru olur kanısındayım. Üstelik bu deyişin, “tarih yapıcılar”dan farklı olarak, ikili, hatta üçlü bir anlamı vardır. “Gerçek yapıcı”, hem karartılan gerçeği bulmaya çalışır, hem, bir inşaat ustası gibi, yalana dayanan yapıları yıkıp, onun içinden ayıkladığı malzemelerle gerçeğin yapısını kurmaya çalışır, hem de, karşıtlarının iddiasının aksine, “yıkıcı” değil, “gerçek yapıcı”dır. İşte Emrah Cilasun, bu zor işe girişme cesaretini gösterenlerden biridir.

Kitabı okuduğumuz zaman görüyoruz. Üşenmemiş, tren istasyonları arasındaki mesafeyi bile hesaplamış. Böylece olayın iddia edildiği gibi olamayacağı sonucunu çıkartmış. Ben, şimdiye

* Makalenin orijinal adı, “Tarih Yapıcılar ve Gerçek Yapıcılar”dır.

kadar okuduğum tarihçilerin pek azında rastladım bu titizliğe. Bizde tarihçilikle masalcılık neredeyse birbirine karışmıştır. Tarihçilerimizin çoğu, biraz da, olayın yaşayan tanıklarının çoktan “hakın rahmetine” kavuşmuş olduğunu bilmenin verdiği cesaretle, bol keseden atarlar da, bir allahın kulu çıkıp, “yahu, durun bakalım, gerçekten öyle mi olmuş” demez. Tabii, genel olarak söylüyorum. Yoksa, her zaman gerçeği irdeleyen kuşkucu bir azınlık var olmuştur. Okulda, tarih hocalarımızın anlattığı hikâye ve destanları, dünyanın en büyük ve değiştirilemez hakikatleriymiş gibi, ağzı açık dinlerdik de, hiçbirimizin aklına bunlardan kuşku duyulabileceği olasılığı gelmezdi. Daha sonraları “bilinçlendik”, artık kül yutmaz devrimcilerdik, “işçi sınıfının bilincini” edinmiştik. Lise yıllarımızdaki saflığımızla, “Baltacı-Katerina” hikâyeleriyle dalga geçiyorduk artık. Ne var ki, o sırada, bize başka yalanlar yutturulduğunun farkında değildik. Hatmettiğimiz *SBKP Tarihi* adlı kitap, dünyanın, gelmiş geçmiş en büyük yalanlar ve çarpıtmalar kitabıydı, ama biz onu, dünyanın en büyük hakikatimiş gibi okuyorduk. Elli yaşlarıma gelince, yaşamının elli yılını yalanlarla bezeyenlerden ve kendi avanaklıklarından o kadar bezmiştim ki, artık tarihe ilişkin anlatılan her şeye, “işte bir yalan daha” diye bakar olmuştum. Gerçek yapıcıların çabaları, umarım, ömrümün geri kalan kısmında bu “hastalığımın” tedavisine yardımcı olur.

Aslında, elinizdeki kitaba ilişkin çok şey söylemek istemiyorum. Neden mi? Ben, genellikle kitapların önsözlerini okumam ya da kitap bittikten sonra okumak zahmetinde bulunurum da ondan. Yazarın kendisi bile yazmış olsa, önsözlerin bir ön şartlandırma olduğunu düşünürüm. Metnin kendisi zaten söyleyecektir ne söyleyecekse, bir de ne gerek vardır, önsöze arkasöze, diye düşünürüm. Ne var ki, insan zaafıyla malûl bir yaratıktır. Bir gazonoda, dostlar arasında eğlenirken bile, elimize mikrofon tutuşturulduğunda, dostların hatırını “kıramayıp”, mahcup bir eda takınarak, o çatlak sesimizle birkaç şarkı söyleme fırsatını kaçırmayız. Neden? Çünkü mikrafon da bir güç aygıtıdır. Beş dakika için bile olsa onunla “kafa ütölemek” zevkinden kendimizi

mahrum etmeyiz. İşte ben de, hazır elime fırsat geçmişken, hiç “istemediğim” ve böyle şeylerin gereksiz olduğunu “düşündüğüm” halde, “ısrarlara dayanamayarak”, içeriğe ilişkin bir iki şey söylemekten kendimi alamıyorum.

Emrah Cilasun’un ortaya koyduklarından sonra da yargım pekişti. Milli mücadele savaşı, aslında bir iç savaştı. Bu iç savaş, Anadolu’da yaşayan azınlıkları temizleme harekâtı olduğu gibi, Osmanlı’nın yıkılmasıyla ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak üzere harekete geçen güçlerin kapişmasıydı. Anadolu’daki savaşta, yerel iktidar güçleri (Anzavur), Mustafa Kemal’in yönetimindeki Ankara, Emrah Cilasun’un, bir yazara atfen, “nonkorformist” diye tanımladığı Çerkes Etem’in yönetimindeki milis güçleri yer almışlardı. Batılı devletlerin silahlı güçleriyle çatışmalar hiç denecek kadar azdır. Yunan ordusuyla çatışmalar ise, bu iktidar odaklarının çatışmalarının yanında tali kalmaktadır.

Amansız bir kapişmadır bu ve doğal olarak savaşın kuralları geçerlidir. Nedir savaşın kuralları: karşındakinden daha zalim olmak, öldürmek, hile yapmak ve halkı zorla vergilendirip askere almak. Bu kural, her iki ya da üç taraf için de geçerlidir. Zaten buna ayak uyduramayan kısa sürede bertaraf olur.

Teşbihte hata olmaz derler ya, ben de, Rus iç savaşındaki anarşist çeteci Mahno ile Çerkes Etem arasında bir benzerlik bulurum. Neden mi? İkisi de, aynı naiflikle, merkezi iktidarlara en zor dönemlerinde desteklemişler, ölümden kurtarmışlar ve böylece kendi ölümlerini hazırlamışlardır da ondan. Mahno, Ukrayna’da ilerleyen Beyaz Ordu’lara karşı Kızıl Ordu’yla defalarca ittifak yaptı. Hem de Kızıl Ordu’nun niteliği konusunda, Çerkes Etem’in Kemalistler konusunda olduğundan çok daha fazla uyanık olmasına rağmen. Neden? Çünkü karşı-devrimci Beyaz tehlikesi söz konusuydu. Olayın üzerinden bunca yıl geçtikten sonra düşünüyorum ki, böyle bir ittifak yanlıştı. Çünkü, Kızılar da en az Beyazlar kadar karşı-devrimciydiler ve iktidara geldiklerinde, halka, işçi sınıfına, Beyazları aratacak ölçüde kan kusturacaklardı. Nitekim öyle oldu. Çerkes Etem, elbette Mahno

kadar bağımsız bir güç değildi başlangıçta. Bu anlamda da Kemalistlerle ittifak değil, tam bir işbirliği söz konusuydu. Eğer, İstanbul yanlısı birçok ayaklanmayı acımasızca bastırmasaydı Ankara'nın işi bitmişti. Yine yıllar sonra düşününce, sonuç apaçık çıkıyor ortaya. Ha o, ha öbürü. Çerkes Etem'in ezdikleri de, kurtardıkları da, aynı ölçüde halkın karşısındaydılar, her ikisi de zalim iktidar odaklarıydı. Birinden birinin kazanmasının ezilenlere hiçbir faydası yoktu. Tabii bunları böyle masa başından söylemek kolay da, o sıcak günlerde değerlendirmek ve uygulamak neredeyse imkansız. Bunu bilmekle birlikte, uzun yıllar geçtikten sonra tarihi değerlendirme avantajından yararlanma diye de bir şey var. Kimseyi suçlamadan saptama yapma becerisi yani. Tabii bu sözlerimle, gerçekten düşünen, düşünmek isteyenleri kastediyorum. Taşlaşmış kafalara bir şey anlatma sevdasından vazgeçeli epey zaman oluyor.

Emrah Cilasun, *"Bâki İlk Selam" - Yabancı Arşiv Belgelerinden ve Kendi Kaleminden Çerkes Ethem*, Belge Yayınları, 2004'e Önsöz

Galiyev Üzerinde El Sıkışmak

Tespit edebildiğim kadarıyla, Türkçede, doğrudan doğruya Sultan Galiyev'i konu alan sadece iki kitap ve iki makale vardır.¹ Bunların dışında, ülkemizin bazı yazarları, çeşitli vesilelerle Sultan Galiyev sorununa değinmiş ve yorumlarda bulunmuşlardır.² Öte yandan, bu konuyu doğrudan doğruya ele alıp inceleyen yabancı dillerdeki kaynaklar son derece kısıtlıdır.³ Galiyev'e ilişkin değerlendirmelere, ancak Sovyetler Birliği'ndeki İç Savaş ya da kuruluş dönemindeki milliyetler sorununu ele alan kitaplarda rastlanabilmektedir.

Son zamanlarda, değişik çevrelerin, Sultan Galiyev'in temsil ettiği farzolan bazı ideolojik yönelimlere yaptıkları pozitif atıflar ve bu vesileyle, kendisi Sovyet zindanlarında bizzat nasıl yok edildiyse, tarihte de nerdeyse yok edilmiş ve karalanmış olan bu şahsın yeni bir saygınlığa mazhar olması, tarihteki karartılmış

¹ Aclan Sayılğan, *SSCB ve Sultan Galiyev*, Ankara, 1967.

Erol Kaymak, *Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı*, İrfan Yayınları, 1993, İstanbul.

Nurer Uğurlu, "Sultan Galiyev Kimdir", *Broy*, Şubat 1987

Dr. Veysel Yıldız, "Sultan Galiyev Üzerine", *Teori*, Ocak 1998.

² Doğan Avcıoğlu, Kemal Tahir, Cemil Meriç, Selahattin Hilav, Attila İlhan, Hüseyin Baykara, Arslan Başer Kafaoğlu, Fikret Başkaya, Yalçın Küçük, İsmet Bozdağ, H.Aksoy.

³ Bu sayılı araştırmalardan biri, Fransızcadan dilimize çevrilmiştir: A.Bennigsen - C.L. Quelquejay, *Sultan Galiyev, Üçüncü Dünya Devrimin Babası*, Sosyalist Yayınları, çev. Erden Akbulut - T. Ahmet Şensilay, 1995, İstanbul. Aynı yazarların, konuyla yakından ilgili bir diğer kitabı şudur: *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*, S. Enders Wimbush Ed. Londra, 1985.

noktalara ışık tutulmasına vesile olacağı için sevindirici bir gelişme olarak değerlendirilse de, böylesi bir kaynak ve araştırma kıtlığı ortamındaki bu tür ideolojik atıfları ihtiyatla karşılamak gerekmektedir. Çünkü bu ideolojik atıflar, kaynak ve araştırma kıtlığıyla ters orantılı bir şekilde, oldukça cüretkâr vurgular içermekte ve Sultan Galiyev'e ilişkin bazı üstü örtülmüş gerçekleri ortaya çıkarmak şöyle dursun, tasarlanan bir politik ittifakın hayli yüksek dozdaki çarpıtmalarla oluşturulmaya çalışılan ideolojik temeline kaynaklık etmek amacıyla ileri sürüldüğü izlenimi vermektedir.

İma ettiğim bu politik ittifakın şu anda belirgin üç sacayağı bulunmaktadır: 1. Kendi tanımlarına dayanarak "Atatürk milliyetçisi" diye adlandırabileceğimiz, yazar Attila İlhan; 2. *Yeni Hayat* dergisi ve *Ortadoğu* gazetesinden bazı yazarların oluşturduğu, yine kendi tanımlarıyla "Türkçü-ulusçu" bir çevre; 3. *Aydınlık* ve İşçi Partisi (İP) çevresi.

Önce, sözünü ettiğim bu çevre ve kişilerin, gerek tasarlanan politik ittifakın niteliğine, gerekse bu ittifakın önemli bir ideolojik dayanağı olarak düşünülen Galiyev ve "Galiyevizm"e ilişkin değerlendirmelerini, biraz genişçe tutacağım alıntılarıyla ortaya koymam gerekiyor.

"Galiyevizm" Temelinde "Ulusal Cephe"

"Türkiye'nin gerçek sosyalist sol'u TSP'den TİP'den beri - ben ne söylüyorum be, Mustafa Suphi'den, hatta Sultan Galiyev'den beri - ulusal, tam bağımsız ve özgürlükçü bir sosyalizmi savunmaktadır. Dahası, Türkçü sağcılar değerlendirirken, 'bunların alayı faşist!' türünden bir 'toptancılığa' da tenezzül etmiyor. Eğer Türkiye, 'bir mandacılık dönemine sürükleniyorsa', bu teşhisi daha 1940'lı yıllarda, o sosyalist sol (Esat Adil, Mehmet Ali Aybar) koymuştu; 'tedavi' için önerilen 'çâre' de, beyaz üstünde siyah yazılıdır: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde olduğu gibi, Türkçüsünü, Komünistini, Dindarını, Milliyetçisini, Liberalini, Demokratını içeren, Anti/emperyalist yani 'istiklâl-i

tam' taraftarı, 'milli' bir platform!"⁴ diyerek, düşünülen ittifakın ideolojik temellerini ve esaslarını ortaya koyan Attila İlhan, bu ittifakın karşısında yer aldığını düşündüğü, adını vermediği çevrelerin, Galiyev üzerinde birleşen bu "cephe" karşısında nasıl "bozguna uğrayacaklarını" şu coşkulu cümlelerle haykırmaktadır: "Türkiye'de Türkçüler, Komünistler ve İslamcılar, Galiyev'de mutabakata varırlarsa yandılar hepsi... Yandılar... Bunun telaşı içindeler..."⁵

Ortadoğu gazetesindeki röportaj boyunca tam bir mutabakat içinde oldukları anlaşılan, aynı gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Arslan Bulut ile Attila İlhan, fikir birliğinin yarattığı sanimiyeti, birbirlerine hatırlatmalarda bulunacak ve karşılıklı olarak cümlelerini tamamlayacak kadar ileri götürmektedirler: "Attila İlhan-Gerek Ülkücülerin, gerekse 'Müslüman'lardan önemli bir kesimin, gerekse solculardan ciddi bir kesimin Galiyev üzerinde birleşmesinin sebebi de bu... Çünkü... Arslan Bulut (araya girerek, GZ.) - Bu bileşkeyi Galiyev yapmış zaten... Attila İlhan (tamamlayarak, GZ.) - Bu üç ideali birleştirmiş zaten... Hem Türkçü, hem Müslüman, hem Sosyalist..."⁶

Attila İlhan'ın, özlediği bu cepheyi oluşturabilmek için, bileşenleri belli noktalarda "eğitmek" ve her eğitimde olduğu gibi üstü örtülü bir şekilde uyarılar yaparak, "Galiyevci" temelde birleştirmeyi düşündüğü "solcu"ları Türkçü, Türkçüleri Atatürkçü ve İslamcılar da laik bir çizgiye çekmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunun için "sol"a yönelik değerlendirmelerini yaparken, "Türk Solu"nun zaten " 'Türkiye Türklerindir' fikrinden hareket" ettiğini ileri sürmektedir.⁷ Ona göre bu fikirden hareket eden TİP'in liderleri, "demokrasimizin çok kötü

⁴ Attila İlhan, "Bu Belâ, Sağ/Sol Çatışması Değildir", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1998.

⁵ *Ortadoğu* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Arslan Bulut'un Attila İlhan ile yaptığı söyleşi, "Galiyev Üç İdeali Birleştirmiş Zaten," *Ortadoğu*, 19 Şubat 1998.

⁶ Agy.

⁷ Adı geçen röportaj, "Solu Bölüp, Gençleri Teröre Sürüklediler," *Ortadoğu*, 18 Şubat 1998.

göründüğü” bir dönemde, “daha evvel komünist harekete bulaşmış, mahkûm olmuş, adı lidere çıkmış” eski komünist liderlere kapıyı kapatarak “akıllıca bir davranış” göstermişlerdi.⁸ Ama birileri bu akıllıca davranıştan rahatsız olmuş olacaklar ki, TİP’i “içten” ve “dıştan” yıkmaya girişmişlerdi: “FKF bölünür, nereden çıktığı anlaşılamayan ‘silahlı eylem’ teori ve propagandası iyice yayılır; sosyalist gençlerin bir kısmı, TİP’e karşı ‘tavır koyacak’, şehir ya da dağ ‘gerillası’ ile ‘devrim’e yürümeyi tercih edecektir; çünkü ‘devrim, namlunun ucundadır’: öyle diyorlardı. Gerçekten öyle miydi, orası şüpheli, şüphesiz olan ‘mücadele edeceği Moskova ajanı komünist’ arayan, Komünizmle Mücadele Dernekleri’ne, iyice çatışabilecekleri bir hasım yaratıldığıdır.”⁹

Attila İlhan, bundan sonra, sağ kesime dönmekte ve Türkçüleri, “‘Türkçülük’, Almanların dürtüsüyle ‘ırkçı/turancı, Amerikalıların dürtüsüyle ‘İslamcı’ olmadan, ‘esir edilmiş’, - ‘esir edilmek istenen’ ‘ Türklerin anti/emperyalist kurtuluş hareketiydi.”¹⁰ diye uyardıktan sonra, “irtica”dan kopartmak istediği İslamcılara da şöyle sıkılamaktadır: “‘Türkçü’nün tabanı Rusya’daki ‘Cedit’ hareketidir; yani en baştaki ‘Türkçüler’! Gaspıralı İsmail Bey (Gaspırinsky), daha o zaman Türkçülüğü, Çarlık istibdadı ve emperyalizmle işbirliği yapan Buhara ‘irtica’na karşı anti-emperyalist, laik ve ulusal bir zemine oturtmamış mıdır?”¹¹ Tarihteki olayları bugünkü ideolojik ortama uyarlayan Attila İlhan, elbette “‘Türk-İslam” sentezcilerini de ihmal etmiyor: “Emin Resulzade’den Zeki Validof’a (Zeki Velidi Togan), Rusya’nın büyük ‘Türkçüleri’, hepsi orada konuştular, onların dedikleri de üç aşağı beş yukarı bu mealde; Türk/İslam Sentezi savunması yapmıyor, tam tersine, Türklüğü, bağımsızlığı için, Rus egemenliğini kabul etmiş ‘muhafazakâr’ takımın, elinden kurtar-

⁸ Agy.

⁹ Attila İlhan, “Bu Belâ, Sağ/Sol Çatışması Değildir,” *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1998.

¹⁰ Attila İlhan, “Nerede O Eski ‘Türkçüler’?”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1997.

¹¹ Attila İlhan, *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1997, *Aydınlık*’tan naklen, (21 Aralık 1997).

maya çabalyorlar.”¹² Türkçülükten bu kadar söz ettikten sonra Attila İlhan, ideolojik hattın başka bir noktaya doğru kaymasını önlemek için, (sağ kesimde böylelerinin olduğunu düşünerek olsa gerek), uzunca bir milliyetçilik şeceresi çıkartıp, bu Türkçülüğün Enver Paşa’cılıkla ilgisi olmadığı uyarısını yapmayı da ihmal etmiyor: “Buhran döneminin gerçek Türkçüleri, 1919’da Enver Paşa’dan yana değil, Mustafa Kemal Paşa’dan yana çıkmışlardır. Türkçülük, Gaspirinsky’den Molla Nur Vahidof’a, Validof’dan Sultan Galiyef’e, Mustafa Kemal’den Ziya Gökalp’e, Mustafa Suphi’den Şevket Süreyya’ya, Türklerin tam bağımsızlıkçı, anti-empyrist cephesiydi.”¹³

12 Eylül döneminde, hapishanede, “Solcuya Atatürkçülüğün ve Türk Devleti’nin milli birlik ve beraberliğini terennüm eden İstiklal Marşı’nın,” dayak zoruyla “öğretilmesini” anlayışla karşılayan, ama “o marş için gerektiğinde hayatını verecek bir dünya görüşü ile zaten donanmış,” Türkçülere bu yüzden dayak atılmasını bir türlü anlayamayan Türkçü *Yeni Hayat* dergisi’nin yazarlarından Hüseyin Mümtaz, “Galiyevcilerle” ortaklığın ve sağ kanattaki rekabet nedeniyle Attila İlhan’dan daha sert bir şekilde karşı olduğu İslamcılarla ayrılığın şu cümlelerle ortaya koyuyor: “Bazıları ter ter tepinse de açık söyleyelim, Galiyev’cilerle ‘hiç olmazsa’ ortak bir noktamız vardır, Turan... Onlar sol’dan Turan’a gitmek isterlermiş, biz ise sağdan. Ne gam! Ama Turan’ı, Türk’ü ağza almayan ve İslam Komuta Konseyi’nde komutan yardımcısı olmayı içine sindirebilen bir ‘siyasi ümmetçilik’ düşüncesi ile ne gibi bir alış-verişimiz olabilir?”¹⁴

“Türkler defalarca Osmanlı’daki bu dönme devşirme yönetimine başkaldırmışlardır; bu başkaldırmaların en ünlüleri tarihe Celali isyanları olarak geçmiştir,”¹⁵ sözleriyle bu ümmetçilik karşıtı Türkçü çizginin Osmanlıdaki tarihi köklerine uzanmaya

¹² Attila İlhan, “Nerede O Eski Türkçüler,” *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1997.

¹³ Attila İlhan, *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1997, *Aydınlık*’tan naklen (21 Aralık 1997).

¹⁴ Hüseyin Mümtaz, *Yeni Hayat*, Nisan 1998, s.19.

¹⁵ Hanifi Altaş, *Yeni Hayat*, “Türkçülük; Halkçılıktır”, Nisan 1998, s.4.

çalışan, aynı derginin yazarlarından Hanifi Altaş, *Yeni Hayat*'ın aynı sayısındaki bir başka makalesinde, "Türkçülük; laik bir ideolojidir." sözleriyle Attila İlhan'ı yankıladıktan sonra, aynı onun gibi, fakat yakın zamanlara geldikçe liste olarak onunkinden belli farklılıklar taşımaya başlayan bir soyzinciri çıkartıp programını ortaya koymaktadır: "*Yeni Hayat*, İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, M.K. Atatürk ve Nihal Atsız çizgisindedir. *Yeni Hayat*, toplumcu, devletçi bir ekonomik sistemi savunur. *Yeni Hayat*, tam bağımsızlıktır. *Yeni Hayat*, Türk birliğinden yanadır. Liberalizme, kapitalizme, komünizme, ümmetçiliğe ve her türlü kozmopolitizme karşıdır."¹⁶

Attila İlhan'ı ve *Aydınlık*'ı çok yakından izlediği anlaşılan *Yeni Hayat* da, bir yanlış anlamaya yer vermemek için olacak, programını ve soyzincirini Enver Paşa noktasında netleştirmektedir: "Enver Paşa'nın 'Türkçü' olduğunu söylemek mümkün değildir... Yükselmek ve hükmetmek onun başlıca ihtirasıydı... Şimdi Paşa, Türkistan'a gitti, Basmacılar'a katıldı ve şehit oldu diye Turancı olarak nitelendirmek mümkün değildir."¹⁷ Özellikle Cumhuriyetin başlangıç evrelerinden sonra milliyetçiliğin birileri tarafından "hiçbir zaman aslına uygun olarak takdim" edilmediği noktasında da Attila İlhan'la aynı fikirde olduğunu belirten Hanifi Altaş, ilân ettiği programa uygun olarak "kozmpolitizme" de şu sözlerle saldırıyor: "Ne ki işte asıl trajedi budur; ellerinden gelse Atatürk adındaki 'Türk'ü bile silmekten çekinmeyecek olanların; etnik mozaikçilerin ve helenofil Anadolucuların biz Türkçülere ulusçuluk satmaya kalkışmalarıdır."¹⁸

Yeni Hayat yazarlarının açıkladıkları programı büyük ölçüde benimsediği anlaşılan *Ortadoğu* gazetesi yönetmeni Arslan Bulut da, "solcularla" ittifaka karşı olan milliyetçileri ikna etmek için kaleme aldığı bir yazıda, Attila İlhan ve *Aydınlık* dergisi tarafından yapılan "milli platform" çağrısını şu sözlerle onaylamaktadır: "Türkiye'nin bağımsızlığının, Yeni Dünya Düzeni sahipleri

¹⁶ Hanifi Altaş, *Yeni Hayat*, "Yeni Hayat Üzerine", Nisan 1998, s.18.

¹⁷ *Yeni Hayat*, Ekim 1997, nakleden: *Aydınlık*, 21 Aralık 1997.

¹⁸ Hanifi Altaş, *Yeni Hayat*, "Türkçülük; Halkçılıktır", Nisan 1998, s.3.

tarafından ciddi olarak tehdit edilmekte olduğunu, bu tehdide topyekun karşı durmak için, ‘ulusal cephe’yi fikir platformu olarak genişletmek veya ılımlı bir ortam meydana getirmek gerektiğini düşünüyorum. Bu ortak nokta vardır... O halde vatansızlık edebiyatına karşı ulusal kimliği korumaya çalışan sol hareketleri, vatansızlarla aynı kefeye koymamak gerekir.”¹⁹

Türkçü saflarda, hatta doğrudan *Ortadoğu* gazetesinde bu “cephe”nin niteliği konusunda açık bir tartışma sürmektedir. Ancak, “ulusal cephe”de, “Aydınlıkçıların” yer alması noktasında tereddütler taşıdığı görülen *Ortadoğu* yazarlarından İrfan Ülkü bile, “Galiyevcilik” konusundaki “ideolojik yakınlığı” inkâr etmeyecek şöyle demektedir: “Türk solu (Türkiye solu değil) büyük Türk milliyetçisi ve devrimcisi Sultan Galiyev’i yeniden keşfetti... Doğu Perinçek son bir yıldır... Lenin’den, Stalin’den Sultan Galiyev yönüne doğru geri dönüyor.”²⁰ Ancak *Aydınlık*, “Ülkü, Sosyalist Sovyetler’le Kruşçev-Brejnev-Gorbaçov’un sosyal-emperyalist Sovyetleri arasındaki kopuşu gözardı ediyor,”²¹ yorumuyla, İrfan Ülkü’nün, “Aydınlıkçıların” eski ideolojik temellerinden kaydıkları iddiasını reddetmektedir. Nitekim başka bir vesileyle söylenen şu sözler, “Aydınlıkçıların”, Galiyev temelinde bir “ulusal cephe” oluşturmaya çalışırken, hiç değilse kendilerini ifade etmek zorunda kaldıkları teorik platformlarda, eski teorik temellerini terketmeye, şimdilik pek niyetli olmadıklarını göstermektedir: “... Bolşeviklerin Partisi, Lenin’in ve Stalin’in partisi bu tür bir partiydi. Son derece önemli ve hiçbir kapitalist ülke tarafından asla ve esaslı bir şekilde çözülememiş ve çözülemeyecek birçok temel sorun, SSCB’de, bu partinin önderliğinde çözülmüştür... Hiçbir kapitalist ülkede insanın güvenliği sosyalist Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi sağlanamamıştır.”²²

¹⁹ Arslan Bulut, *Ortadoğu*, nakleden: *Aydınlık*, 21 Aralık 1997.

²⁰ İrfan Ülkü, *Ortadoğu*, 16-17 Aralık 1997, nakleden: *Aydınlık*, 21 Aralık 1997.

²¹ *Aydınlık*, “Ülkücüler Milliyetçiliği Tartışıyor,” 21 Aralık 1997.

²² 4-7 Kasım 1997’de, Moskova’da yapılan Komünist Partiler Toplantısında İşçi Partisi’nin (İP) yaptığı açıklamadan, *Aydınlık*, 25 Ocak 1998.

“Ulusal cephe” çalışmasının önemli bir sacayağını oluşturan “Aydınlıkçılar”, Attila İlhan’ın, “şeriatçılıktan” vazgeçirip İslamcıları da “Galiyevci” cepheye katma çizgisi yerine, Türkçüleri, İslamcılardan kesin olarak kopartma noktasına ağırlık vermektedirler: “İrtica niçin hedef tahtasına konuldu? Cumhuriyet Devrimini ve Türkiye’yi kurtarmak için... Bir milliyetçi, şeriatçı ve tarikatçı olamaz, halkçı olmak zorundadır.”²³ Öte yandan, yukardaki alıntıda da gördüğümüz gibi, Sovyetler Birliği tarihine ilişkin olarak “sırtında yumurta küfesi” olan “Aydınlıkçılar”ın, Galiyev konusunda, Attila İlhan kadar samimi bir coşku içinde olmadıkları gözlenmektedir. Kendilerini yazılı taahhütler altına sokma noktasında daha çekingen davranan “Aydınlıkçılar”, bu konuda şimdilik, bir yandan Attila İlhan’dan ve Türkçülerden bol bol alıntı yapma yoluna giderken, bir yandan da, teorik dergilerinde, saflarını daha soğukkanlı bir dille bilgilendirmeyi tercih eder gibidirler. Nitekim, *Aydınlık* gibi politika yapan bir dergi yerine, biraz gözlerden uzak bir yerde, “Ne var ki, mevcut koşullarda tek tek Sovyet Cumhuriyetlerinin birbirinden yalıtık olarak var olması, emperyalist kuşatmadan dolayı mümkün değildi. O koşullarda iki program çatışıyordu: Sovyetler Rusya’sının sosyalizm programı ile İngiliz ve Alman emperyalistlerinin sömürgeleştirme programları. Adına Turan sosyalizmi de dense üçüncü bir programın o koşullarda hayat bulması olanaksızdı ve öyle de oldu,”²⁴ diyerek Galiyev’in o günkü Sovyetler Birliği’nin koşullarındaki yenilgisinin kaçınılmazlığını, biraz da onaylar bir havada ilân etmesi, üçüncü sacayağının, bu ittifakın, pratik ve pragmatik hedefleriyle daha fazla ilgili olduğunu göstermektedir.

Bu uzunca alıntılardan sonra, artık, sözü geçen dönemde (1917-23), çoğunlukla Müslüman ve Türki halkların yaşadığı, Orta Asya, Transkafkasya ve Kırım’da, gerçekte neler yaşandığı ve

²³ *Aydınlık*, “Ülkücüler Milliyetçiliği Tartışıyor,” 21 Aralık 1997.

²⁴ Dr. Veyesel Yıldız, “Sultan Galiyev Üzerine,” *Teori*, (İP Yayın Organı), Sayı:96, Ocak 1998, s.47.

o ortamda Sultan Galiyev'in gerçekte nasıl bir rol oynadığı konusuna girebiliriz.

Kısaca 1917 Öncesi

1900'lerin başlarında Rusya sınırları içindeki, büyük çoğunluğu Müslüman olan "Türki halkların" nüfusu, ondört milyonu buluyordu.²⁵ Çoğunluğu Kuzey Kafkasya'da yaşayan Müslümanların geri kalan kısmı, İran orijinli ve çeşitli etnik kökenlerden halklardı. "Türki halkların", kültürel ve ekonomik bakımdan en "gelişmiş" olan Volga Tatarları (1897'de nüfusu 2 milyon), esas olarak Kazan ve çevresinde yerleşmişti. Görece "gelişmişlikleri" yüzünden, Volga Tatarları, daha sonraki yıllarda Rusya'daki milliyetçi hareketlerde önde gelen bir rol oynamışlardır. Onları, "gelişmişlik" açısından, Kırım Tatarları ve Azerbeycan Türkleri izler.

Rusya Türklerinin ulusal uyanışı, Kırım'da başlamıştır. Kırım Tatarlarından Gaspıralı İsmail Bey, doğduğu kent olan Bahçesaray'da, 1883-84 yıllarında ilk kez, *Tercüman* adlı Türkçe bir gazete yayımlamış, aynı zamanda geleneksel Medreselerin yerini alacak modern okul sistemini kurmuştur. Bu modern okul sistemine Cedid adı verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce, Rusya Türkleri, ilk ve ortaokul düzeyinde, hükümetin müdahalesi olmadan, kendi ana dillerini öğretebildikleri çok sayıda modern okul açmışlardı. Bu okullar, Kazan ve Bakü'deki zengin tüccar tabakası tarafından destekleniyordu. 1917 sonrası olaylarda önemli roller oynayan aydınların çoğu bu okullardan yetişmiştir.

1905 ve 1906 yıllarında, Müslüman entelijensiyanın önde gelen temsilcileri, birincisi ve üçüncüsü Nijni Novgorod, ikincisi ise Moskova'da olmak üzere üç kongre topladılar. Bu kongrelerde, bütün Rus Müslümanlarını birleştirme temelinde, Müslümanlar Birliği (İttifak) adlı bir cephe örgütü kurulmasına ve Rus Du-

²⁵ Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman halklarla ilgili, daha geniş bilgi için bkz: A. Bennigsen - S. Enders Wimbush, *Muslims of the Soviet Empire*, C. Hurst & Company, Londra, 1985.

ma'sına Müslüman temsilciler gönderilmesine karar verildi. Üçüncü Kongre, özel olarak bir ulusal ilkeden söz etmeksizin bölgesel özerkliğin savunulması kararı da aldı. Bu kongrelerdeki delegelerin çoğunluğu, Rus liberallerinin partisi Kadet'leri destekleme eğilimindeydi. Sosyalist eğilimde olanlar küçük bir azınlığı oluşturuyordu.

Liberal aydınların liderliğindeki Rus Müslüman hareketi, yerel planda daha radikal bir gelişme gösterdi. Burada, Volga Tatarları başı çekiyordu. 1906'da iki Volga Tatarı yazar, Fuad Toktarov ve Ayaz İshakov, Sosyalist Devrimci (SR) Parti taraftarı olan ve toprakların köylülere dağıtılmasını savunan *Tang* (Şafak) adlı bir gazete çıkarmaya başladılar.

1905 Devrimi sırasında, çoğu yerel Bolşevik örgütle yakın işbirliği yapmış olan bir grup Azerbeycanlı genç entellektüel, 1911-12'de, Bakû'da, Musavat partisini kurdu. Bu partinin lideri, gazeteci, Mehmet Emin Resulzade'ydi.

1917 Şubat Devrimi patlak verdiğinde, Rus Müslümanları arasında başlıca üç eğilim vardı. Bunlardan birincisi, "sağ kanat" olarak adlandırabileceğimiz, Müslüman topluluğunun en zengin öğelerinin ve muhafazakâr din adamlarının oluşturduğu dinci gruptu. Bu grup, Rus Oktobrist'leriyle (Rus monarşist partisi) belli paralellikler taşıyordu. Politik planda fazla güçlü görünmeseler de, dinsel liderlerin Müslüman topluluklardaki büyük ağırlığı nedeniyle önemli bir ideolojik etkileri vardı. İkinci grup, "merkezde" yer aldığı düşünülebilecek ılımlı liberallerdi. Bu grubun liderleri çoğunlukla İttifak saflarından geliyordu. Savaşın sonra, Osmanlı İmparatorluğuna karşı tutumu dolayısıyla Rus liberal partisi Kadet'lerle aralarına soğukluk girmiş olmasına rağmen, politik ve ideolojik görüşleri Kadet'lere yakındı. "Sol" olarak nitelendirebileceğimiz üçüncü grup ise, laik ve liberal görüşlerine ek olarak, daha çok Sosyalist Devrimci türde sosyalist görüşleri benimsemiş genç Müslüman aydınlarından oluşuyordu. Şubat Devriminin başında, Müslüman hareketinin liderliği, bir ölçüde Rus Dumasındaki politik deneyimleri dolayısıyla merkezdeki liberal grubun elindeydi. Fakat bundan sonraki aylarda bütün

ülke topluca sola kaydı ve merkezçiler otoritelerini büyük ölçüde kaybettikleri gibi, liderlik, radikal ve milliyetçi eğilimde olanların eline geçti.

Nisan 1917'de, Rus Duma'sındaki Müslüman fraksiyon, ilk fırsatta, Moskova'da, Rusya Müslümanları Kongresi'ni toplamaya karar verdi. Kongre, 1 Mayıs'ta, iki yüzü kadın olan, yaklaşık bin delegıyla açıldı. Kongrede, daha ilk günden şiddetli tartışmalar meydana geldi. Türkistan ve Kuzey Kafkasya'dan bazı delegeler, İslam dinine aykırı olduğu gerekçesiyle, kadınların kongreye katılmasına karşı çıktılar. Fakat modern entellektüel kesim, küçük bir liberal din adamları grubunun da desteğini alarak, kadınların erkeklerle eşitliğini kabul eden bir kararı kongreye kabul ettirmeyi başardı. Bu, tarihi önemde bir olaydı. İslam toplumlarında geleneksel kısıtlamalara uğrayan kadınların özgürlüğünü ilk ilân edenler, Rusya Müslümanları olmuştur.

İkinci konu, yeni dinsel liderliğin seçimi idi. Çarlık Rusya'sında, Müslümanların dini lideri olan Orenburg Müftüsü, içişleri bakanının önerisiyle, Çar tarafından atanıyordu. Kongre, bu uygulamayı kaldırdı ve dinsel öz-yönetim gereğince, Cedidci harekete ve İttifak partisine yakın olan Alimhan Barudi'yi Müftü olarak seçti.

Gündemin üçüncü maddesi, ulusal sorundu. Bu konuda birbirine karşıt iki görüş çıktı. Volga Tatarlarının başını çektiği grup, Rus imparatorluğunun yönetsel birliğinin korunmasını ve ulusal soruna, ulusal-kültürel özerklik yoluyla çözüm getirilmesini istiyordu. Bu grup içinde Volga Tatarlarının ağır basması, kısmen, Volga Tatarlarının kendi belli bir bölgelerinin olmaması, Rusya'nın çeşitli bölgelerinde ve Başkır'da dağınık bir şekilde yaşamalarıyla açıklanabilir. Bu konuları nedeniyle olsun, Rusya Müslümanları içindeki liderlik pozisyonlarını sürdürebilmek için olsun, ulusal-kültürel özerklik Volga Tatarlarına uygun düşüyordu. Karşı tez, Başkırlar ve Kırım Tatarları tarafından desteklenen, Azerbeycan heyetinin başı Mehmet Emin Resulzade tarafından savunuldu. Resulzade ve taraftarları, bütün yerel halkların bölgesel öz-yönetimi temelinde bir federalizmden

yanaydılar. Kongre, 271'e karşı, 446 oyla federalist önergeyi kabul etti.

Kongre, kapanmadan önce, Rusya Müslümanlarını başkentte temsil edecek ve Rus Kurucu Meclisi'ne sunulmak üzere, kongrenin kararlarından çıkan yasa tasarılarını hazırlama görevini üstlenen bir Şura seçti. Mayıs Kongresi, Rus Müslüman hareketindeki liderliğin, kesin olarak merkezdeki laik eğilimin ve solun eline geçtiğini gösteriyordu.

İkinci Rusya Müslümanları Kongresi, 21 Temmuz'da, Kazan'da toplandı. Bu Kongre de, Birinci Kongrenin ulusal sorun üzerine aldığı kararı onayladı ve bu yönde gerekli önlemleri alacak bir komite belirledi. Bu Kongre, sosyal konularda, birincisine göre daha radikalci. Birinci Kongrenin ulusal konudaki kararına ek olarak, Kurucu Meclis'in seçilmesini desteklemeyi, bütün toprakların ulusallaştırılmasını ve sekiz saatlik işgününün tanınmasını karar altına aldı.

20 Kasım 1917'de, Kazan Kongresinin atadığı komite, Ufa'da bir Milli Meclis topladı. Bu meclis, Rusya'daki Müslümanların ulusal-kültürel özerkliği için başlıca üç alanda -din, eğitim ve maliye- gerekli işlevleri yerine getirecek üç bakan seçti. Federalizmin gerçekleştirilmesi için Rus Kurucu Meclisi'nin toplanması beklenecekti. Böylece, Müslümanlar, Bolşeviklerin iktidara geldiği sırada, ülke çapında dinsel ve kültürel yönetimlerini kurmuş bulunuyorlardı. Ancak görünüşteki bu başarılarla rağmen, Rus Müslüman hareketi önemli zaafılar taşıyordu. Bu zaafıların başında, Müslüman nüfusun birbirinden farklı yerel özellikler taşıyan çok sayıda farklı etnik gruba bölünmüş olması ve bunların arasında gittikçe artan çok sayıda anlaşmazlığın hüküm sürmesi geliyordu.

Sovyet Rusya'daki Müslüman Komünist Hareket

Rusya Müslümanları arasında Marksizmin etkisi son derece sınırlıydı, olduğu kadarıyla da (Vladikafkas, Bakû, Kazan) Menşevik karakterdeydi. Müslüman hareket, liberal ve Sosyalist Devrimci akımlardan daha fazla etkilenmişti. 1917 Kasım'ında

Sovyet Hükümetinin, Müslümanların ağırlıkta olduğu bölgelerde dayanacağı güçlü bir temel yoktu. Bolşevikler, bu zaafı gidermek için, büyük çaba gösterdiler.

Aralık 1917'de, Milliyetler Komiseri Stalin, Müslüman Şurası başkanı, Menşevik Ahmet Tsalikov ile bağlantı kurdu ve ona, Sovyet hükümetine katılması ve İslam İşleri Komiserliği'nin başına geçmesi önerisinde bulundu. Ancak Tsalikov bu öneriyi reddetti.

Bunun üzerine Stalin, Rus Kurucu Meclisi için Petrograd'da toplanmaya başlayan diğer Müslüman politik liderleriyle bağlantı kurdu. Ocak 1918'de, dört Müslüman liderle anlaşmaya vardı. Bunların başında, Kazanlı bir Volga Tatarı olan, genç mühendis Molla Nur Vahitov geliyordu. Stalin, ona, Tsalikov'un reddettiği komiserlik görevini teklif etti. Vahitov, 1917 baharında, Marksist eğilimli Müslüman Sosyalist Komitesi'ni kurmuştu. Çok az üyeye sahip olan Komite, önceleri Menşevik eğilimdeydi, Temmuz'daki ayaklanma girişimine karşı çıkmış ve Kurucu Meclis'in toplanmasını esas hedef olarak belirlemişti. Fakat, Stalin'in önerisi üzerine, Vahitov eski müttefiklerini terketti ve Bolşeviklerin safına geçti. Stalin'le işbirliğini kabul eden diğer üç lider, sol eğilimli, Volga Tatarı bir gazeteci olan Sultan Galiyev, yine Volga Tatarı bir yazar olan Galimzhan İbrahimov ve bir zamanlar Çarlık gizli polisine çalışmış, Başkırılı Şerif Manatov'du.

Yeni oluşturulan İslam komiserliği, her ne kadar Halk Komiserleri hükümetinde, bağımsız bir komiserlik statüsünde görünüyorsa da, Stalin'in sorumluluğu altındaki Milliyetler Komiserliği'nin direktiflerine göre faaliyet gösteriyordu. Görevi, Rusya Müslümanları arasında parti hücreleri oluşturmak, komünist propagandayı yaymak ve Sovyet rejiminin bağımsız milliyetçi partileri yıkma çalışmalarına yardımcı olmaktı.

Vahitov, görevine büyük bir enerjiyle sarıldı. Müslüman bölgelerine, komiserliğin, Müsbüro diye anılan yerel şubelerini açmak üzere temsilciler gönderdi. Mart ve Nisan 1918'de Sovyet kontrolü altındaki bölgelerde Müslüman konferansları topladı ve Ufa, Orenburg, Kazan ve Astrahan'da bölgesel Müslüman komi-

serlikleri (Gubmuskomy) açtı. Birkaç ay içinde, Türki nüfus arasında, Rus Müslüman hareketine karşı ajitasyon yapan ve yerli halkı Kızıl Ordu saflarına katılmaya teşvik eden Müsbüro ve Gubmuskomy ağı Müslüman bölgelerinde hızla yayıldı. Komiserlik, Osmanlı Türkü savaş esirleri arasında özellikle güçlü bir propaganda yürüttü. Bu propagandaların sonucunda saflara kazanılan Osmanlı Türklerinden biri de Mustafa Suphi'ydı.

Sovyet rejiminin kurulması ve iç savaşın patlak vermesi, Rus Müslüman hareketinin liderlerini, özerklik yönündeki çabalarını hızlandırmaya sevketti. 20 Kasım 1917'den 1918 Ocağının ortalarına kadar oturumlarını sürdüren Müslüman Meclisi'nde, çoğunlukla Tatarlara uygun olan özerklik türü konusundaki anlaşmazlık giderilememişti. Toprakçılar Hizbi, bir Volga-Ural özerk devleti istiyordu; Türkçüler Hizbi ise, Rusya'daki bütün Türkleri birleştirecek bir sistemden yanaydı. Sovyet yönetimiyle uzlaşılmasını isteyen solcu grup ise çok küçük bir azınlık oluşturuyordu. Bu konuda bir anlaşmaya varamayan Meclis, sorunu çözecek bir komite atama yoluna gitti. Kazan'da üstlenen bu komite, 1918 Şubat'ının sonunda Volga-Ural özerk-devleti lehinde karar verdi ve bir Bölgesel Kurucu Meclis kurulması yönünde talimatlar yayımladı.

Ancak Bolşevikler, bu planın gerçekleşmesine izin vermediler. Komitenin kararını öğrenen Kazan'daki Sovyet otoriteleri, Şubat sonunda, yerel Şura ile ilişkili Tatar milliyetçilerini tutuklamaya girişti ve şehirdeki bütün Müslüman örgütlerini, Sultan Galiyev'in de üyelerinden biri olduğu, Kazan Müslüman Komiserliğinin denetimi altına girmeye zorladı. Bu denetimi kabul etmeyen Tatarlar, Kazan'daki kendi bölgelerine çekildiler. Bolşevikler, Müslüman bölgesini, Vaisov'un liderliğini yaptığı aşırı dincimistik bir grubu silahlandırarak, içerden ele geçirmeyi denediler. Ancak Vaisov, öfkeli Tatar kalabalıkları tarafından öldürüldü ve tarikat mensupları silahsızlandırıldı. Yerli Müslüman halkın silahlандığı bölgeyi dışardan bir saldırıyla ele geçirmekten başka çare kalmamıştı. Bu operasyon, Moskova tarafından yollanan kızıl bahriyelilerin yardımıyla birkaç gün içinde gerçekleştirildi. Kazan

Şura'sı kapatıldı ve silahlı birlikleri dağıtıldı. 1918 Nisan'ının sonunda, özerklik ilân eden komite tutuklandı ve Müslüman hareketinin Ufa'daki tüm organları yasaklandı. Milliyetler Komiserliği bir emir yayımlayarak Meclise bağlı bütün örgütlerin Müslüman Komiserliğine bağlandığını ilân etti. Rus Müslüman hareketinin liderleri işbirliğini reddederken, Vahitov, Galiyev ve arkadaşları, Bolşeviklerin, Müslüman hareketin kontrolünü ele geçirme çabalarına destek oldular.

Ancak bu sefer, Bolşevikler için yaptığı yararlı işlerin verdiği güvenle bizzat Vahitov, Mayıs 1918'de toplanan Kazan bölgesi komünist ve sempatizanları konferansında, bir Tatar-Başkır devleti kurmanın olanaklarını tartışmaya açtı. Niyeti, artık dağıtılmış olan Meclis'in kabul ettiği Volga-Ural devletini, bu sefer Sovyet himayesi ve kendi yönetimi altında gerçekleştirmekti. Rus delegelerin protestolarına rağmen konferans, Özerk Tatar-Başkır Cumhuriyeti'nin kurulması kararı aldı. Vahitov, yaptığı konuşmada, kararın, radikal Pan-İslamizmin ve devrimin Doğuya yayılışı yönünde atılmış büyük bir adım olduğunu belirtti.

Vahitov, özerk devlet projesini gerçekleştirmek için ayrı bir parti örgütünün de gerekli olduğunu düşündü ve Haziran 1918'de, Müslüman Komiserliğinin bütün bölgesel şubelerinin konferansını topladı. Bu toplantıda, bir Rus Müslümanları Komünist (Bolşevik) Partisi ve bu partiyi yönetecek ayrı bir Merkez Komitesi kuruldu. Vahitov'un, bu cesur adımı atarken, Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin onayını alıp almadığı bilinmemektedir. Zaten, karşı olsa bile Moskova'nın müdahale etmeye zamanı olmadığı gibi, Vahitov da bu planı uygulama olanağı bulamadı. Çünkü, Müslüman Komiserliği'ne atandığından beri kurduğu bütün parti ve devlet aygıtı, aniden meydana gelen yeni gelişmeler sonucu yıkıldı.

1918 yazında, Sibirya'daki Rus kamplarından Avrupa'daki Batı cephesine sevk edilen Çek savaş esirleri, Bolşeviklerle çatışmaya girdiler ve tren yollarının üzerindeki şehirleri tek tek ele geçirmeye başladılar. Çek isyancıları, Sovyet yönetimindeki Volga-Ural bölgesine doğru yönelince, Komünistler ve Sovyet

rejimiyle işbirliği yapan diğer unsurlar Kazan'ı terkederek Kızıl Orduyla birlikte Batıya doğru çekildiler. Müsbüro ve Gubmuskomy, bir gecede ortadan kalktı. Vahitov, Kazan'da Çeklere esir düştü ve önde gelen çok sayıda yerel Bolşevikle birlikte idam edildi.

Bu felaketten birkaç ay sonra, Kasım 1918'de, RKP Merkez Komitesi, Moskova'da, bir Müslüman Komünistleri kongresi topladı. Stalin, Kongredeki konuşmasına övgüyle başladı: "Batı ile Doğu arasındaki uçurumu kimse sizin gibi kolay ve çabuk bir şekilde kapatamazdı," dedi, "çünkü siz İran'ın, Hindistan'ın ve Çin'in kapılarını açtınız."²⁶ Ne var ki, Müslüman Komünistleri, bundan sonra misyonlarını, Rus Komünist Partisi'nin daha yakın gözetimi altında sürdürmeliydiler. Stalin'in bu açık direktiflerinin ardından Kongre, Rus Müslümanları Komünist Partisi'ni dağıtarak ve ayakta kalan Müsbüro ve Gubmuskomy yerel ofislerini RKP'nin yakın gözetim ve denetimi altına sokarak, özerk Müslüman Komünist hareketinin ölüm fermanını imzalamış oldu. Dağıtılan partinin Merkez Komitesi'nin adı, Rus Komünist Partisi Müslüman Örgütleri Merkez Bürosu olarak değiştirildi ve bu yeni örgüt, doğrudan RKP MK'nin kontrolü altına sokuldu. Stalin, RKP MK'nın, Müslüman Merkez Bürodaki daimi temsilciliği görevine getirildi.

Mart 1919'da, Merkezi Büro, Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Bürosu'na dönüştürüldü. Böylece yapıya, Müslüman olmayan halklar ve Mustafa Suphi'nin liderliğindeki Osmanlı-Türk komünistleri de dahil edilmiş oluyordu.

1919 baharında, artık, Sovyet politik hayatında, yalnızca Rus Müslüman Komünistlerinin örgütleri değil, İslam halkları kavramı da silinip gitmişti. Bolşevik liderler, Pan-İslamist eğilimleri gelişigüzel kullanmanın ve ayrı parti örgütlenmelerine izin vermenin, iplerin ellerinden kaçmasına yol açtığını görmüşlerdi.

²⁶ Bu konuşma Stalin'in *Collected Works*'unda yeniden basılmamıştır. "*Zhizn natsional nostei*"de bulunabilir. 24 Kasım 1918.

I. Merkezi Asya

Başkır ve Kazak-Kırgız Stepleri

Kuzey Uralların ve Merkezi Asya'nın kuzey ve doğu bölümlerindeki steplerde, devrim ve iç savaş, yerli Türki halklarla, bu topraklarda yaşayan Rus sömürgeci nüfusu arasındaki geleneksel çatışmayı son derece şiddetlendirdi. 1917'den 1923'e kadar bu bölgeler, erken dönem Sovyet kaynaklarının deyişiyle, bir "kolonyal devrimin" bütün dehşetini yaşadılar.

Bu bölgede en çaplı kolonizasyon politikası, Stolypin reformları (1907-1911) diye bilinen dönemde uygulanmıştı. Aşırı kalabalık Rus köylerini bir ölçüde rahatlatmak ve topraksız köylülerin toprak taleplerini karşılamak üzere önemli bir Rus köylü nüfusu, göçmen Türki aşiretlerin yaşadığı steplere yerleştirildi. 1916 yılına gelindiğinde, Kazak-Kırgız bölgelerinde, Çarlık Kazaklarından²⁷ ve Rus köylülerinden oluşan, 144.000 kişinin yaşadığı 530 kolonyalist yerleşim bölgesi kurulmuştu. Bu kolonizasyon, elbette, yerli halkın yaşadığı topraklardan sürülmesiyle gerçekleştirilmişti ve bu da kaçınılmaz olarak ayaklanmaya yol açtı. İsyanıcılar, Rusların ve Çarlık Kazaklarının yerleşim bölgelerine saldırdılar ve bu saldırılarda yaklaşık 2.500 Rus ve Çarlık Kazağı yaşamını yitirdi. 1916 İsyanı, Çarlık kuvvetleri tarafından bastırıldı ve 300.000 Kazak-Kırgız, yaşadıkları topraklardan sürüldü ya da dağlardan kaçarak Çin'in Singiang bölgesine sığındı.

1905 Devrimi sırasında Kazak-Kırgız entellektüelleri, yerel gazeteler çıkartmaya başlamış, ancak 1917'ye kadar ayrı bir politik örgüt kuramamışlardı. İlk iki Duma'da, Müslüman fraksiyonla ve Kadet'lerle işbirliği yapan göçmen halkın temsilcileri de yer aldı. Kazak-Kırgız bölgesinin en aktif temsilcilerinden biri, Alihan Bökey Han'dı. Bökey Han, Kazak-Kırgız isyanına katıldı ve

²⁷ İngilizcede "Kazakh" olarak geçen Türki halkla, "Cossack" olarak geçen, "haydut" ya da "maceracı" anlamına gelen ve Çarlık Rusyasının sınır boylarının korunmasında kullanılan halk, Türkçede tek bir "Kazak" kelimesiyle karşılanmaktadır. Bu karışıklığı önlemek için, "Cossack"lar için "Çarlık Kazakları" deyimini kullandım.

1917’de Geçici Hükümetin Türkistan Komitesi üyeliğine atandı. Diğer önemli politik şahsiyetlerden biri de, bölgede yerli halka seslenen *Kazak* gazetesini çıkaran Ahmet Baytursun’du.

Nisan 1917’de, Bökey Han, Baytursun ve diğer yerel politik unsurlar, Orenburg’da Kazak Kongresi’ni topladılar. Kongre, önceki rejim tarafından müsadere edilen bütün toprakların yerli halka geri verilmesi ve özellikle 1905’ten sonra Kazak-Kırgız bölgelerine yerleştirilen kolonyalist nüfusun bölgeden uzaklaştırılması kararı aldı. Üç ay sonra Orenburg’da, bir diğer Kazak-Kırgız Kongresi toplandı. Burada ilk kez, bölgesel özerklik fikri ortaya atıldı ve Alaş-Orda adlı Kazak-Kırgız ulusal politik partisi kuruldu. Alaş-Orda, üç amaç belirledi: “Kırgız” devletine özerklik; dinle devletin ayrılması; ve Kazak-Kırgız’lara toprak dağıtılması.

Başkırlar, 1917 Mayıs’ındaki İlk Rusya Müslüman Kongresi-ne, bir Şarkiyatçı ve gazeteci olan Zeki Validov (Zeki Velidi Togan) liderliğinde bir heyet gönderdiler. Validov, Kongreye, Başkur özerklik projesini sundu. Bu projeye göre, Volga-Ural bölgesinde bir “Büyük Başkur” devleti kurulacaktır. Güney ve Güneydoğu Başkırları ise ayrı bir “Küçük Başkur” devleti çevresinde birleşeceklerdi. Müslüman Kongresi, bu projeyi reddetti ve Kongre’nin Volga Tatarlarından oluşan liderliğiyle tartışmaya giren Validov, elli Başkur delegesiyle birlikte Kongreyi terketti. Temmuz 1917’de, Başkırlar, Orenburg’da ilk kongrelerini topladılar ve bölgesel özerklik kararı aldılar. Bütün Devrim dönemi boyunca Başkur ulusal hareketine liderlik eden Validov, Alaş-Orda ile ve Türkistandaki Müslüman milliyetçilerle yakın işbirliği içinde çalıştı.

Bu sırada, yarı-göçebe yerli halkla, Rus kolonyalist nüfusu arasındaki çatışma yeniden başladı. 1917 Temmuz’unda, Alma-Ata’da kendi konferanslarını toplayan Semicherensk bölgesinin kolonyalist Rus köylüleri, zorla sürgün etmek de dahil, yerli halkı bastırmak yönündeki önlemleri kabul ettiler. Yaz aylarında, 1916 isyancıları, sığındıkları Çin’den kendi topraklarına geri dönmeye başladılar. 1916 isyanından beri zaten öfke içinde olan ve yerli

halkın topraklarını yağma etmiş bulunan Rus yerleşimciler, yerlilerin geri dönüşüne sessiz kalmak niyetinde değillerdi. Kolonyalist silahlı birlikler oluşturularak, açlık ve sefalet içinde geri dönen yerlilere karşı bir katliama girişildi, bazıları diri diri yakıldı. İslam kaynaklarına göre öldürülen yerlilerin sayısı 83.000'i bulmaktadır. Şiddetin doruğa çıktığı Eylül ayında Geçici Hükümet, bölgede sıkıyönetim ilân etti.

1917 sonlarına doğru, Başkır ve Alaş-Orda liderleri, bölgede üçüncü bir güç oluşturan Orenburglu Çarlık Kazaklarıyla bağlantı kurdular. Orenburglu Çarlık Kazaklarının lideri Ataman Dutov, Kazak-Kırgız politik liderleriyle, anti-Bolşevik temelde anlaşmaya vardı.

Bolşeviklerin bu bölgede parti aygıtı yoktu. Taraftarlarının büyük kısmı askeri garnizonlardaki askerlerdi. Ekim'in ilk aylarında, tren yolu işçilerinin ve kolonyalist Rus nüfusunun desteğini de kazandılar. Komünistlerin "proletarya diktatörlüğü" sloganını yerli halka karşı kullanabileceklerini düşünen kolonyalist köylüler ve Çarlık döneminden kalma resmi görevliler, Bolşeviklerin safına geçti: Bolşevizm işçilerin, askerlerin ve köylülerin yönetimi demekti; Kazak-Kırgızlarda ise ne işçi, ne köylü, ne de asker vardı; bu yüzden Kazak-Kırgızlar yönetilmeye müstahaktılar.

İç savaş süreci içinde, Kolçak ve Dutov'un kumandasındaki Beyazların yenilgiye doğru gitmesi üzerine, Alaş-Orda, 1919 yazında Kızılların safına geçti. Sovyet hükümeti, yerli halk üzerinde nüfuza sahip Alaş-Orda'nın desteğini kazanmak için enerjik adunlar attı.

Temmuz 1919'da kurulan Kırgız Devrimci Komitesi (Kırrevkom), çoğunlukla yerli olmayan unsurlardan oluşmasına rağmen, Alaş-Orda liderleri Moskova tarafından kendilerine verilen sözlerin yerine getirileceğine inanıyorlardı. Sovyet otoriteleri, 1920 Ocak'ında, Aktiubinsk'de, yeni Kırrevkom'u oluşturmak üzere bir Kırgız konferansı topladılar. Yeni komiteye, Alaş-Orda liderleri de girdi. Aynı konferansta, bir özerk Kırgız devleti kurulması kararı alındı.

Diğer yerlerde olduğu gibi burada da Rus ahali özerkliğe karşıydı. Moskova, özerk devleti desteklemesine rağmen, bölgesel Ruslar buna bütün güçleriyle direndiler. Bu direniş, parti ve devlet organlarında, Rus ve Kırgız kadrolar arasında şiddetli sürtüşmelere yol açtı. 1920 baharında, iki kesim arasındaki ilişkiler kopma noktasına geldi.

Bunun üzerine Baytursun'un başkanlığındaki Alaş-Ordalılar, sorunu doğrudan Lenin'e götürmeye karar verdiler. Yerel komünist yöneticilerden gizlice Moskova'ya, gerçek bir özerkliğin sağlanması için yardımcı olmasını, "bölgesel emperyalistleri" önlemesini, Komünist görevlilerin "Bonapartist" eğilimlerinin önüne geçmesini, yerli halkın mülklerinin gaspedilmesini durdurmasını ve yiyecek dağıtımında eşitlik sağlanmasını talep eden uzun bir telgraf çektiler. Ancak telgrafları yanıtsız kaldı.

Ekim 1920'de, ilk Kırgız Sovyetleri Kongresi toplandı. Kongre, Moskova'nın baskısıyla, Özerk Kırgız Cumhuriyeti'ni ilan etti ve toprak sorununda statükoyu koruyan bir karar aldı. Bu karara göre, bozkırda toprakların kolonizasyonu durduruluyor, ancak Rus kolonyalislerinin sahip oldukları topraklara dokunulmuyordu.

1921 ve 1922 yıllarında, Kazak-Kırgız steplerinde, en büyük acısını yerli halkın çektiği büyük bir açlık felaketi yaşandı ve bir milyon insan telef oldu.

Başkur Özerk Cumhuriyeti

Vahitov'un Çek isyancılar tarafından öldürülmesinden sonra, Sovyet hükümeti, birleşik Tatar-Başkur devleti fikrinden vazgeçerek, Volga-Ural bölgesinde ayrı özerk cumhuriyetler kurulması yoluna gitti.

1918 Şubat'ında, Orenburg'da, Bolşevikler tarafından tutuklanmış olan Zeki Validov, kısa süre sonra hapisten kaçtı ve birkaç ay içinde örgütlediği askeri birlikleri, Samara'da, SR hakimiyetindeki Kurucu Meclis Komitesi (Komuch) tarafından örgütlenen anti-Sovyet Beyaz güçlerin safında savaşa soktu.

Ancak Başkırlarla Beyazlar arasındaki işbirliği uzun sürmedi. Beyaz liderlerde, azınlık milliyetlerin taleplerine sempatiyle yaklaşacak ne zekâ, ne de esneklik vardı. Komuch, gelecekteki bir ulusal özerkliği ve Başkırların diğer taleplerini reddetti. Bunun yanı sıra, Başkırların askeri operasyonlardaki yetkilerinin kısıtlanması, Çarlık Kazağı birliklerin yerli halkın yerleştiği köylerde konaklaması ve halkın vergilendirilmesi konularında da Başkırlarla Beyazlar arasında sürtüşmeler çıktı. Kasım 1918'de Amiral Kolçak, Komuch'u devirip diktatörlüğünü ilân edince, Beyazlarla Başkırlar arasındaki ilişkiler daha da kötüye gitti. Yerel halkın milliyetçi hareketine karşı olumsuz duygularını gizlemeye gerek görmeyen Kolçak, bağımsız Başkır birliklerinin dağıtılması ve askerlerinin Beyaz Orduya katılması emrini verdi. Bunun üzerine Başkırlar, Beyazların safından Kızılların safına geçme olanaklarını tartışmaya başladılar. Öte yandan, Çarlık Kazakları da komutanları Dutov'un Kolçak'ın otoritesini tanımasından son derece rahatsızlardı. Aralık 1918'de Validov, Başkır ve Çarlık Kazaklarının liderleriyle gizli bir toplantı düzenledi.

Şubat 1919'da Validov, Kızılların tarafına gönderdiği temsilcileri aracılığıyla, saf değiştirmeleri halinde kendilerine özerklik tanınacağı yönünde söz verilmesini istedi. Bir ay süren görüşmelerden sonra, Mart ayında, Komünist rejimle anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya göre, Küçük Başkır denilen bölgede bir özerk Başkır Cumhuriyeti kurulacak ve bu özerk cumhuriyeti, Başkır Sovyet Kongresinin toplanmasına kadar, Başkır Devrimci Komitesi (Başrevkom) yönetecekti.

Bu anlaşma üzerine Başkır birlikleri, bir Başrevkom seçtiler ve Kızılların saflarına geçtiler. Bu saf değiştirme, İç savaşın seyrinde, önemli değişiklikler meydana getirdi. Vahidov'un saf değiştirmesine rağmen, Kazak-Kırgız Alaş-Orda liderleri, morali bozulmuş Dutov ve Kolçak beyaz güçlerinin safında 1919 yazına kadar savaşmaya devam ettiler, ancak bu tarihten itibaren onlar da Komünist saflara iltihak ettiler.

Bolşeviklerle, Başkır ulusal hareketinin liderleri arasındaki bu ittifak, kısmen, iki tarafın anlayışları arasındaki büyük uçurum,

kısmen de, bölgedeki Başkır ve Rus nüfusun çıkarları arasındaki temel ayrılıklar nedeniyle, sağlam bir zemine dayanmıyordu. Bolşeviklerle, İç Savaşın geç bir aşamasında ilişkiye geçen ve bu yüzden komünist yöntemlerin yabancıları olan Başkırılar, kendilerine verilen ödünlerin, aslında saf değiştirmelerini sağlamak için kısa vadeli bir taktik olduğunu kısa sürede anladılar.

Ural bölgesindeki çoğu Sovyet Kurumu, diğer Müslüman bölgelerinde olduğu gibi, Büyük Rusların egemenliğindeydi. Bu örgütler, büyük ölçüde Rus kökenli işçilere, askeri garnizonlardaki askerlere ve kolonyalist Rus köylülerine dayanıyordu. Bu yüzden, Başkır bölgesindeki Sovyetlerin genellikle buralarda yaşayan Rus nüfusun çıkarları yönünde davranmış olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Başkırılar çoğunlukla Sovyetlerin dışında tutulmuş ve Bolşeviklerin müsadere ettikleri, devlete, kiliseye ve özel şahıslara ait topraklar Rus kolonyalist nüfusuna dağıtılmıştı. "Bütün iyi niyetimize rağmen," diye yazıyor bir merkezi Sovyet delegesi, "Rus kulaklarının Başkır topraklarına yönelik saldırılarında koçbaşı olmaktan kurtulamadık."²⁸ Öte yandan, Başkırıların aleyhindeki diğer bir önemli faktör de, Başkır bölgelerindeki Tatarların, yerli halka karşı olan Rusların safında yer almalarıydı.

Başrevkom'un Eylül 1919'da, Başkır Özerk Cumhuriyetini yönetmeye başlamasından kısa süre sonra zorluklar ortaya çıkmaya başladı. Komşu Ufa'daki Bolşevik yönetim ve bölgedeki Kızıl Ordu, Başkır özerk cumhuriyetinin yönetimini hiçe sayarak işlere müdahale etmeye giriştiler. Rus fabrika işçilerinden oluşan Bolşevik hücreleri, Başkırıların emrine girmeyi reddederek Orenburg ve Ufa'daki Sovyet kurumlarının emirlerine göre hareket ettiler. Kasım 1919'da toplanan ve Rusların büyük bir ağırlık teşkil ettikleri ilk Başkır Bölgesi Komünist Parti Konferansında, Bölgesel Komünist Parti Komitesi (Obkom) seçildi. Merkezden gelen temsilciler tarafından da desteklenen Obkom, Rusların ve Tatarların, Başkırıların bölgesel özerkliğini yıkma faaliyetlerinde önemli bir silah görevi yerine getirdi.

²⁸ P. Mostovenko, "o bol"shikh oshibkakh v "Maloi" "Bashkirii," PR, no. 3/76 (1928), 124.

Durumlarının güçlendiğini hisseden, Obkom'un Rus ve Tatar liderleri, Başrevkom'un otoritesine açıkça karşı çıktılar. Ocak 1920'de, Obkom'un Başkır otonomisini ortadan kaldırmayı planladığı söylentilerinin iyice yayılması üzerine, Başkırların liderlerinden Iumagulov (Validov o sırada Moskova'daydı), Obkom'un Tatar liderlerinin tutuklanması emrini verdi. Bu, Obkom'un, darbeyi indirmek için arayıp da bulamadığı fırsattı. Obkom, komşu Ufa ve Orenburg'dan ve Frunze'nin başında bulunduğu Türkistan Kızıl Ordu'sundan yardım alarak iktidarı esas olarak ele geçirdi ve Basrevkom'u bütünüyle ortadan kaldırmamakla birlikte yetkilerini önemli ölçüde kısıtladı. O sırada Başkır askeri birliklerinin büyük kısmı, Batı cephesinde Beyaz Ordularla savaş halinde olduğundan, Başrevkom, kendini savunacak silahlı güçten yoksundu.

Bu çatışmada, Lenin ve Troçki, Başkırlara daha yakın bir tutum takundılar, Stalin ise Tatarlardan yanaydı ve Başkırların özerkliğini mümkün olduğunca kısıtlamaya çalışıyordu. Genel kabul, Moskova'nın etkisi olmasa, yerel Bolşeviklerin, Başkırların özerkliğini, bir an bile duraksamaksızın bütünüyle ortadan kaldıracakları yönündedir.

1920'de iç savaşın bitmesiyle birlikte Sovyet hükümeti, politik ve ekonomik aygıtlarını merkezileştirdi. 22 Mayıs 1920'de, Sovyet hükümeti, Başkırlara danışmadan, Başkır özerkliği üzerine yeni bir karar aldı. Yeni karar tamamen merkeziyetçiydi ve 1919 anlaşmasıyla Başkır hükümetine garanti edilen hakların büyük çoğunluğunu geri alıyordu. Bütün politik, mali ve ekonomik organlar merkezi otoritenin denetimine alınıyor ve Başkırlara, yerel planda ufak tefek yönetsel işlevlerin dışında hiçbir yetki bırakılmıyordu. Bu, Başkırların umutlarına indirilmiş son darbeydi.

Yeni kararın yayınlanması üzerine Başrevkom gizli bir toplantı yaptı ve kararı büyük Rus şovenizminin dirilmesi olarak değerlendirdi. 1920 Haziran'ının ortalarında Başkır hükümetinin bütün resmi görevlileri, görevlerini terkederek Ural dağlarına çekildiler.

Başrevkom'un ve diğer Başkır memurlarının ortadan yok oluşları, Başkır bölgelerinde yeni bir iç savaş ortamı yarattı. Obkom, bir kere daha komşu bölgelerdeki Kızıl kuvvetleri yardımı çağırarak, Temmuz 1920'de bütün bölgeyi kontrolü altına aldı. Rus işçi ve köylüleri silahlanarak, yerli halkın elindeki toprakları ve hayvanları müsadere etmeye giriştiler. Bunu, yağma ve yerli halka yönelik cinayetler izledi. Bu durumda yerli halk, isyancılara katılmak üzere dağlara çıkmaya başladı. Böylece, 1920 Başkır isyanı başlamış oldu.

İsyan sırasında Obkom, Başkır'daki politik kurumları bütünüyle ele geçirdi. 1920 yazı boyunca, Başkırlar, bütün parti ve devlet aygıtlarından ayıklandılar. Ne Obkom'da, ne de eskisinin yerine atanan yeni Başrevkom'da tek bir Başkır yer alıyordu. Öte yandan, yeni hükümeti belirlemek üzere 1920 sonlarında toplanan ilk Başkır Sovyet Kongresinde, tamamı tutuklandığı için yerli delegelerden kimse bulunmuyordu. Bu yüzden, yeni hükümette hiçbir Başkır yer almadı. Yeni Başkır hükümeti, Tatarlarla Rus kolonyalistlerinin ittifakını temsil eden bir hükümetti.

İsyan bastırıldı. Bolşevikler, isyancılara af ilân ettiler. İsyanın liderlerinden bir kısmı teslim oldu, -Vahidov gibi, çatışmalar sırasında hayatta kalan diğer bir kısmı ise ülke dışına kaçtı.

Başkır özerk cumhuriyetine ilişkin yaşanan bütün bu süreçler boyunca, bir Volga Tatar devleti kurulması sorunu askıya alınmıştı. Tatarlar, Komünist harekette, Başkırlarla kıyaslandığında çok daha büyük bir ağırlığa sahiplerdi ve onların hedefleri çok daha büyüktü. Başkır milliyetçilerinin özerk devlet hedefi, Tatar entellektüellerini tatmin edemezdi. Tatar Komünistleri, ayrı bir Tatar özerk devleti konusunda istekli değillerdi. Onlar, tek bir Volga-Ural cumhuriyeti kurma olanağının doğması için İç Savaşın bitmesini bekliyor ve faaliyetlerini Rusya çapında sürdürüyorlardı. Bu sırada Tatar Komünistlerinin lideri, Mirza Sultan Galiyev'di.

Sultan Galiyev

Sultan Galiyev, Rusya Müslüman hareketinin sol kanadında yer almış ve Vahitov tarafından kurulan Müslüman Sosyalist Komitesi'ne katılmıştı. 1917 sonlarında, Vahitov'la birlikte Komünistleri destekledi. Bolşeviklerin, milliyetçi Tatar hükümetini düşürüp Kazan'ı ele geçirmesinden sonra, yerel Sovyet hükümetinin Uluslar ve Eğitim Komiseri olarak görev yaptı ve Şubat 1918'de, Kazan'daki Müslüman Şura'sını ezen Devrimci Kurmayla birlikte çalıştı. Çeklerin Kazan'ı ele geçirmesi üzerine, Moskova'ya gitti. Vahitov'un ölümünden sonra Müslüman Komünist hareketinin lideri oldu.

Stalin, Sultan Galiyev'i Uluslar Komiserliğine aldı ve daha önce Vahitov'a verdiği desteği ona da verdi. Galiyev, Stalin'in himayesinde hızla yükseldi. Aralık 1918'de, kısa süre önce Uluslar Komiserliği'nin, Troçki'nin Savaş Komiserliği'nden devraldığı, Kızılların saflarında savaşıacak Müslüman birliklere komutan yetiştiren Merkezi Müslüman Askeri Akademisi'nin başkanlığına atandı. 1919 yılı boyunca, Stalin tarafından verilen çeşitli görevleri yerine getirmek için birçok yolculuk yaptı ve bölgelerdeki Müslüman Komünistlerini örgütledi. 1920 yılında, Stalin tarafından, Uluslar Komiserliğinin üç kişilik yönetimine getirildi ve Komiserliğin bastığı *Zhizn' natsional'noste'*nin (Ulusların Yaşamı) editörlerinden biri oldu. Bu dönemde Galiyev, Sovyet hiyerarşisinin en üstünde yer alan ve Komünist rejimin Doğu politikasını etkileyen en önemli Müslüman kökenli komünistti.

Sultan Galiyev'in, Bolşevik partisinin Doğu politikalarından önemli ayrılıkları vardı. *Zhizn' natsional'noste'*de, 1919 sonbaharında yayınladığı bir dizi makalede, Komünist liderlerin, ağırlığı, Batıdaki devrimci faaliyetlere vererek büyük bir hata yaptıklarını belirtti. Kapitalist zincirin zayıf halkası Batı değil, Doğu'ydu ve Doğu ülkelerindeki devrimci faaliyete yeterince önem verilmemesi Dünya Komünist devriminin başarısızlığına yol açacaktı. Öte yandan Doğu'da sanayi proletaryası zayıf ve buradaki halklar daha dindar oldukları için, Doğu bölgelerinde Batıdaki yöntemlerden farklı yöntemler uygulamak gerekiyordu.

Bu görüşler, 1919 ve 1920 yıllarındaki Bolşevik stratejiyle temelden gelişmediğinden, Moskova, Sultan Galiyev'i bir süre daha destekledi. Kaldı ki, o sırada Moskova'nın, Müslüman komünistlerin desteğine şiddetle ihtiyacı vardı. Ancak, Parti içinde, çıkarlarını Kazan bölgesindeki Rus çıkarlarına bağlamış ve Sultan Galiyev'in tersine, Sovyet liderlerinin yerli uluslara ödün vermesine karşı mücadele eden, asimile olmuş bir Tatar grubu daha bulunuyordu. Bu grubun başında, Said Galiyev adlı bir Tatar vardı. Ancak Said Galiyev'in arkasında, Kazan'lı başka Rus liderler yer alıyordu. Bunların başında, Kazan'da, 1917'deki Bolşevik darbesini örgütleyen Karl Grazis ve Kazan Sovyet Hükümetinin başkanı I.I. Khodorovskii geliyordu. Bu grup, ulusal self-determinasyona kesinlikle karşıydı ve Kazan bölgesindeki Rus ve Avrupalıların ayrıcalıklarının korunmasından yanaydı. 1918 Haziran'ında Tatar-Başkır devleti fikri, Moskova tarafından onaylandığında, Grazis, hükümetin "Doğucu eğilim"ine saldırıda bulunmuştu.

Sultan Galiyev'in grubu, bir Tatar cumhuriyeti için baskı yapana kadar iki fraksiyon arasında açık bir çatışma meydana gelmedi. Fakat 1919 sonunda, Volga-Ural bölgesi Beyazlardan temizlenince, Sultan Galiyev ve taraftarları, Ağustos 1918 Çek ayaklanmasıyla önlenen Tatar-Başkır devleti sorununu yeniden gündeme getirdiler. Bu konu, Kasım 1919'da toplanan İkinci Doğu Komünistleri Konferansı'nın gündeminde yer aldı. Sultan Galiyev, Volga-Ural'daki Rus olmayan halkların yaşadığı bütün bölgeleri kucaklayacak bir cumhuriyet istiyordu. Fakat Moskova, var olan Başkır Cumhuriyetini korumakta ısrar edince bu fikri bırakmak zorunda kaldı. Galiyev ve taraftarları bu yüzden, ayrı bir Volga Tatar Cumhuriyetini kabul etme noktasına geldiler. Galiyev karşıtı grubun aktif olarak karşı çıkmadığı bu öneriyi Moskova destekledi ve bir Tatar Cumhuriyeti ilke olarak benimsendi. Bu başarıdan cesaret alan Galiyev ve taraftarları, ikinci adımda, Moskova'yı, Kazan kentini, müstakbel devletin dışında tutmaya ikna etmeye çalıştılar. Galiyevçiler, Rusların çoğunluğu oluşturduğu bu şehri, özerk devletin dışında tutarak, Rus egemenliğinin özerk

devlete sızmasını önlemeye çalışıyorlardı. Ancak Lenin, bu öneriyi geri çevirdi ve konu kapandı.

Ne var ki, Galiyev karşıtı grup Tatar Cumhuriyetine karşı muhalefetini gittikçe artırıyordu. Nisan 1920'de yapılan 9. Parti Kongresi sırasında Kazanlı bir grup Komünist, Lenin'i Moskova'da ziyaret etti ve onu Tatar Cumhuriyeti fikrinden caydırmaya çalıştı. Khodorovskii, Lenin'e, "Tatar yoldaşların," Kazan bölgesinde halktan gerekli buğdayı toplayacak "otorite, cesaret ve kararlılıktan" yoksun olduklarını, Tatar cumhuriyeti kurulmasının köylülerden toplanan tahıl miktarını düşüreceğini söyledi. Fakat Lenin etkilenmiş görünmüyordu. Birkaç bin ton buğday için, milyonlarca Rus olmayan köylünün desteğinin kaybedilmesinin doğru olmadığını belirtti. Tersine, buğday toplamak için Tatar köylülerine ödünler vermek gerekiyordu. Stalin de araya girerek, Tatarların arasından daha iyi komünistler yetişinceye kadar mevcutlarıyla idare etmek gerektiğini ekledi. Görüşmeden başarısız çıkan Galiyev karşıtlarının, Moskova'nın tutumunu rapor etmeleri üzerine yerel parti örgütlerinden horurdanmalar yükseldi.

Galiyev karşıtları son kozlarını oynamamışlardı. Madem ki, Tatar Cumhuriyetini önleyemiyorlardı, parti ve devlet organlarındaki hakimiyetlerine dayanarak, kurulacak cumhuriyetin yönetimini ele geçirmeliydiler. Bunun üzerine, 1920 baharında, Tatar Komünistlerine, Türkistan cephesine hareket etmeleri emrini verdiler ve böylece, projelerine direnecek başlıca gücü bölgeden uzaklaştırmış oldular. 25 Haziran 1920'de, Kazan Devrimci Komitesi (Gubispolkom), yönetimi, özellikle bu amaç için kurulmuş Tatar Revkom'una devretti. Revkom, 25 Eylül 1920'de, bir Tatar Sovyetleri Kongresi topladı. Bu kongrede, yeni Özerk Tatar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni yönetecek Tatar Halk Komiserleri Konseyi seçildi. Hükümetin başkanı, Sultan Galiyev'in rakibi, Said Galiyev'di.

1921 yılında toplanan 10. Kongre tarafından ilân edilen NEP politikası, Sultan Galiyev'in komünizme bağladığı bütün umutları yıktı. NEP, her ne kadar yerli halkın maddi koşullarında belli bir

düzelmeğe yol açıyorsa da, onun ve komünist arkadaşlarının eski kolonyalist rejim diye adlandırdığı düzendeki hakim sınıfların, can düşmanları Rus tüccar ve memurlarının olduğu kadar, aralarındaki bütün köprüleri yıktıkları Müslüman tüccar ve din adamlarının da iktidarını yeniden teessüs ediyordu. Böylece, hem eski kolonyalistleri, hem de yerli halkın egemenlerini yerle bir edecek köklü bir devrim hayaliyle yola çıkan ve bütün köprüleri yakan Müslüman Komünistlerinin, Komünist rejimde olduğu gibi yerli halk içinde de ayaklarını basacakları zemin ortadan kalkmış oluyordu. Onlara göre NEP, 1917 öncesine geri dönüş ve Rusya'daki sosyalist devrimin tasfiyesinin başlangıcıydı. Galiyev'in bundan çıkardığı sonuç, sanayi proletaryasının, ezilen Doğu halklarının kurtuluşunu sağlayamayacağıydı. "Proletarya diktatörlüğü" fikrinden yaptığı bir analogi ile, Doğu halklarının gerçek kurtuluşunun, sanayi proletaryasının burjuvazi üzerindeki diktatörlüğü ile değil, sömürgelerin, sanayi ülkeleri üzerindeki diktatörlüğü ile gerçekleşeceği fikrine varıyordu. Bu da ancak bir Sömürgeler Enternasyonal'i ile sağlanabilirdi. Elbette bunlar, Bolşevik Partisi'nin hazmedemeyeceği ölçüde Marksizm dışı ve "batını" görüşlerdi.

Sultan Galiyev, Mayıs 1923'de, eski üstü ve koruyucusu Stalin'in emriyle tutuklandı. Durumu, Moskova'da, Haziran 1923'de toplanan, özel bir azınlık temsilcileri konferansında tartışıldı. Bu toplantıda Stalin, Galiyev'i, Basmacılarla ve başta Validov olmak üzere, Sovyet rejimine karşı mücadele eden diğer milliyetçilerle işbirliği yapmakla suçladı ve "suçunu itiraf ettiği"ni de sözlerine ekledi. Galiyev bir süre sonra tahliye edildi, fakat partiden de atıldı. Bu yazının çerçevesini aştığı için değinemediğimiz Ukrayna ve Gürcistan örneklerinde olduğu gibi²⁹, yerel Komünist Sultan

²⁹ Ukrayna ve Gürcistan örneklerinin etraflı bir anlatımı için bkz. Richard Pipes, *The Formation of the Soviet Union*, Atheneum, ikinci Baskı, Mayıs 1974, ABD ve Kanada; ayrıca, Ukrayna'daki yerel Komünistlerin, Moskova'ya karşı güvensizliklerinin canlı bir anlatımı için bkz: Emma Goldman, *Hayatımı Yaşarken*, Cilt: II, çev: Emine Özkaya, Kaos-Metis, 1997, İstanbul.

Galiyev'in tasfiyesi, Sovyetler Birliği'nin merkezileştirilmesi operasyonunun bir parçasıydı.

Galiyev, Kasım 1929'da yeniden tutuklandı ve bu tarihten sonra kendisinden bir haber alınamadı.³⁰ Anlaşılan, Galiyev, "hiçbir kapitalist ülkede" olmadığı ölçüde "insanın güvenliği"ni sağlayan "sosyalist Sovyetler Birliği"nin "bu avantajından yararlanmasını"³¹ bilememiştir.

Türkistan

1917'de, Türkistan'daki yerli politik hareket iki kanattan oluşuyordu: Ser Ali Lapin tarafından liderlik edilen, Ulema Cemiyeti'nde örgütlü dinci-muhafazakâr kanat ve Münevver Kari ile Mustafa Çukoyev'in liderliğindeki laik-liberal kanat. Ulema, monarşist eğilimliydi ve Türkistan çapında İslam mahkemelerinin kabulü ile şeriatın kurulması konularında yoğunlaşmıştı. Cedidist hareket taraftarı olan diğer kanat ise, Türkistan'daki yaşamı batılılaştırmak istiyor ve ülkedeki politik etkisini gittikçe arttırıyordu. İki grubun birbirine tavrı düşmancaydı, fakat 1917'nin ikinci yarısında, Ruslara muhalefet ve yerli halkın talepleri çerçevesinde birbirlerine yaklaştılar, sonunda da birleştiler. Bunun dışında, Ferghana'daki Müslüman Emekçiler Birliği ve Semerkant'daki İttihad çevresinde örgütlenmiş bir Müslüman sosyalist hareketi de vardı. Bu hareket, büyük ölçüde SR'lerin ve Menşeviklerin etkisi altındaydı ve sayısal bakımdan oldukça zayıftı, fakat devrim dönemi boyunca, Bolşevikler tarafından kazanılan bazı başarılarından yararlandı.

Türkistan yerli hareketinin politik liderliği, Nisan başında, Türkistan-Müslüman Kongresi'ni toplama inisiyatifi gösteren liberal Müslümanların elindeydi. Kongre, Rusya'da federal sistemin kurulmasını ve toprakları müsadere edilmiş yerli halka

³⁰ Galiyev'in adı, Sovyet rejimi tarafından, yıllar sonra da bir karalama yaftası olarak kullanıldı. "Sultan Galiyevizm... Tatar "burjuva milliyetçiliği" batınlığının adıydı." (Eugenia Ginzburg, *Anafora Doğru*, çev: Gün Zileli, Pencere Yayınları, 1996, İstanbul, s.67).

³¹ Bkz. 22 nolu dipnot.

topraklarının geri verilmesini talep etti ve Mustafa Çukoyev'in başkanlığında bir İslam Şurası seçti. Şura, kısa sürede Türkistan'ın her yerinde örgütlendi ve Türkistan yerlilerinin politik faaliyetini kendi çevresinde merkezileştirmeye çalıştı.

1917 yazında, Türkistan'daki gerçek iktidar, SR'lerin ve Menşeviklerin ağırlıkta olduğu ve SR üyesi bir avukat olan G.I. Broido'nun başkanlığındaki Taşkent Sovyeti'ndeydi. Bolşeviklerin, 1917 Aralık'ına kadar Taşkent'te ve 1918'e kadar Türkistan'ın diğer yerlerinde bağımsız örgütleri yoktu, Sovyet'te küçük bir azınlık fraksiyonu olarak bulunuyorlardı. Ancak, Bolşeviklerin bu bölgedeki zayıflığı, gittikçe güçlenen SolSR Parti tarafından dengelendi ve 1917 yılı sonunda Bolşevikler, büyük ölçüde Sol-SR'lerle yaptıkları ittifak sayesinde Türkistan'da iktidarı ele geçirdiler.

Ekim Devrimi, Taşkent'te, 25 Ekim günü başladı. Bir grup demiryolu işçisi, şehirdeki Çarlık Kazaklarının Kulübüne ateş açtı. İki gün sonra, Bolşevik-SolSR koalisyonunun ağırlık kazandığı Sovyet, Taşkent'i ele geçirdi ve 1 Kasım'da Geçici Hükümetin temsilcilerini tutukladı. Türkistan taşrası bu gelişmeleri izlemekle yetindi.

Türkistan Müslüman Şurası, yeni Sovyet otoriteleriyle bağlantı kurdu ve onları, Türkistan'ın bölgesel özerkliği konusunda ikna etmeye çalıştı. Yeni Bolşevik-SolSR Hükümetinin başkanı Kolesov, bu fikre karşı olduğunu açıkladı. Bu konuyu tartışan Sovyet Kongresinin çoğunluğu, bırakın Rus otoritesini zayıflatacak bir bölgesel özerkliği kabul etmeyi, Merkezi Asya'da Müslümanların Sovyet Hükümetine katılmasına dahi karşı çıktı.

Sovyet Kongresi, Müslüman yerli halka ilişkin aldığı bu karara destek bulmak amacıyla, büyük ölçüde Müslüman Emekçiler Birliği ve İttihad üyelerinden oluşan, Üçüncü Türkistan Müslümanları Kongresi'ni topladı. Altı aydır kendilerini Müslüman ulusal davasının temsilcileri olarak takdim eden hiçbir politik partiyi içermeyen Sovyet destekli Müslüman Kongresi bu onayı verdi.

Taşkent Sovyetinde Müslümanların özerklik talebinin geri çevrilmesi üzerine Şura, Kurucu Meclis'in toplanmasını beklemek ya da kendi inisiyatifıyla özerklik ilân etmek alternatifleri üzerine müzakerede bulundu. Bölgesel örgütler ikinci alternatiften yanaydı. Bu arada, başta SağSR'ler olmak üzere, bazı anti-Sovyet partiler, Bolşevikleri Taşkent'te zayıflatmak amacıyla ulusal özerklikten yana bir tavır almaya başlamışlardı. 22 Aralık'ta Bolşevik destekli Türksovnarkom (Bolşevik hükümetin yedeğinde, yerli halkın desteğini sağlamaya çalışan hükümet organı) Sovyet'le Müslümanlar arasında gittikçe büyüyen uçurumu kapatmak için son anda bir girişimde bulunarak, Mustafa Çukoyev'e, Türkistan Sovyet Hükümeti'nin başkanlığını teklif etti; fakat Çukoyev, Bolşeviklerin güdümü altında başkanlık yapmanın hiçbir garantisi olmadığını düşünerek bu öneriyi reddetti. Bunun yerine Şura, Aralık'ta, Olağanüstü Dördüncü Kongre'nin hazırlıklarına girişti. Bu kongrenin Türkistan'ın özerkliği ilân edeceğinden ve böylece Sovyet hükümetinin otoritesiyle çatışacağından kimsenin kuşkusu yoktu. Kongreyi önce Taşkent'te toplamayı planlayan Şura, bir islam bayramında Rus askerlerin Müslüman halka saldırması üzerine fikrini değiştirdi ve kongreyi, Taşkent'ten 220 mil uzaklıktaki, nüfusunun yüzde doksan beşi Müslüman yerli halktan oluşan Kokand'da toplamaya karar verdi.

Kongre, 28 Kasım'da açıldı. Sovyetin kontrolündeki demiryollarında yapılan engellemeler dolayısıyla delegelerin bir kısmı kongreye ya gecikerek geldi ya da hiç gelemedi. Kongre'de, bölgesel özerklik kararı alındı ve Bolşeviklerin iktidara gelişinin kolonyalist arzuları kamçılacağı ve Müslümanların, Rusların en kötü unsurlarının insafına bırakıldığı yönünde şikayetler dile getirildi.

Kokand Kongresi, Taşkent Sovyet rejimi karşısında ikinci bir hükümet görevi yerine getirecek bir Merkez Komitesi seçti. Erken dönem Sovyet tarihçileri, Müslüman taleplerinin Sovyet tarafından böylesine kesin bir şekilde reddedilmesinin büyük bir hata olduğunu kabul etmektedirler. Ancak, yine aynı tarihçilere

göre, bu hata tesadüfî değildi. Sovyet tarihçisi Safarov'a göre³², 1917 ve 1918 yıllarında, Taşkent'teki Sovyet iktidarı, büyük ölçüde, Türkistan'da yerleşmiş Avrupalılar ve Rus proleterleri tarafından elde edilmiş ayrıcalıkları korumakta kararlı olan "maceracıların, kariyeristlerin ve kriminal unsurların" eline geçmişti.

Kokand'daki Müslümanların özerklik ilân ettiği haberi, Taşkent'teki Sovyet yanlısı gruplar tarafından öfkeyle karşılandı ve Ocak 1918'de, Dördüncü Bölgesel Sovyet Kongresi'nde, özerkliği sert bir şekilde suçlayan ve "karşı-devrimin ezileceğini" bildiren bir karar alındı. Bu tehdit üzerine Kokand hükümeti, dışardan destek arama yoluna gitti. Fakat Çarlık Kazaklarının lideri Ataman Dutov'un kendisi de özerkliğe karşı olduğu için, onunla yapılan görüşmeler olumlu bir sonuç vermedi. Alaş-Orda, Kokand'ın yardım önerisini soğuk karşıladı ve herhangi bir askeri yardımda bulunamayacağını bildirdi. Kokand'daki hükümeti kurmuş olan liberallerin amansız düşmanı olan, aşırı dinci Buhara Emiri, Rus iç savaşındaki tarafsızlığını korumak amacıyla, kendisinden yardım talep etmeye gelen temsilcileri kabul etmeyi bile reddetti.

Ocak 1918'de, Müslüman-Rus ilişkileri açık bir çatışma noktasına geldiğinde Kokand hükümetinin elinde güvenebileceği, silah bakımından dökülen ve deneyimsiz birkaç yüz gönüllünün dışında bir güç yoktu.

Kısa süren mücadele, Kokand hükümetinin yıkılmasıyla sonuçlandı. Şehri ele geçiren askerler, bazı Ermenilerin de katılmasıyla yağmaya giriştiler ve kaçamayan Müslümanları öldürmeye başladılar. Üç gün süren çapuldan ve kentün ateşe verilmesinden sonra Kokand bir hayalet şehre dönmüştü. Bazı Müslüman liderleri tutuklandı ve Taşkent'e götürüldü. Çukoyev zamanında kaçabilmişti.

Başarılarıyla cesaretlenen Taşkent Bolşevikleri, Buhara Emirliğini de ortadan kaldırmaya karar verdiler. Bunun için çok olumlu koşullar vardı. Çünkü Buhara Emiri Said Alim Han, Bu-

³² Safarov, *Kolonial'naia revoliutsiia*, s.71.

hara'daki, Batılılaşmadan yana tüm Cedidcileri gaddarca ezen dinci bir diktatörlük kurmuştu ve Cedidciler, Emir'i devirecek herhangi bir güçle işbirliğine hazırды. 1917 sonlarında, Buhara'nın Cedidci entelejensiyası, Emir'i devirecek bir ayaklanma için Taşkent Sovyet otoriteleriyle bağlantı kurmuşlardı.

1918 Şubat'ında, Türkistan Sovyet Hükümetinin başkanı Kolesov'un yönetimindeki birlikler Buhara kapılarına dayandılar. Cedidistler, Emir'e, özgürlükler üzerindeki bütün baskıların kaldırılması yolunda bir ültimatom verdiler. Emir, ültimatomu reddedince Kolesov, birliklerine saldırı emri verdi.

Savaş, Rusların yenilgiyle sonuçlandı. Dinsel duyguları tahrik olan yerli halk, Emir'in etrafında birleşti ve bu arada şehirdeki Rus nüfusa karşı şiddetli bir katliama girişildi. Dört gün süren savaştan sonra Kolesov kuşatmayı kaldırdı ve Taşkent'e doğru geri çekildi. Onunla birlikte geri çekilenler arasında, iki yüz kadar Buharalı Cedidci de bulunuyordu.

Basmacı Hareketi

Türkistan'daki Bolşevik-Rus yönetiminin baskı ve yağması ve savaş komünizminin köylülerin ürünlerine el koyma politikası, sonunda, yerli halk tarafından desteklenen ve Türkistan çapında yayılan bir köylü gerilla hareketine yol açtı. Basmacı³³ adını taşıyan bu hareket, Sovyet Rusya tarihindeki en direngen köylü hareketlerinden birini oluşturur.

Basmacılar, özellikle, pamuk plantasyonlarının bulunduğu Ferghana Vadisinde aktiftiler. 1918 yılı başlarında, Kokand hükümeti, bölgedeki en önemli Basmacı liderlerinden biri olan Irgach ile bir anlaşma yapmış ve onu askeri birliklerin komutanlığına atamıştı. Kokand hükümeti düşünce, Ferghana vadisinde yaşayan köylülerin bir çoğu dağlara kaçarak Basmacılara katıldı. Önceleri Basmacılardan korkan yerli halk, şimdi onları kurtarıcıları olarak görüyordu.

³³ "Basmacı" sözcüğü, "basmak" ya da "baskın yapmak"tan gelir. Basmacı çeteleri, daha devrim öncesinde, yerli halka da saldırılar düzenleyen, dağlarda dolaşan eşkiyalardan oluşuyordu. Giderek bir halk hareketine dönüştü.

Ancak Basmacı hareketinin en büyük zaafı parçalanmış bir yapıya sahip olmasıydı. Çeşitli gerilla şeflerinin komutası altında hareket eden çeteler, zaman zaman birbirleriyle de çatışıyor ve güçlerini koordine etmekten kaçınıyorlardı. Aralarındaki çatışmalar dolayısıyla, bazı çetelerin, arasına Kızılılarla işbirliğine gitmesi de görülmeyen olaylardan değildi. Buna rağmen, Basmacı ayaklanması, 1918-24 yıllarında, özellikle de 1920-22 yıllarında Sovyet yönetimine kök söktürdü. Bir Sovyet gözlemcisi, Basmacılara karşı savaşmanın, tamamen yeni ve farklı bir muhalefete karşı savaşmak anlamına geldiğini, çoğunlukla at sırtında aniden ortaya çıkıp, sonra aniden dağıldıklarını ve yerli halkın arasında gözden kaybolduklarını belirtmektedir.³⁴ Bölgelerini isyancılarıdan korumak için Sovyet otoriteleri büyük çaba sarfetmiş ve büyük para harcamışlardır. Basmacılar, iç savaş boyunca Ferghana Vadisini ve çevresindeki dağları bütünüyle kontrolleri altında tutmuşlardır.

1918 baharında, Moskova, rejimin Türkistan'daki başarısızlığı ve Basmacılarla baş edilemediği yönündeki raporları değerlendirerek duruma doğrudan müdahale etmeye karar verdi. Moskova'dan gönderilen bir heyet, Taşkent Bolşeviklerinin itirazlarına aldırmadan, Türkistan özerk Cumhuriyetinin ilân edilmesi emrini verdi. Bunun üzerine, Nisan sonunda toplanan Beşinci Sovyet Kongresi, Özerk Türkistan Cumhuriyeti kurulması kararını aldı.

Ocak 1919'da, Taşkent Hükümetinin Savaş Komiseri Osipov, bir darbeyle Türkistan'daki Sovyet yönetimini devirdi. Osipov, hükümet mensuplarının çoğunu esir aldı ve anında kurşuna dizdi. Hemen ardından, Basmacılarla ve müdahaleci İngiliz güçleriyle³⁵ bağlantı kurmaya çalıştı, fakat darbe sırasında tutuklanmaktan

³⁴ Bu taktikler, anarşist Mahno'nun liderliğindeki Ukrayna köylü gerillalarının taktiklerini hatırlatmaktadır.

³⁵ İngilizler, İç Savaş sırasında, Beyaz güçleri desteklemek üzere, o zaman sömürgeleri olan Hindistan üzerinden önemli sayılamayacak bir askeri güç gönderdiler. İngiliz Hükümeti, Beyazların yenilgisinden sonra, Sovyet hükümeti ile devletler düzeyinde ilişki kurma politikasını benimsedi.

kurtulan Taşkent'teki Sovyet yanlıları güçlerini topladılar ve Osipov'un güçlerini bastırdılar. Bunun ardından Çeka, Türkistan'da, rejime karşı olduğundan kuşkulandığı binlerce kişiyi idam etti.

Sovyet Hükümeti, 1919 Kasım'ında Taşkent'e, Türkistan Komünist hükümetinin yetkilerini devralacak beş kişilik bir komisyon atadı. Komisyon'un, Moskova'ya gönderdiği raporda, Çarlık rejiminin eski görevlilerinin, maceracı ve kulakların, kendilerini sınıf mücadelesi adı altında kamufle ederek yerli halka zulüm yaptıkları belirtiliyordu. Rapora göre, bölgenin birçok yerinde Sovyet yönetimi, ulusal boğazlaşmaların silahı olarak kullanılmıştı. Bu durumda, yerli halkın rejime direnmesinden daha doğal bir şey olamazdı. Yağmalanan ve sömürülen yerli halk, Sovyet rejiminin gerçek anlamından habersizdi. Rapordaki bilgilere son derece öfkelenen Lenin, komisyona, durumun düzeltilmesi ve yerli halkın desteğinin yeniden kazanılması için gerekli önlemlerin alınması talimatını verdi.

Bunun üzerine, yerli halkın, pazarlarını yeniden açmasına ve yasaklanmış küçük ticarete izin verildi; yiyecek dağıtımında şehirli nüfusa tanınan ayrıcalıklar kaldırıldı; yerli halkın Komünist partiye ve Sovyet kurumlarına katılması teşvik edildi. Halk önünde yaptığı bir konuşmada geçmişteki hataları kabul eden Komisyon üyelerinden Frunze, "Sovyet Basmacı" birlikleri bile örgütledi. Bu önlemler, Basmacılara güç kazandıran hoşnutsuzluğun kısmen yatışmasına yol açıtıysa da, hükümetin beklentileri bütünüyle gerçeğe dönüşmedi.

Buhara Emirliğinden sonra, Türkistan'daki ikinci bağımsız devlet olan Hayva Hanlığı, Şubat 1920'de, Bolşevikler tarafından ortadan kaldırıldı. Bu devlet, 1918'den beri, Türkmen ve Özbekler arasında, su kaynaklarının paylaşımı konusunda cereyan eden iç mücadele ve muhafazakâr dinci unsurlarla liberal cedidciler arasındaki çatışma nedeniyle zaten parçalanmış durumdaydı. Kısa süreli bir askeri harekâtla ele geçirilen Hayva'da cedidciler, komünistlerin desteğiyle iktidara geldiler ve Rusya'nın koruyuculu-

ğunda yarı-bağımsız bir devlet olan Horasan³⁶ Halk Cumhuriyeti'ni kurdular.

Horasan'ın ele geçirilmesi bir kere daha Buhara'nın yolunu açmıştı. 1920 Mayıs'ında, Dördüncü Ordu Komutanı Frunze, Türkistan'daki yerli halktan da asker toplayarak, Emirliği işgal etme hazırlıklarına girişti. Önceki gibi, Cedidcilerin desteğindeki bir ayaklanmanın ardından Kızıl Ordunun Buhara'ya girmesi planlanmıştı. Ağustos 1920'de, Buhara'nın yetmiş mil güneydoğusundaki Çardzu kasabasında Cedidci Buharalılar bir konferans topladılar. Bu konferansta, Cedidcilerin, Frunze'nin planlarından kendilerini haberdar etmemesi dolayısıyla büyük bir hoşnutsuzluk içinde oldukları ortaya çıktı. Fakat Genç Buhara Komünistleri, çoğunluğun hoşnutsuzluğunu bastırabildi.

Konferansın bitiminde, Cedidciler planı yürürlüğe koydular ve Kızıl Orduyu yardıma çağırdılar. Sovyet birlikleri Buhara'ya doğru ilerledi. Frunze'nin birlikleri ağır kayıp vermesine rağmen sonunda, 2 Eylül 1920 günü, kenti ele geçirdi. Emir ve maiyeti, dağlara çekildi ve daha sonra da Afganistan'a iltica etti. Ancak, birçok taraftarı, Sovyet yönetimini önemli ölçüde taciz edecek olan İbrahim Bey komutasındaki Basmacı birliklerine katıldı.

Enver Paşa

Buhara'nın Bolşevikler tarafından işgali, Basmacı hareketini yeniden canlandırdı. Önceleri, Emir'in zulmünden bıkan yerli halk, bu değişikliğe karşı hayırhah bir tutum takınmıştı. Ancak kısa süre sonra, Bolşeviklerin, Doğu Buhara'yı "güvenilmez" yerel milislerden temizlemeye başlaması üzerine, Basmacılar karşı saldırıya geçtiler. 1921 sonunda, Doğu Buhara'nın büyük kısmı Basmacıların kontrolüne girdi. Basmacılar, Afganistan'a kaçmış olan Buhara Emir'inden askeri yardım alıyorlardı.

Bolşevikler, Batı Buhara'dan da sürülmeye başladılar. Buhara'yı ele geçirmelerinde Bolşeviklere yardımcı oldukları halde iktidardan kendilerine pay verilmeyen Cedidciler'le, Sovyet taraftarı Genç Buhara Komünistleri arasında, Sovyetler Birliği ile

³⁶ Bölgenin tarihi adı "Horasan"dı.

ilişkiler konusunda görüş ayrılıkları da çıkmıştı. Bolşeviklerin Buhara'daki kurumlara sızmasına ve kendi yerel faaliyetlerine karışılmasına kızan Cedidciler, yeni rejime, (yedi kişilik yönetiminden dolayı) "yedi Emir" yönetimi adını takmışlardı. Öte yandan, Genç Buhara Komünistleri, Bolşeviklerle yakın işbirliğini sürdürmek istiyorlardı. İşte bu koşullarda, Türkiye'deki yıkılmış Jöntürk hükümetinin lideri Enver Paşa, Buhara'nın siyaset sahnesinde boy gösterdi.

Müslüman halklar arasında büyük şöhrete sahip olan Enver Paşa, I. Dünya Savaşının sonunda Almanya'ya kaçmıştı. Bir süre Berlin'de kaldıktan sonra, Sovyetlerin hizmetine girmiş eski İttihatçılar olan Nuri, Cemal ve Halil Paşa'larla bağlantı kurarak Sovyet Rusya'ya gitti. Bu kararı verirken, Sovyet Rusya'nın, 1920 yılındaki İngiliz karşıtı politikasının, kendisine, Merkezi Asya'da yeni fırsatlar yaratacağını düşünmüş olmalıdır. 1921 Eylül'ünde, Bakû'daki Doğu Halkları Konferansı'na katıldı ve buraya sunduğu muhtırada, kendisinin I. Dünya Savaşında oynadığı rolü eleştirdikten sonra, "Batı emperyalizmine karşı mücadelede" Bolşeviklerin yardımını talep etti.

Enver Paşa, 1921 yılını, önce Bakû, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden sonra da Batum'da geçirdi. Türk sınırına yakın yerlerde kalmasının sebebi, muhtemelen, yeni Türk yöneticileriyle bağlantı kurma isteğiydi. Yılın sonunda, Sovyet yönetimi, onun Müslüman halk içindeki popülaritesinden yararlanmaya karar verdi ve Basmacılarla yürütülen savaşa yardımcı olması için merkezi Asya'ya gönderdi. Diğer yandan, Taşkent'te bulunan Cemal Paşa da, Afganistan yönetiminin, Buhara Emir'inin faaliyetlerini durdurmasını sağlamak üzere Afganistan'a yollanmıştı.

Enver Paşa, Buhara'ya, Kasım 1921'de avdet etti. Kısa sürede, yerli halkın muhalefetine katılmasının, kendisine, bir Sovyet ajanı olarak oynacağı rolden çok daha büyük bir ün kazandıracağını kavradı. Üstelik bölük pörçük Basmacı hareketinin, kendisi gibi, ünü büyük, birleştirici bir lidere ihtiyacı vardı. Kırgız, Özbek ve Türkmen kökenli Basmacı çetelerinin aralarındaki kavgaya ancak

böyle bir lider son verebilirdi. Birleşmiş bir Basmacı hareketi, Enver Paşa'nın Pan-Turancı idealleri için gelecek vadeliydi.

Kasım sonunda, bir av partisi bahanesiyle Buhara'yı terketti ve Basmacı liderlerinden İbrahim Bey'in karargâhına doğru yola çıktı. Onunla birlikte, Buhara hükümetinde başkan, aynı zamanda İçişleri ve Savaş bakanı olan Osman Khodza da dahil olmak üzere Buhara hükümetinin birçok önde gelen üyesi dağlara çıktı.

Basmacılar, bunun bir Komünist tuzağı olduğundan korktukları ve Enver Paşa'nın yanındaki Cedidci gruptan hoşlanmadıkları için, onu önce soğuk karşıladılar. Fakat Enver Paşa'yla mektuplaşan Buhara Emiri, Basmacıların lideri İbrahim Bey'e, Enver'in ününden ve askeri becerilerinden faydalanması ve ona, Doğu Buhara'daki isyancı kuvvetlerin komutanlığını vermesi talimatını yolladı. Bunun üzerine Enver Paşa, gerilla güçlerinin lideri olarak faaliyetine başladı.

1922 yılı başında, Düşambe'yi ele geçirmesi en büyük başarısı oldu. Buradan, otoritesini, komşu bölgelere yayması daha kolay olacaktı. Bahar aylarında, birkaç bin Basmacı gerillasından oluşan güçleriyle Batı Buhara'ya ve Türkistan düzlüklerine ilerlemesinin önündeki en büyük engel olan Baisun'a saldırdı, fakat burayı ele geçiremedi.

Başlangıçtaki zaferlerine rağmen Enver Paşa, bütün Basmacı güçlerine liderliğini kabul ettirmeyi başaramadı ve yerel bir Basmacı lideri olarak kaldı. Doğu Buhara'daki on altı bin Basmacı gerillasından ancak üç binine kumanda edebiliyordu. Emir'le ve İbrahim Bey'le anlaşmazlığa düşmesi ise, sonunu hazırlayan en önemli faktör oldu. Bölgesel bir gerilla savaşına göre çok büyük hırsları vardı. Doğu Buhara'daki bütün Basmacıları kontrolü altına almaya çalıştı ve yerli halkı, Merkezi Asya'daki bütün Rus ve Avrupalı nüfusu bölgeden sürmeye teşvik etti. Mayıs 1922'de Sovyet hükümetine bir ultimatoom vererek, bütün Rus birliklerinin Türkistan'dan çekilmesini, bunun karşılığında da kendisinin, Komünistlerin Kafkasya'daki faaliyetlerine yardımcı olacağını bildirdi. Buhara Emir'inin rızası olmadan Doğu Buhara'daki sivil yaşamı etkileyecek kararlar yayınladı,

altına da, "Bütün İslam Alaylarının Baş Komutanı, Halifenin Damadı ve Peygamberin Temsilcisi" imzasını attı.

Bir Türk Paşasıyla ve Osman Khodzha gibi, yakın zamana kadar can düşmanı olan, Sovyet rejimi saflarından kendi tarafına geçmiş Cedidcilerle işbirliğinden zaten pek hoşnut olmayan Buhara Emir'i, Enver Paşa'nın bu tutumlarından iyice kuşkulanmaya başladı. Bu durumda, Enver Paşa'yla Emir'in adamı İbrahim Bey arasındaki ilişkiler kopma noktasına geldi. Kısa süre sonra Emir, Enver Paşa'dan desteğini tamamen çekti. Bir muharebe sırasında, Enver Paşa, zor durumdayken, İbrahim Bey yardımına gelmeyi reddetti. Enver Paşa'nın komutası altındaki Afgan aşiretlerine, köylerine geri dönmeleri emri verildi. Sonunda, çevresinde kalan çok az bir Basmacı kuvvetinin başında savaşmak zorunda kalan Enver Paşa, Bolşevik birlikler tarafından sıkıştırılıp öldürüldü.

Sonuçta Basmacı hareketi, askeri önlemlerle değil, NEP döneminin politik ve ekonomik önlemleriyle etkisini yitirdi. RKP Merkez Komitesi Türkbüro ve Türkomissia bir dizi, geniş çaplı reform gerçekleştirdi. Devlet adına el konan Vakıf toprakları Müslümanlara geri verildi; medrese ve mektep türü dini okullar yeniden açıldı; şeriat mahkemeleri geri geldi. NEP'le birlikte, ürünlere zorla el koyma politikasına son verildi ve özel ticarete izin verildi. Bu koşullarda, savaşlardan ve iç savaştan iyice bıkmış Merkezi Asya Müslüman halkı, mücadeleyi ve direnmeyi bıraktı. 1926 yılına kadar direnişi sürdüren İbrahim Bey, sonunda Afganistan'a kaçtı.

II. Kırım

İlk Kırım Tatarları konferansı, Mart 1917'de Sivastopol'da toplandı. Konferans, din adamlarının kullanımındaki bütün Vakıf topraklarının ulusallaştırılmasını ve dağıtılmasını, öte yandan islami kurumlar üzerinde halk kontrolünün kurulmasını kararlaştırdı. İstanbul'da eğitim görmüş genç bir avukat olan Çelebi Çelebiyev, konferansa başkanlık etti ve Kırım Tatarlarının Müftülüğü görevine seçildi. Diğer yerel Müslüman liderler gibi Çelebiyev de, 1917 Temmuz'unda, çoğu Türkiye'de ve Batı ülke-

lerinde eğitim görmüş bir grup genç aydın tarafından kurulan, Kırım Tatarları Milli Fırkası'nın üyesiydi. Parti'nin programı, Rus federasyonunu, azınlıkların kültürel özerkliğini ve dini kurumlara ait topraklarla, özel toprakların ulusallaştırılmasını savunuyordu. Bu parti, Kırım'ın kesin bir biçimde Sovyetleştirildiği 1920 yılına kadar Kırım Tataristanı'nın politik hayatında egemen konumunu korudu. Ne sağcı din adamları, ne de Gaspıralı'nın takipçisi liberaller, milliyetçi radikallerin bu egemenliğini sarsamadılar. Eylül 1917'de Milli Fırka'nın toprak programına karşı olan Tatar din adamlarının Bahçesaray'da topladıkları konferans, Milli Fırka'nın emriyle dağıldı.

Kırım'da, buraya daha önce yerleştirilmiş Rus kolonyalist nüfusu ile Tatar milliyetçileri arasındaki ilişkiler eskiden beri düşmancaydı. Rus kolonyalist nüfusu, 1917'nin ilk yarısında, Kadet partisinin etrafında örgütlenmişti. Tatar milliyetçileri ise, bu partinin savaş sırasındaki Osmanlı düşmanı politikasından hoşlanmıyorlardı. Haziran ve Temmuz 1917'de Tatarlarla, Kadet eğilimli Tataristan Rus yönetimi açık bir çatışma içine girdiler. Tatarlar, Kırım'daki bütün Müslüman okulları üzerinde kendi örgütlerinin kontrol kurmasını ve kendi askeri birliklerini örgütleme hakkını talep etmeye başladılar. Yerel Rus Hükümeti bu talepleri reddetti ve Temmuz ayının sonunda Müftü Çelebiyev'i tutukladı. Gerçi kısa süre sonra Çelebiyev serbest bırakıldı ve Tatar talepleri kabul edildi ama, bütün bunlar Tatarların, Çarlığın Şubat'ta devrilmesinden sonra kurulmuş olan yeni demokratik rejimden uzaklaşmalarını önleyemedi.

Milli Fırka'nın, Rus sosyalist partileriyle ilişkileri, onların bazı radikal fikirlerini paylaştığı için, görece daha iyiydi, ancak aradaki büyük kültürel farklılıklar yakın bir ilişki kurulmasını önliyordu. Kırım Sovyetleri, Milli Fırka'nın çalışmalarına karışmıyor, öte yandan Milli Fırka da Sovyetlerin çalışmalarına katılmıyordu.

Yılın sonuna doğru Bolşevikler, Kırım politik arenasında önemli bir rol oynamaya başladılar. Kırım'da ilk Bolşevik örgüt, Petrograt'dan politik ajitasyon amacıyla gönderilmiş, merkezi üssü Kronstadt olan Baltık donanması bahriyelilerinin ve Bolşevik

Merkez Komitesi tarafından gönderilen parti örgütçüsü Jean Miller'in çabalarıyla, 1917'nin Haziran ve Temmuz aylarında kuruldu. Bolşevikler güçlerini, Sıvastopol'a yoğunlaştırdılar. Yaz aylarındaki rakamlarla, 27.000 SR ve 4.500 Menşevik'in yanında, 250 Bolşevik üye önemsiz görünmektedir, ancak bu çekirdek, gelecekteki olaylarda önemli bir rol oynayacaktır.

1917 Ekim'inde, yarımada iki önemli silahlı güç bulunuyordu: Bolşevik taraftarı Baltık bahriyelileri ve Tatar askeri güçleri. Bolşeviklerin Sıvastopol'deki güçleri ay be ay arttıkça, Tatar milliyetçileri, Rus liberallerine ve diğer sosyalist gruplara yaklaşmaya başladılar. Bolşeviklerin Geçici Hükümeti devirdiği haberi Sıvastopol'e ulaşınca, Kırım'daki Bolşevik örgütü de dahil, bütün sosyalist partiler, bunu tepkiyle karşıladılar. Kasım 1917'deki Kırım Birinci Bolşevik Parti Konferansı, Geçici Hükümeti deviren Lenin'i suçlayan bir karar aldı. Keza Sıvastopol Sovyeti de aynı tutumdaydı. Bunun üzerine, Kasım sonunda, Bolşevik Merkez Komitesi, durumu kontrol altına almak üzere, silahlı Baltık bahriyelilerinden oluşan yeni bir güç gönderdi. 24 Aralık'ta, Lenin'e bağlı Bolşevikler, Sıvastopol Sovyetinin üzerine yürüdüler ve bir ihtilalci Komite (Revkom) örgütlediler. Baltık bahriyelilerinin desteğindeki bu komite, çok sayıda donanma subayını ve önemli SR ve Menşevik liderini tutuklayarak kurşuna dizdi. Birkaç gün sonra Sıvastopol Sovyeti Merkez Komitesi istifa etmek zorunda kaldı. Sovyetlere karşı yapılan bu darbe sonucunda Bolşevikler şehri ele geçirdiler.

Gelişen olayları endişeyle izleyen Tatar milliyetçileri, 26 Kasım'da Bahçesaray'da bir Tatar Kurultay'ı topladılar. Bütün yetişkin kadın ve erkeklerin oylarıyla seçilen Kurultay, Kırım Tatarlarının iç işlerini yürütecek yasal otorite görevini üstlendi. Kurultay, yarımada'nın bütün kasaba ve şehirlerindeki Tatar askeri birliklerinin komutanlığına, Milli Fırka'nın üyelerinden Cafer Seyidahmet'i atadı. Sivil eşitlik ve laiklik prensiplerini kabul, Müslüman kadınların ikinci sınıf konumunu ve Tatar asilzade ünvanları gibi eşitlik dışı uygulamaları ilga eden Batılı tipte bir "Kırım Anayasası" benimsedi. Ayrıca, Çelebiyev'in başkan,

Seyidahmet'in Dışişleri ve Savaş Bakanı olduğu beş kişilik bir Ulusal Yönetim atadı. Böylece Kurultay, Tatar bölgesel öz-yönetimini ve Kırım Tatar Hükümetini *de facto* kurmuş oluyordu. Şimdi sorun, Bolşevik otorite ile Tatar otoritesinin ne zaman çatışmaya gireceğiydi.

Aralık 1917'de, Kırım, Sıvastopol ve Simferopol'deki iki politik güç arasında bölünmüştü. Sıvastopol, Bolşeviklerin elindeydi, Simferopol ise, Tatar milliyetçilerinin. Sıvastopol bahriyelileri arasında, Kurultay'ın faaliyetleri konusunda büyük bir hoşnutsuzluk vardı. Kentin Bolşevik Merkez Komitesi, yarımadanın "Tatar diktatörlüğü" tehdidi altında olduğu propagandası yaparak bahriyelilerin anti-Tatar duygularını kışkırtıyordu. Ocak 1918'de, Sıvastopol Revkom'u tarafından yönlendirilen bahriyeli birlikleri Kırım'ın kuzeyini işgal etmeye girişti.

Bolşeviklerle çatışma olasılığı, Tatarlar arasında önemli bir bölünmeye yol açtı. Çelebiyev'in temsil ettiği "sol kanat" milliyetçiler Bolşeviklerle uzlaşmadan yanaydı, Seyidahmet'in temsil ettiği "sağ kanat" milliyetçiler ise buna karşı çıkıyordu. Bolşeviklerin, Kurultay'ın Pertograd'daki Sovyet hükümetini tanıması önerisi, Kurultay tarafından reddedilince çatışma kaçınılmaz oldu. Kurultay'ın kararına karşı çıkan Çelebiyev, istifa etti ve onun yerine Seyidahmet geçti.

Ocak 1918'de, Tatarlar, daha önce Ukrayna Rada'sıyla yaptıkları, bölgelerinde Rada'ya karşı düşmanca askeri faaliyetlere izin vermeyecekleri yolundaki anlaşma gereğince, Sıvastopol'un, Kiev ve Don üzerine yürüyen Antonov-Ovseenko'nun komutasındaki Kızıl Orduya yardım için gönderdiği birlikleri silahsızlandırmaya kalkıştılar. Buna misilleme olarak, Sıvastopol, 3.000 kişilik silahlı bir bahriyeli birliğini, "karşı-devrimi" bastırmak üzere Simferopol'e gönderdi. 13-26 Ocak günlerinde meydana gelen Siuren tren istasyonu yakınındaki savaşta milliyetçiler yenildi ve bahriyeliler Simferopol'e girdiler. Kurultay ve diğer milliyetçi kurumlar dağıtıldı. Milli Fırka'nın üyeleri Tatar köylerinde saklandılar. Çelebiyev, Kızılara yakın bir konumda olmasına

rağmen tutuklandı. Şubat 1918'de, bir grup bahriyeli, muhtemelen üstlerinin emri olmaksızın onu kurşuna dizip cesedini denize attı.

Simferopol'u ele geçiren bahriyeliler, yerli halka karşı yağma eylemlerine giriştiler. Ancak, çoğu Ukrayna kökenli olan bahriyeliler, kısa süre sonra, Sovyet güçlerinin Ukrayna'ya saldırdığını öğrenince Bolşeviklerden uzaklaşmaya başladılar. Mart 1918'de Baltık donanması tam bir hayal kırıklığı ruh haline girdi. Bahriyeliler arasındaki büyük hoşnutsuzluk, kiminin askerden kaçmasına, kiminin de Beyaz orduların saflarına geçmesine yol açtı. Böylece, merkezi üssü Kronstadt olan Baltık bahriyelileri ile komünistler arasındaki işbirliği sona ermiş oldu.

Alman birliklerinin Ukrayna ve Kırım işlerine doğru ilerlemesi üzerine, Moskova, Almanların bağımsız bir devlete dokunmayacağı umuduyla, Kırım Komünistlerine, bağımsız bir devlet ilân etmeleri talimatını verdi. Bunun üzerine, 1918 Mart'ında Taudia³⁷ Cumhuriyeti ilân edildi.

Fakat bu önlem, Sovyet otoritesinin sarsılmasını önleyemedi. Bolşevikler yalnız dıştan tehdit edilmekle kalmıyor, içerde de güç kaybediyorlardı. Nisan ortasında yapılan Sivastopol Sovyet seçimlerinde Bolşevikler, SR'ler ve Menşevikler karşısında ağır bir yenilgiye uğradılar. Diğer şehirlerde de durum aynıydı. Bunun üzerine Tatarlar yeniden canlanmaya başladılar. Sovyet hükümetinden dışlanmış ve bahriyelilerin baskısına uğramış Tatarlar, büyük bir sabırsızlıkla Alman birliklerinin gelmesini bekliyorlardı.

Nisan ortasında bazı Tatar köyleri isyan etti, Tatarlardan oluşan silahlı birlikler yeniden ortaya çıkmaya başladı. Kısa süre sonra, Bolşevik hükümetinin üyeleri, Alman birlikleri gelmeden Kırım'dan çıkmak umuduyla, Simferopol'u gizlice terketti. Ancak Bolşevik karşıtı Rus ve Tatarlardan oluşan silahlı müfrezeler tarafından yolları kesildi ve Sovyet hükümet üyeleri Yalta yakınlarında idam edildiler. Mayıs'ta Alman birlikleri, hiç bir direnişle karşılaşmadan Sivastopol'a girdiler.

³⁷ Kırım yarımadasında bir bölgenin adı.

Alman işgaliyle birlikte, Kurultay üyeleri gizlendikleri yerlerden çıktılar ve Seyidahmet'in Başbakanlığında Geçici Kırım Hükümeti'ni kurdular. Fakat Almanlar bu hükümeti tanımadılar ve yerine, Çarlık ordusunda görev yapmış ve savaş sırasında Almanların Romanya'da örgütlediği Müslüman taburlarına komanda etmiş, Litvanyalı bir Müslüman olan General Sulkeviç yönetiminde bir hükümet kurdular. Sulkeviç yönetimi, bölgedeki Rus ve Tatarlarla hiçbir ilişkisi olmayan, Alman çıkarlarının hizmetinde, kukla bir hükümetti. Alman işgalcilerinin Kırım'dan Almanya'ya yiyecek sevketmesi ve 1917'den sonra müsadere edilen toprakları eski sahiplerine iade etmesi, yerli halk içindeki her türlü desteği yok etmeye yetti. Tatar liderlerinin, bütün Türkiye bağlantılarını, Almanların politikalarını değiştirmeleri için kullanmaları da fayda etmedi. Ancak, Almanların, Kasım 1918'de yarımadayı terketmesi üzerine Sulkeviç hükümeti de istifa etti.

Almanların çekilmesinden ve Sulkeviç'in istifasından sonra iktidar, Kırım'daki Yahudi Karaite mezhebinin üyesi ve bir Kadet olan Solomon S. Krym'nin eline geçti. Krym, Kırım'ın eski toprak sahipleri ve eski Çarlık görevlileri tarafından destekleniyordu.

Yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte, Tatarlar arasında farklı eğilimler ortaya çıkmaya başladı. Tatar radikal milliyetçileriyle, daha 1917 devrimi sırasında, toprak ve dini yönetim konularında çatışmaya giren ve din adamlarıyla zengin Müslüman toprak sahiplerinden oluşan aşırı sağ kanat, Krym hükümetini destekledi. Kadet'lerle işbirliği yapmayı reddeden Milli Fırka taraftarı milliyetçiler, bağımsızlık için mücadele etmeyi sürdürdüler. Parti içindeki küçük bir azınlık ise, komünistlerle uzlaşma yollarının aranmasından yanaydı. Milli Fırka'nın içindeki bu "sol kanat"ın lideri Veli İbrahimov, 1918-19 kışında, yarımada da yeraltı faaliyetleri gösteren komünistlerle bağlantı kurdu.

Nisan 1919'da, Sovyet birlikleri yarımadayı yeniden ele geçirip Krym hükümetini devirdiğinde, milliyetçilerle komünistler arasında, bir yıl öncesine göre çok daha iyi ilişkiler kuruldu. Bölgeye gelen Sovyet ordusunda, Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Bürosu'nun başkanı Mustafa Suphi de dahil olmak üzere,

birçok Müslüman komünisti vardı. Müslüman halk arasında derhal bir propaganda faaliyetine girildi, bir Kırım Müslüman Bürosu açıldı ve Tatar entellektüellerini kazanmak için önemli bir çaba gösterildi. 1919 Mayıs'ında kurulan yeni hükümette Milli Fırka'nın sol kanadından üyeler önemli görevler aldılar. Yeraltı faaliyeti sırasında Komünistlerle aktif işbirliğine girmemiş olan Milli Fırka Merkez Komitesi, Sovyet rejimini tanımaları karşılığında, yönetimde yer almalarının sağlanması ve yasal faaliyet göstermelerine izin verilmesi önerisinde bulundu. Fakat bu öneri derhal geri çevrildi. Zaten, Sovyet hükümetinin ömrü de uzun sürmedi.

Haziran 1919'da, Denikin'in beyaz orduları Kırım'ı işgal edince, Sovyet hükümeti bölgeyi terketmek zorunda kaldı. Denikin, o zamana kadar görülmüş en reaksiyoner rejimi kurdu. Onun, Tatar milliyetçi hareketine karşı tavrı da son derece düşmancaydı. Denikin, eski Vakıf Komisyonunu restore etti ve Çarlık zamanındaki Müftüye eski görevine iade etti. Yeraltına sürülen Milli Fırka'nın, Komünistlerle işbirliği yapmaktan başka çaresi yoktu.

Denikin'in istifasından sonra, 1920 başında onun yerini alan Baron Wrangel, halefinin hatalarını düzeltmeye çalışarak, özerklik ve dinsel özyönetim de dahil olmak üzere Tatarlara bol bol vaadlerde bulundu, fakat artık çok geçti.

1920 sonunda, Komünistler, Ukrayna'da bir Kırım Devrimci Komitesi (Krymrevkom) örgütlediler ve Beyaz savunmayı yaparak yarımadayı üçüncü kez ele geçirdiler.

Sovyet yönetimi kurulur kurulmaz, Milli Fırka, Komünistlerle ilişkilerini daha iyi ve sürekli hale getirmek amacıyla Komünist ve Müslüman idealler arasındaki benzerliklere dikkat çekti. Parti, uluslararası emperyalizme, dini tutuculuğa ve ekonomik sömürüye karşı mücadelede Sovyet rejimi ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu açıkladı. Fakat Kırım Komünistleri bu işbirliği çağrısını geri çevirdiler ve Milli Fırka'yı, karşı-devrimci bir örgüt olarak damgalayıp, yasa dışı ilân ettiler.

Sovyet yönetiminin bu tutumunun ardında toprak sorunu yatıyordu. Böyle bir işbirliği, daha önce Tatar köylülerinden gaspedilmiş ya da büyük toprak sahiplerinin, Kilisenin ya da eski Çarlık devletinin el konmuş topraklarının Tatar köylülerine dağıtılmasını gündeme getirecekti. Oysa Sovyet yönetimi, toprakları, topraksız köylülere dağıtmak yerine, bunları büyük devlet çiftliklerine (Solhoz) dönüştürmek niyetindeydi.

1921 yılı başında, Moskova, durum üzerine bir rapor hazırlaması için Sultan Galiyev'i Kırım'a gönderdi. Sultan Galiyev, Mayıs 1921'de, Kırım'daki Sovyet yönetimini eleştiren bir rapor yayımladı. Raporda, rejimin, Müslüman nüfusla hiçbir bağlantısının olmadığı belirtiliyordu; devlet çiftlikleri, eski Çarlıklar tarafından yönetiliyor ve yerel halkın ihtiyaçları gözardı ediliyordu; Tatarların eğitimi ihmal edilmişti. Galiyev, Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kurulmasını, Tatarların komünist örgütlere katılmasını, Solhoz örgütlenmesine son verilmesini öneriyordu. Yerel Komünistlerin itirazlarına ve Kırım Bölgesi Komünist Partisi Kongresinde, cumhuriyetin kurulmasına karşı çıkılmasına rağmen Moskova, Sultan Galiyev'in önerisini kabul etti ve Kasım 1921'de, Özerk Kırım Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti'ni kurdu.

III. Transkafkasya

1917'de, Transkafkasya'da gerçek iktidar, özellikle Tiflis ve Bakû'da üslenmiş Sovyetlerin elindeydi. Yıl sonuna kadar Sovyetler, endüstri işçileri arasında güçlü olan Menşeviklerin ve askerlerin desteğini almış SR'lerin hakimiyetindeydi. Tiflis Sovyeti, Menşeviklerin kalesi durumundaydı. Bakû Sovyeti, başlangıçta, SR'ler, Menşevikler, Azeri Musavat ve Ermeni Taşnak'ları arasında eşit bir şekilde bölünmüştü, 1918'in başında, cepheden dönen askerlerin akın etmesiyle kontrol Bolşeviklerin eline geçti.

1917 Nisan'ında Kafkasya Müslümanları, Bakû'da bir konferans topladılar. Musavat partisinin ağırlıkta olduğu konferansta, Rus demokratik cumhuriyeti'nin kurulması, federalizmin tanınması, dinsel ve kültürel konularda yetkili olacak, savaş ve

barış konularında karar alabilecek bir Tüm-Rusya Müslümanları örgütünün kurulması yönündeki önergeler kabul edildi. Aynı program, Mayıs'da Moskova'da yapılan Müslüman kongresinde Azerbeycan heyeti tarafından savunuldu ve Volga Tatarlarının kültürel özerklik tezine karşı federalizm tezi ileri sürüldü. Bakû Kongresi, geçici olarak Tiflis'de yerleşecek ve Müslümanların işlerine bakacak Kafkasya Müslüman Bürosu'nu tayin etti.

Haziran sonunda, Musavat, Transkafkasya'daki toprak sahibi müslümanların son zamanlarda kurduğu Türk Federalist Partisi ile birleşti. Yusufbekov'un başkanlığındaki Federalistler, Azerbeycan toprak aristokrasisini temsil ediyorlardı. Esas olarak şehirli orta sınıfı temsil eden Musavat, bu partiyle birleşerek güç kazandı, ancak aynı zamanda önceki radikal görüşlerinden de çok şey kaybetti. Federalistler, Musavat'ın, toprakların kamulaştırılması ve topraksız köylülere dağıtılması programına kesin olarak karşıydılar. Bu iki parti, toprak programı konusunda bir süre çekiştikten sonra Musavat, 1917 Ekim'inde Federalistlerin programını kabul etti. Yeni partinin adı Türk Federalist Partisi Musavat olarak değiştirilse de kısaca Musavat olarak anıldı. Yeni Musavat'ın Müslüman nüfus içinde büyük kitle desteği vardı. Parti, Bakû Sovyeti seçimlerinde, endüstriyel bölgelerden en büyük oyu aldı ve Ekim 1917'de yenilenen Sovyet seçiminde Bolşeviklerin iki misli oy topladı.

Ekim 1917'de, Bolşevikler, Tiflis'te Birinci Kongre'lerini topladılar. Kongre, Gürcü Sosyal Demokrati ve 1905'den beri Leninist olan Filipp Makaradze'nin başkanlığı altında bir bölgesel komite seçti ve ulusal sorunda, ayrılıkçılığı ve federalizmi suçlayan, fakat Transkafkasya'nın özerkliğini destekleyen bir karar aldı.

Bolşevikler, iktidarı ele geçirmek için askeri birliklerin desteğini kazanmayı umuyorlardı. Ancak bu konuda önemli zorluklar vardı. Transkafkasya'da duruma hakim olan Gürcü Menşevikleri, Bolşeviklerin "bütün iktidar Sovyetlere" sloganını önceden uygulamaya başlamış ve Transkafkasya'da kendi hakimiyetlerindeki Sovyetlerin iktidarını zaten kurmuşlardı. Öte yandan, savaştan bıkkın ve bir an önce evlerine dönmek isteyen askerler,

yeni çatışmalara yol açacak Bolşevik ajitasyonuna çok olumlu yanıt vermiyorlardı. Öte yandan Bolşevikler, yerli nüfusa güvenmiyorlardı.

Bu dezavantajlara rağmen Bolşevik Bölge Komitesi, Petrograt'la anlaşma halinde, darbe için Aralık başını saptadı. Plana göre, tamamen Bolşeviklerin kontrolü altındaki Tiflis Garnizonundan çıkan Bolşevik yanlısı piyade birlikleri şehri ele geçirecek ve Menşevik yönetimi yıkarak yerine Halk Komiserleri Meclisi'nin iktidarını kuracaktı. Ancak 14 Kasım'da, Transkafkasya'daki Gürcü Menşevik Hükümeti Tiflis'te sıkıyönetim ilân etti ve Bolşevik yanlısı askeri birlikleri şehrin dışına çıkarttı. Ayrıca Çarlık Kazaklarından oluşan birlikler, Bolşeviklerin aktif oldukları Bakû'ya sevk edildi. Menşeviklerin silahlandığı Tiflis'teki Gürcü işçiler, Bolşevik yanlısı askeri birlikleri tamamen silahtan arındırdı. Bunun üzerine Bölge Komitesi, planı uygulamaktan geçici olarak vazgeçti. 1918 Şubat'ında Bolşevik Parti, yasadışı ilân edildi.

Bu sırada, Türk-Osmanlı orduları, Rus askerlerinin cepheleri terketmesinden yararlanarak, Rus Çarlık orduları karşısında savaşta kaybettiği bölgeleri geri almak üzere ilerlemeye başlamıştı. Türk ordularının ilerlemesine karşı direnen, yalnızca Çarlık yönetimine bağlı birkaç askeri birlik ve Ermeni gönüllü birlikleriydi. Aynı günlerde, merkezi Bolşevik hükümeti, Brest Litovsk barışını imzaladı ve 1877 savaşında Osmanlılardan alınan, Gürcü ve Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı toprakları Osmanlılara geri verdi. Transkafkasya Menşevik Hükümeti, Brest Litovsk barışını tanımadı ve Türkiye ile ayrıca anlaşmanın çarelerini aradı. Ancak, Türk ordusunun ilerlemesi ve Kars'ı kuşatması karşısında, Brest Litovsk anlaşmasını kabul etmek zorunda kaldı.

Fakat bunun hemen ardından, Osmanlı Hükümeti, Transkafkasya'dan yeni taleplerde bulundu. Transkafkasya hükümeti bu talepleri reddetti. Türk ordusu, Trabzon'daki barış görüşmelerinin kesintiye uğramasından da yararlanarak Batum'a doğru ilerlemeye başladı. On gün sonra Kars düştü. Bu durumda Menşevik Transkafkasya Hükümeti, daha fazla toprak kaybını

önlemek için Türk taleplerini kabul etmek ve yeni sürprizlerle karşılaşmamak için de Bolşeviklerin merkezi iktidarı ele geçirdikleri Rusya'dan bağımsızlığını ilân etmekle yüzyüze geldi. Sonunda, uzun tartışmaların ardından, Kadet ve SR'lerin itirazlarına rağmen, 22 Nisan 1918'de, Transkafkasya Bağımsız Federasyonu ilân edildi.

Transkafkasya Federasyonu, kurulduktan birkaç hafta sonra, iç çatışmalar ve Türk ve Alman birliklerinin işgali nedeniyle parçalandı. Türk ordusu ülkenin güneydoğusunu işgal etti, Bolşevikler Bakû'yu ele geçirdi. Büyük ölçüde Gürcü Menşeviklerinin hakiyetinde olan Transkafkasya hükümetinin elinde Tiflis ve çevresinden başka bir bölge kalmadı.

Türk ordusunun ilerlemesiyle, Transkafkasya kentleri, Türklerden kaçan Ermeni sığınmacılarıyla dolmuştu. Bu kritik anda, Gürcü yönetimi, Alman Dışişlerinden beklenmedik bir destek aldı. Alman Genel Kurmayı, Brest Litovsk'da belirlenen sınırları korumak ve Osmanlı ordusunu Hindistan'a doğru yöneltmek istiyordu. Bu yüzden, Batum barış görüşmelerindeki Alman temsilcisi General von Lossow, Transkafkasya delegelerinin, Türklerin sonu gelmez toprak taleplerine karşı kendilerini savunmalarına destek oldu. Osmanlı heyeti, Alexandropol-Dzhulfa demiryolunu talep ettiğinde, Lossow, açıkça Transkafkas temsilcilerinin yanında yer aldı. Yapılan gizli görüşmelerde Lossow, Gürcülere Transkafkas Federasyonundan çekilmelerini ve kendi bağımsız devletlerini ilân etmelerini önerdi. Gürcüler bu öneriyi kabul ettiler.

26 Mayıs'da Gürcü Ulusal Meclisi, Gürcistan'ın bağımsızlığını ilân etti. Bunun üzerine Azerbeycan ve Ermenistan da aynı yolu izledi. Böylece, Gürcü, Azeri ve Ermenilerden oluşan Transkafkas Federasyonu fiilen sona ermiş oldu.

Terek Bölgesi ve Bakû

Bolşevikler, Transkafkasya'nın Terek Bölgesinde ve ardından Bakû'da, bu bölgelerde hüküm süren ulusal düşmanlıkları kullanarak iktidara geldiler ve 1918 baharından, aynı yılın sonbaharına

kadar iktidarı ellerinde tuttular. Aralık 1917'de patlayan iç savaşla birlikte Terek-Dağıstan devletinin çökmesiyle, Terek bölgesi hükümete kalmıştı. Bolşevikler, cepheden geri çekilen askerlere dayanarak ve Çarlık Kazaklarıyla işbirliği yaparak bu bölgede iktidarı ele geçirdiler. Ocak 1918'de, Bolşevikler, Rus politik partilerinin ve Çarlık Kazaklarının temsilcilerini, Çeçen ve İnguşlardan gelecek saldırılara karşı birlikte hareket etmenin yollarını aramak amacıyla Mosdok kasabasında bir kongreye çağırdılar. Bu kongrede, Terek bölgesindeki bütün Rus politik partilerinin - Menşevikler, SR'ler, Bolşevikler - katılımıyla bir "sosyalist blok" oluşturuldu ve Çarlık Kazaklarının da katılımıyla Terek Halk Sovyetleri kuruldu. Sovyet, Mart'ta, Vladikafkas'a taşındı ve Terek Halk Sovyetleri Sosyalist Cumhuriyeti adını aldı. Ruslardan, Çarlık Kazaklarından ve Çeçenlerle İnguşların dışındaki bazı yerli partilerin temsilcilerinden oluşan yeni hükümetin başkanı Gürcü Bolşeviği Noi Buachidze'ydı.

Bu Cumhuriyetin özgülüğü, daha başından, Bolşeviklerin programını uygulamayı ertelemesi ve diğer bölgelerin tersine, diğer sosyalistlerle ve liberallerle işbirliğine gitmesiydi.

Mayıs 1918'de, dağıtılan Terek-Dağıstan yönetiminin bazı temsilcileri, Vladikafkas'dan kaçtılar ve Transkafkasya'ya sığınarak, Batum'da, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını ilân ettiler. Bu bağımsızlık ilânının pratikte bir önemi yoktu, ancak bu olay, Türk ordusunun, kuzey Kafkas Müslümanları adına müdahalesinin yolunu açtı. Bu arada Terek Cumhuriyeti'nde, Bolşeviklerin toprakları kamulaştırmaya başlaması üzerine, Çarlık Kazakları hükümetten çekildiler. Haziran'da, Vladikafkas'da, şiddetli anti-Sovyet gösteriler meydana geldi ve hükümet başkanı Buachidze öldürüldü.

Gürcistan'ın bağımsızlık ilân etmesinden sonra, Gürcü Bolşevikler, Kuzey Kafkasya'yı tam bir kargaşalık içinde bırakarak Vladikafkas'dan kaçtılar. Ağustos'ta Çarlık Kazakları Vladikafkas'ı ele geçirdiler. İçlerinde, oraya Moskova tarafından yollanmış Orjanikidze de olmak üzere Bolşevik liderler dağlara kaçarak Çeçen ve İnguşlara sığındılar. Orjanikidze dağlı halkla ittifak

kurdu ve onlara, Çarlık Kazakları tarafından el konan topraklarını geri iade edeceği sözü verdi. 17 Ağustos'ta, İnguş savaşçıları, Vladikafkas'a saldırdı ve şehri Çarlık Kazaklarından geri aldı. Bolşevikler, Terek hükümetini yeniden kurdular. Bir yıl önceki "blok" siyasetini terkeden Bolşevikler, Orjanikidze'nin önderliğinde bastırma hareketına giriştiler. Çeka, Menşevikleri ve SR'leri tutuklamaya başladı. Kuzey Kafkaslar, Sovyet yönetiminin terörüne ilk kez tanık oluyorlardı.

Öte yandan, Çeçenler ve İnguşlar, Bolşeviklere yaptıkları yardımın ödülünü aldılar. Çarlık Kazaklarının daha önceden el koydukları tüm topraklar Çeçen ve İnguşlara geri verildi. Çeçen ve İnguşların Sovyet rejimine bağlılıkları İç savaş boyunca devam etti.

Bakû Sovyeti, Transkafkasya'daki etnik ve politik yapının bir minyatürü gibiydi. Burada Rus, Ermeni ve Azerbeycanlı politik partiler yer alıyordu ve Trankafkasya Federasyonu'nu parçalayan husumetin aynısı bunların arasında da devam ediyordu. 1917 yılı boyunca, Bakû Sovyetinde, oldukça zayıf olan Bolşeviklerle Musavat arasında dostça ilişkiler hüküm sürdü. Ancak 1918 Ocak'ında bu ilişkilerde önemli bir değişiklik meydana geldi. Şehir, Bakû ile Kuzey Kafkasya'yı bağlayan demiryolları boyunca süren çatışmalar ve Doğu Kafkasyalı Müslüman köylülerin yiyecek yollamayı reddetmeleri yüzünden yiyecek sıkıntısı çekmeye başladı. Trankafkasya'nın çeşitli bölgelerinde Müslümanların, askerlere ve Rus nüfusa saldırımları ve muhtemelen Kafkasya'nın Türk ordularının işgali tehdidi altında olması, Bolşeviklerin, Musavat'a karşı düşmanca bir tutum almasına neden oldu.

Mart 1918'de, Komünistlerin kontrolündeki Bakû Sovyeti Merkez Komitesi (Ispolkom) Çarlığın emrindeki Müslümanlardan oluşan Vahşi Tümeni taşıyan bir geminin Bakû limanına girdiğine ilişkin bir rapor aldı. Sovyetteki Ruslar ve Ermeniler, Vahşi Tümenlerin Bakû'ya ayak basmasının şehirde büyük ulusal boğazlaşmalara yol açacağı korkusuyla, Vahşi Tümenin Bakû'ya girmeden silahsızlandırılması kararını aldılar. Vahşi Tümenin silahsızlandırılması, şehirdeki Müslüman halk arasında büyük

hoşnutsuzluğa yol açtı. Bir Bakû Müslüman heyeti, Sovyet'ten, el konan silahların geri iade edilmesini talep etti. Bu sırada Müslüman bölgelerinde bir ayaklanma başladı ve şehrin çeşitli yerlerinde, Rus askerleri, Müslüman kalabalıkları tarafından silahsızlandırıldı.

Bu isyana karşı Komünistler, Rus SR'leri ve Ermeni Taşnak Partisi ile ittifak kurdular. Ispolkom'un yönetimindeki Taşnak birlikleri saldırıya geçerek, ayaklanmayı yapan Müslümanları silahsızlandırıdılar. Bunun ardından Taşnaklar ve Bolşevik yanlısı askerler, Müslümanlara karşı bir katliama giriştiler. Mart olayları sırasında, çoğunluğu Müslüman üç bin kişi yaşamını yitirdi.

Nisan ortasında, Bolşevikler, tamamen Bolşeviklerden ve sol Menşeviklerden oluşan bir hükümet kurdular. Oysa, aynı ay yapılan Bakû Sovyeti seçimlerinde, bu iki parti, toplam 308 sandalyeden yalnızca 67'sini kazanabilmişti. Mart olaylarında önemli bir rol oynayan SR'ler ve Taşnaklar hükümete alınmadılar. Yeni hükümetin başkanlığını, Bolşevik liderlerden Shaumian getirildi.

Yeni hükümetin ilk işi, bütün Müslüman ve Menşevik gazeteleri kapatmak oldu. Taşnaklara, bütün askeri birliklerini dağıtmaları ve kendi ulusal sovyetlerini kapatmaları yönünde bir ultimatoma verildiyse de Taşnaklar bu ultimatoma kayıtsız kaldılar.

Transkafkasya Federasyonu'nun dağılmasının ardından tek tek bağımsız cumhuriyetlerin kurulması ve Azerbeycan'ın, Osmanlı ordusuyla birlikte Bakû'nun üzerine yürümeye hazırlanması, 1918 Haziran'ında, Bakû hükümetini zor duruma düşürdü. Shaumian, Moskova'dan yardım istedi, fakat olumlu bir yanıt alamadı. Bunun üzerine Shaumian, Kuzey İran'da üslenmiş İngilizlerle bağlantı kurdu ve Devrim'den sonra İngilizlere sığınmış Çarlık Kazağı, Albay G. Bicherakov'u Bakû'ya davet etti. Bicherakov, Temmuz'da Bakû'ya gelerek, şehri Türk ve Azerilere karşı koruyacak Sovyet ordularının baş komutanlığına atandı.

İki hafta sonra Bakû Sovyetinde yapılan kapalı bir oturumda, Bicherakov, İran'daki İngiliz birliklerinin komutanı General Dunsterville'nin de şehrin savunması için çağrılması önerisinde

bulundu. Bolşeviklerin muhalefetine rağmen bu öneri kabul edildi.

Bu sırada, karışıklıklar nedeniyle şehri güvenli bulmayan Shaumian ve diğer hükümet üyeleri, Astrahan'a gitmek üzere şehri terkettiler. Fakat Sosyalist Devrimci Transcaspia (Hazar) cumhuriyetinin savaş gemileri tarafından yolları kesildi ve sahile çıkarıldıktan sonra idam edildiler.

Bundan sonra iktidar, İngilizlerden destek alan, Rus SR'lerinin egemenliğindeki "Transcaspian diktatörlüğü"nün eline geçti. General Dunsterville, şehrin savunmasını örgütlemek üzere, küçük bir İngiliz askeri birliğiyle birlikte Ağustos başında Bakû'ya geldi. Fakat General'in birliklerinin azlığı, Bakû Sovyetinde ve SR'lerde hayal kırıklığı yarattı. Kısa bir süre sonra hükümetle anlaşmazlığa düşen İngilizler şehri terkettiler. Onların ardından Bicherakov da ayrıldı.

2 Eylül 1918'de Türk askeri birlikleri, fazla bir direnişle karşılaşmadan Bakû'yu ele geçirdiler.

Azerbeycan Bağımsız Cumhuriyeti

Transkafkasya Federasyonu'nun dağılmasından kısa süre sonra, Azerbeycan Ulusal Meclisi, Tiflis'den, 1918 Haziran'ında, Enver Paşa'nın üvey kardeşi Nuri Paşa'nın komutası altındaki Türk birlikleri tarafından ele geçirilmiş olan Gandza'ya taşındı. Azeriler, oradan, Türk birliklerinin yardımıyla Bakû'ya ulaşmayı umuyorlardı.

Başlangıçta, Azerilerle Türk müttefikleri arasındaki ilişki dostçaydı ve gelecek vadeliyordu. Ancak balayı kısa sürdü. Sosyalistleri de içeren, Resulzade'nin ve Musavat'ın önderliğindeki hükümet, radikal sosyal reformlara girişti. Bu, muhafazakâr Osmanlı paşalarının hoşuna gitmedi. Musavat'ın, toprakların kamulaştırılıp topraksız köylülere dağıtılmasına ilişkin programı onların kabul edebileceği bir şey değildi. Nuri Paşa, Haziran ortalarında, Ulusal Meclis'in ve hükümetin dağıtılması emrini verdi. Yeni kurulan hükümette hiçbir sosyaliste yer verilmediği gibi, Musavat'ın ağırlığı da azalmıştı. Bunun üzerine, Musavat-

çılar, Türk ordusunun koruyuculuğu altında gerçek bir özyönetim kurabileceklerine olan bütün umutlarını yitirdiler.

Azeriler, petrol şehri Bakû'nun ele geçirilmesine yönelik askerî kampanyada önemsiz bir rol oynadılar ve Bakû, Romanya cephesinden ve Karadenizden getirilen birliklerin yardımıyla Türk ordusu tarafından işgal edildi. Türk ordusunun şehre girmesiyle birlikte Müslümanlar, Ermenilerden Mart katliamının intikamını almaya giriştiler. Yedi gün süren pogromlarda, tahmini olarak dört bin Ermeni öldürüldü. Bakû'yu ele geçiren Türkler, Kuzey Kafkasya'yı ele geçirmek amacıyla Hazar kıyıları boyunca Dağıstan'a doğru ilerlediler. Fakat, merkezi devletler arasında yapılan mütareke üzerine Türk ordusu ilerlemesini durdurdu.

Türkler, Doğu Kafkasya'daki kısa süreli ikâmetleri sırasında Azeri halkın sempatisini kazanamadılar. Başlangıçta, bölgenin köylü ve şehirli halkı tarafından büyük bir sevgiyle karşılanmışlardı. Fakat Osmanlı paşaları toprak reformunu durdurma, işçi sendikalarını kapatma, sosyalist örgütleri bastırma, halkın 1917'den beri elde ettiği sosyal ve politik kazanımları zorla geri alma politikası izleyince, bu coşku bir anda yerini hayal kırıklığına bıraktı.

Osmanlı İmparatorluğu ile Müttefikler arasında, Kasım 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince Türk ordusu bir ay içinde Kafkasya'dan çekildi. Türklerin çekilmesi üzerine, General Thomson'un komuta ettiği İngiliz birlikleri Bakû'ya girdi ve yönetimi ele aldı. General Thomson, sendikaların ve sosyalist örgütlerin yeniden faaliyete geçmelerine izin vermekle birlikte, Azeri milliyetçilerine karşı düşmanca bir tavır takındı. Türk ordusunun bölgeden ayrılmasından sonra, Azerbeycan Ulusal Meclisi, yalnız Müslüman temsilcilerle değil, diğer etnik grupların temsilcileriyle birlikte yeniden toplandı. Yeni Hükümet, meclisteki partilerin temsilcilerinden oluştu. Böylece, Doğu Kafkasya'daki politik otorite, İngilizlerle Azerbeycan hükümeti arasında bölünmüş oldu.

Mustafa Kemal ile Lenin Arasındaki İttifak

Koşullar, Sovyet Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen çöküşünden sonra Anadolu'da kurulmuş Kemalist Türkiye'yi uzlaştırmaya zorladı. Her iki hükümet de Batı devletlerinin baskısı altındaydı, öte yandan Kemalistlerin paraya ve silaha ihtiyacı vardı ve o koşullarda bunu onlara sağlayacak tek güç, yakın Doğu'da köprübaşı tutan bir müttefike sahip olmak isteyen Bolşeviklerdi. Böylece, 1919-20 kışında Rus-Türk ittifakı gerçekleşmiş oldu. İlk kurulan temaslarda, Mustafa Kemal, Bolşeviklere, Jöntürklerin Pan-Turancı hedeflerini paylaşmadığını ve Türkiye'nin, Kuzey Kafkasya ve Azerbeycan üzerindeki tüm iddialarından vazgeçtiğini bildirdi. Bunun karşılığında, Komünistlerden, Anadolu'ya yönelik propaganda faaliyetlerine destek vermemelerini talep etti. Kemalistlerle Bolşevikler tam bir mutabakata vardılar.

Bu ittifakın ardından, 1920 başlarında, Transkafkasya'daki bağımsız devletleri yıkmak için açık bir işbirliğine girdiler. Kemalistler, Azerbeycan Komünist Partisi'nin yaptığı gizli bir toplantıda hazır bulundular ve Azerbeycan ulusal hükümetine karşı Komünist Parti'nin girişeceği darbeye yardımcı oldular.³⁸ Kafkasya'daki Türk-Sovyet ortaklığının en aktif unsurlarından biri de, düşük Jöntürk hükümetinin önde gelen simalarından biri olan Halil Paşa'ydı. Enver Paşa'nın amcası olan Halil Paşa, savaş sırasında bir Türk Ordu birliğine komuta etmiş ve Ağustos 1919'da, İstanbul'da hapisten kaçmıştı. Resmi tarih, Jöntürklerle Kemalistler arasındaki çatışmaya önemli bir yer verirken, iki kesimin Kafkasya'daki yakın işbirliğini titizlikle örtbas etmiştir.

Kemalist-Bolşevik ittifakının sonucunda Kemalistler, bu bölgenin Sovyetler Birliği tarafından işgali için ellerinden gelen her türlü desteği verdiler ve bu da Transkafkasya Federasyonu'nun yıkılmasından sonra kurulan Azerbeycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız cumhuriyetlerinin sonunu hazırladı. Resmi tarih, bu ittifakın, Türkiye'nin yararına olan yönünü vurgularken, Transkafkasya'daki sonuçları üzerinde durmamayı tercih eder.

³⁸ Karaev, *iz nedavnego*, 88, 121; aynı zamanda bkz. Mirza-Bala, *Milli*, 188 ve devamı.

Azerbeycan'ın İşgali

Moskova, 1920 Mart'ında Transkafkasya'yı işgal etmeye karar verdi. Bunun için, Orjanikidze'nin başkanlığında bir Kafkasya Bürosu (Kafbüro) oluşturuldu.

Sovyet işgalinin yaklaşmakta olduğunu gören Azerbeycan hükümeti, kendini kurtarmak için bir yandan Orjanikidze ile pazarlığa oturma yollarını ararken, bir yandan da İran'la birleşme sorununu tartışmaya başladı. Öte yandan, İşgal tehdidi, Musavat içinde iki fraksiyonun doğmasına yol açtı. M. Hasan Hadzhiskii ve Resulzade'nin başında bulundukları hizip, uzlaşmadan yanaydı, Han Khoiskii de, uzlaşmaya karşı çıkan hizbi temsil ediyordu. Zengin toprak ağalarının ve din adamlarının partisi olan, Musavat'ın muhafazakâr rakibi Birlik ise, kısmen Bolşeviklerin, o sırada girişmeyi uygun buldukları Pan-İslamcı ve Pan-Turancı propagandanın cazibesine kapıldığından, kısmen de, büyük ölçüde toprak reformu sorunu yüzünden çatıştığı, rakibi Musavat'ı köşeye sıkıştırmak için, bu kritik anda en Komünist taraftarı parti konumundaydı. 1920'lerin başındaki reaksiyoner Birlik Partisi'nin, Azerbeycan Komünist Partisi'nin bir uzantısı haline geldiği bile söylenebilir.

Musavatçılar, yeraltındaki Bolşeviklerle pazarlığa girerek, Komünistlere hükümette çeşitli mevkiler teklif ettiler ve cumhuriyeti korumak için birçok tavizler verdiler. 1920 başlarında Nuri Paşa'nın yerine Dağıstan'daki Kırım partizanlarının komutanlığına getirilmiş olan Halil Paşa, Azerbeycan yöneticilerine, Kızillların kendilerine karşı kötü bir niyet taşımadığı, onların bu bölgedeki askeri faaliyetlerinin bütün amacının Türkiye'deki milliyetçi güçlere yardım ulaştırmaktan ibaret olduğu konusunda teminat verdi. Sovyetlerin iyi niyetinin delili olarak, Bakû Komünist örgütünün, Onbirinci Kızıl Ordu'nun, Azerbeycan üzerinden Türkiye'ye gideceğine dair kendisine söz vermesini gösterdi.

Darbe planı, 27 Nisan 1920'de yürürlüğe kondu. Azerbeycan Komünist Partisi Merkez Komitesi, RKP Bölge Komitesi Bakû Bürosu ve Bakû Merkezi İşçi Konferansı, Azerbeycan Hükümetine, on iki saat içinde teslim olmasını isteyen bir ulti-matom verdi-

ler. Meclis, konuyu tartışmak üzere olağanüstü bir toplantı yaparken, önceki gece Onbirinci Kızıl Ordunun sınırı geçtiği ve Bakû'ya doğru ilerlediği haberi geldi.³⁹ Bunun üzerine hükümet, Azerbeycan Cumhuriyetinin bağımsızlığı konusunda verilen şeref sözünün tutulacağına ilişkin umudunu ifade ederek teslim oldu. 28 Nisan'da Orjanikidze ve yardımcısı Kirov (o sırada parti önderlerinden olan Kirov'la karıştırılmamalıdır), bir zırhlı trenle Bakû'ya geldiler ve bundan kısa süre sonra On birinci Kızıl ordu tek bir mermi harcamaksızın şehre girdi.

Bakû'yü kansız ele geçiren Sovyet rejimi, Azerbeycan'ın geri kalan bölgelerinde direnişle karşılaştı. 25/26 Mayıs 1920 gecesi Gandzha'da büyük bir isyan patlak verdi. Azerbeycanlı asker ve köylülerin başlattığı ve muhtemelen milliyetçilerin de katıldığı isyan Karabağ ve Zakataly bölgelerine yayıldı. Batı Azerbeycan'ın çoğu bölgesi işgalcilere başkaldırdı. Bakû'dan zırhlı trenlerle yollanan Sovyet birlikleri isyanı bastırdı. Gandzha'nın teslim alınmasından sonra şehir bir hafta boyunca yağmalandı. Ardından kırsal bölgelerde operasyonlar başladı.

Sovyet rejimi Bakû'da şiddetli önlemlerle oturtuldu. Orjanikidze, aralarında eski başbakan Han Khoiskii ve Azerbeycan Ordusunun komutanı olarak görev yapmış General Sulkeviş'in de bulunduğu, Azerbeycan ulusal hareketiyle ilişkili birçok kişiyi tutukladı ve idam etti. Resulzade, son zamanlarda Bolşeviklerle uzlaşma yanlısı bir tutum alması ve 1905 Devrimi sırasında, Bakû Bolşevik Partisi'ne üyeyken, Stalin'le ve diğer Kafkas Komünistleriyle dostluk kurmuş olması sayesinde aynı kaderden kurtuldu. Stalin tarafından Moskova'ya getirildi ve kendisine, Azerbeycan Sovyet hükümetine katılması teklif edildi. Resulzade, birbuçuk yıl kadar Moskova'da kaldıktan sonra yurtdışına kaçtı.

³⁹ Halil Paşa, sınırdan geçen On birinci Ordu'yu karşılayarak, Baku Komünistlerinin kendisine Azerbeycan'ın işgal edilmeyeceğine ilişkin verdikleri sözü hatırlattıysa da, On birinci Ordu Komutanı, kendisine böyle bir talimat verilmediğini, durunu netleştirmek için Halim Paşa'nın Moskova'ya gitmesinden başka bir çare olmadığını söyleyerek ileri harekâta devam etti.

Azerbeycan'daki ilk komünist hükümet, hemen hemen bütünüyle sol kanat Müslümanlardan oluştu. Hükümetin Başkanı, daha sonraki Stalin tasfiyeleri yıllarında milliyetçilikle suçlanacak olan Dr. Neriman Nerimanov'du. Ancak Azerbeycan'daki gerçek iktidar, Orjanikidze ve onun tayin ettiği kişiler tarafından yönetilen Kafbüro'nun ve yerel Komünist Partisi'nin ellerindeydi.

Sovyetler Birliği'nin söz konusu dönemine ilişkin anlatımım burada bitiyor. Şimdi bu özetlemeden yola çıkarak "ulusal cephe"nin argümanlarını tartışmaya girişebiliriz.

"Hangi Milliyetçilik?"

Şu genel tespitle başlayalım: "Uluslar cephe"nin Türk milliyetçiliğine ilişkin ideolojik referansları, zaman ve mekân kopukluğu ile malûldür. Bu yüzden de, "uluslar cephe"nin analogileri, bugünün politik mücadelesine dayanak yapılmak için yapay bir biçimde üretilmiş, bir gerçek dışı çarpıtmalar bütünü olmanın ötesinde pek anlam ifade etmemektedir. Yani, "Gaspinsky'den, Molla Nur Vahidof'a, Validof'dan Sultan Galiyef'e, Mustafa Kemal'den Ziya Gökalp'e, Mustafa Suphi'den Şevket Süreyya'ya" uzanan, bütünsel bir "Türkçülük idealinden" söz etmek mümkün olmadığı gibi, böyle bir girişim, tarihteki olayların büyük ölçüde eğilip bükülmesini gerektirmektedir.

Bırakın "Türkçülüğün" bu kadar geniş bir yelpazeyi kucaklamasını ve ortak bir kimlik ve "dava ortaklığı" oluşturmalarını, aynı zaman ve mekân içinde, aşağı yukarı benzer hedeflerle hareket eder gibi görünen ve genel olarak "milliyetçilik" kategorisinde toplayabileceğimiz siyasal hareketler bile, bir "uluslar cephe"de toplanıp, ortak hareket edememişlerdir. İktidar hedefi güden ideolojilerin başında gelen milliyetçilik ideolojisi, nihayetinde, bu ideolojiyi kendine bayrak edinen bir politik grubun, kendi ulus-devletini kurup iktidarı ele geçirmesi ve elinde tutması hedefinin hizmetinde olduğundan, her "ulus"un⁴⁰ başındaki politik grubun

⁴⁰ "Ulus"u burada turnak içine alıyorum, çünkü bazı etnik farklılıkların dışında, ulus denilen kategorilerin, genellikle, sözü geçen politik grupların bir yaratımı olduğu düşünülebilir. Yani aslında "ulus" diye bir şey yoktur da,

ayrı bir milliyetçilik davası gütmesi, bu dava doğrultusunda, komşu toplulukların milliyetçileriyle ortak mücadeleye girmekten imtina etmesi, hatta bazan “karşı tarafla” işbirliğine gitmesi kaçınılmaz olmuştur.

Yukardaki bölümlerde anlattığımız gibi, başlangıçta var gibi gözüken, “Müslüman halklar” arasındaki uyumun, yerini, 1917 koşullarının, her bölgede bir özerk devlet kurma fırsatı vadediği gibi gözükmeye üzerine, herkesin kendi başının çaresine baktığı bir “ulusal bencilliğe” bırakması; Tatarların, kendi “ulusal hedefleri” dolayısıyla federatif yapıya karşı çıkmaları, Başkır’ların özerk devlet taleplerini engellemeleri, hatta bu bölgede Başkır hükümetine karşı Rus kolonyalistleriyle açıkça işbirliğine gitmeleri; asimile Tatarların daha az asimile Tatarlara karşı Ruslarla ortak hareket etmeleri; Alaş-Orda liderlerinin, zor durumdaki Türkistan Kokand hükümetinin yardım talebini geri çevirmeleri; bir kısım milliyetçiler, o anda ulusal çıkarları öyle gerektirdiği için Kızılların safında çarpışırken, diğer bir kısmının Beyazların safında onlara silah sıkması; bazılarının, yine ulusal çıkarları o anda öyle gerektirdiği için, Beyazların safından, daha fazla vaadde bulunan Kızılların safına geçmesi, ya da tersine, bazılarının da, Kızılardan hayal kırıklığına uğrayıp Beyazların safına geçmesi, böylece çeşit çeşit milliyetçilerin belli bir anda, birbirine karşı siperlerde yer almaları; Basmacı liderlerinin, aralarındaki rekabet yüzünden, birbirlerine karşı zaman zaman Bolşeviklerle işbirliğine gitmeleri; Basmacı lideri İbrahim Bey’in, zor durumdaki Enver Paşa’ya yardım etmeyi reddetmesi ve böylece ölümüne neden olması; Türkmenlerle Özbeklerin arasında su kaynakları yüzünden meydana gelen çatışmaların Hayva Hanlığının parçalanmasında etkili olması vb. ortak bir “milliyetçilik” ya da “Türkçülük” davasının söz konusu olmadığını, sadece, farklı amaçları olan politik grupların, iktidar için savaşıırken, ortak bir tanımdan bile yoksun olan milliyetçilik ideolojisini kılıf olarak kullandıklarını göstermektedir.

kendilerine bir “ulus” dayanağı bulmak isteyen politik önderliklere temel teşkil eden etnik topluluklar vardır.

Öte yandan, tek tek her etnik topluluğun içindeki, farklı sınıfsal çıkarları temsil eden farklı politik gruplar da, doğal olarak, ortak bir "milliyetçilik" davası etrafında birleşememişlerdir, bunların her biri, kendi politik iktidarını gerçekleştirebilmek için, gerektiğinde, rakip politik gruplara karşı, eski kolonyalistlerle ya da kolonyalist mirası devralan Bolşeviklerle işbirliğine gitmekten kaçınmamışlardır.

Keza, Attila İlhan'ın teşebbüs ettiği gibi, örneğin Gaspıralı'yla, Resulzade'yi ya da Vahidov'u aynı davanın halkaları olarak takdim etmek, zaman ve mekân farklılıklarını görmezden geldiği gibi,⁴¹ politik hedef farklılıklarını da örtbas eden, büyük bir zorlama olarak gözü rahatsız etmektedir. Rus politik sahnesindeki Kadetlerle, Sosyalist Devrimciler ve Sosyalist Devrimcilerle, "dünya devrimi" hedeflerini henüz terketmemiş ilk dönem Bolşevikleri arasında ne kadar politik ortaklık ve benzerlik varsa; bir ılımlı reformcu-liberal olan ve politik ufukları, Duma'da Kadetlerle işbirliği yaparak Kırım Tatarları için eşit haklar elde etmekle sınırlı kalan Gaspıralı'yla, yerli toprak sahiplerini hedef almasıyla ve radikal reform arayışlarıyla daha çok SolSR'lerin programına benzer bir programın peşinde koşan Musavat'ın

⁴¹ Attila İlhan, bu zaman atlama yöntemine, Türkiye ile ilgili tespitlerinde de sık sık başvuruyor. Örneğin, FKF'nin "bölünüp," içinden bazı grupların "silahlı mücadeleye yönelmesiyle," "Komünizmle Mücadele Dernekleri'ne iyice çatışabilecekleri bir hasım" yaratılması türü "olaylar", (bunların Attila İlhan'ın komplocu senaryoları olup olmadığı tartışmasına burada girmiyorum) aynı zamana rastgelmediği gibi, öncelik ve sonralık sıralaması, gerçekte tam tersidir. Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin TİP toplantılarını bastığı en aktif dönemi, 1964-66 yıllarıdır. FKF'deki ilk "bölünme" ise, 1968 yılının Şubat'ıdır (MDD-Sosyalizm devrim ayrılığı). Hele "silahlı mücadeleye" yönelme, artık Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin aktif döneminin neredeyse tamamen sona erdiği, 1970 yılının sonlarına rastlar. Attila İlhan, "tartışılmaz" ve "rakipsiz" bir "tarih tespitçisi" olduğuna fazlasıyla inanmış olacak ki, olayların gerçek tarihlerini saptamak için fazla özen göstermiyor. Hele, "Türk Solu'nun, "Türkiye Türklerindir" sloganını ileri sürdüğü iddiası, özensizliğin de ötesinde, tam bir uydurmadır. Hürriyet gazetesinin köşesinde yer alan bu ırkçı beyanı, Türkiye solunun, en "millici" fraksiyonları bile kullanmamışlardır.

radikal milliyetçi çizgisinin savunucusu Resulzade; ve Pan-Turanizmi, dünya sömürgeler devriminin mızrak başı olarak kullanmayı hedefleyen sömürge devrimcisi Vahidov arasında da o kadar benzerlik ve “dava ortaklığı” vardır ancak.

Hele hele, gerçekten de ezilen “ulus” kategorisinde olan, çok milliyetli Rus imparatorluğunun yüzyıllar süren kolonyalizminin baskısı altındaki Türki halkların anti-kolonyalist özelemlerini dile getiren politik önderliklerin milliyetçiliği ile, kendisi de Rusya gibi çok uluslu kolonyalist bir imparatorluk olan Osmanlı imparatorluğunun devamı niteliğindeki Türkiye devletinin egemen ulus milliyetçiliği arasında bir “dava ortaklığı” bulmaya çalışmak, zorlamaların en büyüğüdür. Böyle bir “dava ortaklığı” olmadığının en iyi kanıtı, kendi egemen ulusal devletini kurmaktan başka bir derdi olmayan Kemalistlerle, artık o gün Rus kolonyalist geleneğinin temsilcisi rolünü oynamaya başlamış olan Bolşeviklerin, bağımsız Azerbeycan Cumhuriyeti’nin ortadan kaldırılması için işbirliği yapmış olmalarıdır.

Galiyev’le, Kemalistler arasında bir dava ortaklığı kurma girişimleri ise, şu ana kadar verdiğimiz tutarsızlık örneklerinin de ötesine geçmekte ve saçmalığa varmaktadır. Bütün politik geleceğini, her türlü devletsel stabilizasyonu karşısına alan⁴²,

⁴² Galiyev, kurmayı planladığı özerk Tatar devletinin kaderinin de Doğuya açılan bir sömürge devrimine bağlı olduğunu düşünüyordu. Çünkü, stabilize olmuş bir Sovyetler Birliği’ndeki yarı-özerk Tatar devletinin, dirilen merkezi Rus kolonyalizmi tarafından ezileceğini sezinliyordu. Sovyetler Birliği’nin stabilizasyon siyasetine dönmesi anlamına gelen 10. Kongresinin aldığı kararlar ve NEP politikası, bu yüzden Galiyev’in son umutlarının da yıkılması anlamına gelir. Nitekim, 10. Kongreden iki yıl sonra tutuklanması da bunun göstergesidir.

“Dahili konularda ise Sultan Galiyev ve yoldaşları, NEP ile 1917 öncesi düzeyine dönüleceğini, “Rus sosyal devriminin tasfiyesini” [getireceğini, G.Z], komünist partiyi Rusların egemen oldukları bir “panRus partisi” biçiminde karma bir örgüt yapısına dönüştürecek olan “Bonapartçılar” veya “Panrusçular” diye niteledikleri yeni bir yönetici sınıfın işbaşına geçeceğini hesap ediyorlardı.” (A. Bennigsen-C.L. Quelquejay, *Sultan Galiyev-Üçüncü Dühnyacı Devrimin Babası*, çev: Erden Akbulut-T. Ahmet Şensılay, Sosyalist Yayınlar, 1995, İstanbul, s.161)

dizginlenmez bir sömürgeler devrimini idealine yatan Galiyev'in, merkezi Bolşevik iktidara karşı bir denge kurabilmek için devrimi Doğu'ya alabildiğine yaymaya ve bu konuda başarılar kazanmaya ihtiyacı vardı. Oysa kendi devletsel güvenliklerinden başka bir şey düşünmeyen misak-ı millici Kemalistler, böylesine "maceraları" körüklemek yerine, devletler arası bir ittifak ve istikrar politikasından yanaydılar ve 1920'den itibaren, dünya devriminden vazgeçip stabilizasyona dönüş yapmaya başlayan Bolşeviklerin şahsında güvenilir müttefikler bulduklarına inanıyorlardı. Yanılmıyorlardı da. Batı proletaryasının kısa vadede devrim yapacağı konusunda hayal kırıklığına uğrayan ve sömürge devrimlerine fazla bel bağlamaktan yana olmayan Bolşevikler, toptan bir devletsel istikrar politikasına yönelmişler ve bir yandan, Sovyetler Birliği rejimini devirmekten vazgeçmeye başlayan Batılı devletlerle ilişkiye geçerken,⁴³ bir yandan da Türkiye ve İran gibi modernist diktatörlüklerle yaptıkları ittifakı, Batı'yı kendileriyle uzlaşmaya zorlamakta kullanmışlardır. Bu politikanın sonucunda, Batıda ve Doğuda devrimci girişimlerin durdurulmasına paralel olarak⁴⁴, parti içindeki tasfiyelerin yönü de belli olmuştur.⁴⁵

⁴³ Paul Avrich, Kronstadt isyanı sırasında, İngiltere'yle kurulan ticari ilişkilerin, Batının isyana uzak durmasında ve desteklememesinde tayin edici bir rol oynadığını çok güzel anlatır. Paul Avrich, *Kronstadt 1921*, çev: Gün Zileli, Versus, 2006.

⁴⁴ "... bu dönemden itibaren SSCB yöneticileri İran'da veya Afganistan'da olduğu gibi, Türkiye'de de, devrimci maceralara girmektense tarafsız "burjuva" rejimlerini yeğlediklerini açıkça hissettiriyorlardı. 1922'de Türkiye'de komünizm yasaklandı ve Komünist partisi Türk siyasal yaşamından silindi." (A. Bennigsen-C.L. Quelquejay, *Sultan Galiyev-Üçüncü Dühnyacı Devrimin Babası*, çev: Erden Akbulut-T. Ahmet Şensilay, Sosyalist Yayınlar, 1995, İstanbul, s.161, s.121)

"Sadece emperyalist İngiltere ile değil, Türkiye ve İran gibi yarı-sömürge ülkelerle yapılan anlaşmalar da devrimin yayılması açısından talihsiz sonuçlar doğurmuştur. Gerçekten hem devletten devlete anlaşmalar yapmak, hem de o ülkelerdeki devrimci hareketleri desteklemek mümkün değildir." (Agy, Fikret Başkaya'nın, yayıncı tarafından özetlenmiş görüşleri, s.384)

"Anlaşma yapılır yapılmaz, Sovyetler Birliği, Gilan'daki komünist ayaklanmaya yaptığı mali ve askeri yardımı kesti. Bu anlaşmadan sonra İran yönetiminin komünist ayaklanmayı ezmesi zor olmadı. Sovyet yardımının kesilmesinden

Nitekim, Bolşeviklerin Kemalistlerle ittifakı, Galiyev'in Bolşeviklerle kader ortaklığının sonunu ilân eden olaylardan biridir. Bunun sonucu olarak, aynı, Lenin'le tartışan Hintli Roy gibi, Doğu'da istikrara karşı çıkan ve sömürge devrimlerinin, Kemalistler ya da İran Şahı gibi yerli egemenleri karşıya alma pahasına da olsa sürdürülmesinde ısrar eden Sultan Galiyev, 1923'de; Batıda istikrara ve "tek ülkede sosyalizm"e karşı çıkarak kapitalist ülkelerdeki devrimlerin körüklenmesinde direten Troçki ise, bundan dört yıl sonra, 1927'de tasfiye edilmişlerdir. Görüldüğü

sonra bastırılan ayaklanma İran yönetimine nefes aldırarak, Simko'nun yönettiği Kürt ayaklanmasının da ezilmesini kolaylaştırdı. Hem Ruza Han'la dost geçinmek, hem de İran emekçilerinin sosyalist mücadelelerinin ve Kürt halkının kendi kaderini tayin etme yolundaki savaşını desteklemek olanaklı değildir. (Agy, Fikret Başkaya'nın, yayıncı tarafından özetlenmiş görüşleri, s. 384)

"Sovyet Rusya, yine Rus çıkarlarını İran'da korumak için Şah'a başkaldıran Azadiah İran inkılapçılarınun ellerinden silahlarını alıyor ve kendilerini sağa sola sürüyor, yine İran Şah'ını tahtında tutuyor ve kurtarıyordu... Liyahov'un topa tuttuğu İran Milli Şura Meclisi zamanında asıl olan Rus imparatorluğunun İran'ı sömürüsü idi. Sovyet Rusya'nın, namluları, İran "şehinşahına" çevrilmiş olan İran inkılapçılarınun ellerinden silahları alması yine Bolşevik Rus İmparatorluğu'nun çıkarı içindi." (Agy, Hüseyin Baykara'nın, yayıncı tarafından özetlenmiş görüşleri, s.379)

"Kemal Tahir, Mustafa Suphi'nin Galiyev'in sekreteri ve yakın dostu ve meslektaşı olduğuna, Türk-İslam dünyası üzerinde ortak idealleri paylaştığına dikkat çekmekte ve gerek Ankara Hükümeti'nin gerekse Sovyetlerin bundan rahatsız olduğunu belirtmektedir." (Agy, İsmet Bozdağ'ın, Kemal Tahir'le 1968'de yaptığı sohbetten, yayıncı tarafından yapılmış bir özetleme, s.352)

"Kemal Tahir, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesinden kısa bir süre sonra Sovyetler ve Ankara Hükümeti arasında bir dostluk anlaşması imzalandığına, Sovyetlerin, öldürülme olayına tepki göstermediklerine, tam tersine bu tarihten sonra, Ankara Hükümetine para ve silah yardımı yaptıklarına dikkat çekmektedir." (Agy, İsmet Bozdağ'ın, Kemal Tahir'le 1968'de yaptığı sohbetten, yayıncı tarafından yapılmış bir özetleme, s.352)

⁴⁵ "... Sovyet tarihçileri, onun siyasal kariyerinin dönüm noktası olarak Rus Komünist Partisi'nin onuncu kongresinin hemen sonrası olan 1921 ilkbaharını gösterirler. Fraksiyonları ve parti içi muhalefeti mahkûm eden bu kongre, partide yekpareliğin yolunu açtı ve "milliyetçi sapmalara" karşı ilk resmi saldırıları başlattı. (Agy, s.140)

gibi, Kemalistlerin misak-ı millici istikrar politikasıyla (bu istikrar politikası yüzünden, Azerbeycan'da Bolşevik komplolara destek vermekten bile kaçınmadıklarını yukarda belirtmiştik), Galiyev'in sömürgelerde devrimleri körükleme politikası, birbirinin tam zıddıydı ve bu yüzden o tarihi dönemde, Sultan Galiyevcilerle Kemalistler, tam zıt iki kutupta yer alıyor, birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan çıkarları temsil ediyorlardı.

Öte yandan, Sultan Galiyev'le, o dönem Rusya'sındaki "orijinal" milliyetçiler arasında da bir dava ortaklığından çok, amansız bir rekabet ve iktidar kavgasının söz konusu olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim, Vahitov'un ve Galiyev'in başında bulundukları İslam Komiserliği'nin en önemli fonksiyonu, Sovyet rejiminin, bağımsız milliyetçi partileri yıkma çalışmalarına yardımcı olmaktı. Volga-Ural özerk devletinin yıkılmasında, Bolşeviklerin en büyük yardımcısı, Vahitov ve Galiyev'di. Vahitov ve Galiyev'in, kendi diktatörlükleri altında bir özerk Volga cumhuriyeti kurmaları için, "orijinal" milliyetçilerin yönetimindeki özerk cumhuriyeti ortadan kaldırmaları gerekiyordu. Özerk devlet kurmak amacıyla hareket eden milliyetçiler, o dönemde Vahitov ve Galiyev'in can düşmanlardı.⁴⁶

Daha da tuhafı, birbirinden çok farklı eğilimleri ve hedefleri olan tarihteki bir takım isimleri, oldukça keyfi bir şekilde bir araya getiren, "ulusal cephe" taktikçilerinin, Enver Paşa'nın "Turancı" olmadığına ya da "buhran döneminin gerçek Türkçülerinin onu izlemediğinde" ağız birliği etmeleridir. İşlerine karışmak gibi olmasın ama, örneğin, Komünizme iltihak ettiği dönemde "Türkçülük" konusunda tek satır yazısına rastlamadığım bir Mustafa Suphi ya da Sultan Galiyev, "Türkçü cephe"ye dahil edilip, sayılan isimler arasında, Pan-Turancı hedefler konusunda oldukça "samimi" bir eğilimi temsil ettiği çok açık olan ve bu hedef uğrunda Basmacıların komutanlığını yaparken öldürülen Enver Paşa'nın Turancı sayılmaması ya da kolun-

⁴⁶ "Galiyev (...) İlk aşamada, dün düşmanı olan Tatar burjuva milliyetçilerinin (abç, G.Z.) konularına yakınlığı ve tüm gücünü "Büyük Rus şovenizmi" olarak adlandırdığı şeye karşı mücadele verdi." (Agy, 123)

dan tutulup, bir çırpıda “Türkçü liderler soyzincirinin” dışına atılması oldukça tuhaftır! Bu, politikanın vefa tanımadığının, bizim “ulusal cephe” yöneticilerimiz tarafından bir kere daha tescil edilmesi ve “düşenin dostu olmaz” deyişinin kanıtlanması değildir de nedir! Ve aynı zamanda, hangi ideolojiye sahip olursa olsun, yenilenlerin, tarihten öncelikle, kendilerine en yakın gibi görünenler tarafından silindiğinin de... Yara alıp tökezleyen kurdun üzerine, önce en yakınındaki diğer kurtlar çullanırmış! Bu, özellikle, bütün parlak sözlerini kazıdığınız zaman, geriye merkezi ulus-devlete ve iktidara tapmaktan başka bir şey kalmayan ve daima yenenlerin safında yer alan devletçi-milliyetçilerimiz açısından hiç de şaşırtıcı bir tutum değildir. Şaşırtıcı olmayan bir diğer nokta ise, “ulusal cephe”cilerimizin, İttihatçı Enver’i kolaylıkla harcarken, eski İttihatçıların, Enver’in yakını Halil Paşa’nın şahsında Kemalistlerle ittifak yapıp, Azerbeycan’daki Bolşevik komploya karışmalarını sessizce geçıştirmeleridir.

Bu bahsi kapatırken, Attila İlhan’ın, Kemalist-laik ideolojisine uygun olarak, “Gaspıralı İsmail Bey”in “Türkçülüğü, Çarlık istibdadı ve emperyalizmle işbirliği yapan Buhara ‘irticai’na karşı anti-emperyalist, laik ve ulusal bir zemine” oturttuğu iddiasına da değinmek istiyorum. Attila İlhan’ın, I. Dünya Savaşı sırasında ölmüş, ta Kırım’daki Gaspıralı ile, Türkistan’ın Doğu ucunda yer alan Buhara “irticai”nı karşı karşıya getiren zaman ve mekân atlamaları üzerinde durmazsak eğer, Gaspıralı’nın kurduğu liberal ve modernist Cedidci hareketin mensuplarıyla, aşırı muhafazakâr Buhara Emiri’nin çatıştıkları gerçektir. Ancak gerçek burada bitmemektedir. Bundan ötesi Attila İlhan’ın gördüğü değil, görmek istediğidir. Örneğin Çarlık istibdadı ve emperyalizme karşı çıkma sorununu ele alalım. Bir kere, Gaspıralı, Çarlık devletini hiçbir zaman radikal bir şekilde karşısına almayan, ılımlı bir reformistti.⁴⁷ Amacı, Çarlık Rusya’sında Türklere görece eşit haklar

⁴⁷ “Kırım’lı Gaspıralı İsmail, Tatar Sadri Maksudi, Yusuf Akçuraoğlu, Abdürreşid İbrahimov, Azeri Mardan Topçubaşı, en azından 1905 yılına kadar, Rus devletine sadık ve ılımlı davranırlar. Kâh Çar hükümetiyle, kâh ılımlı Rus siyasal partileriyle işbirliği yaparak, tüm sorunlarını monarşi gerçe-

sağlanması ve Türklerin modern eğitime izin verilmesiydi; bu amaçla, Rus Çarlığını destekleyenler de dahil, Duma'daki herkesle işbirliğine hazır. Gaspıralı'nın "anti-emperyalist" olduğu da bir yaratımdan ibarettir. Bir modernist liberal olan Gaspıralı, tam tersine, ılımlı hedefleri doğrultusunda ilerleyebilmek için ömrü boyunca Batılı devletlerin desteğini aramıştır. Gelelim Cedidcilere! Gaspıralı'nın modernist fikirlerinin takipçisi olan Cedidcilerin bir kısmının, 1917 Rusya'sı koşullarında, ister istemez Gaspıralı'dan daha radikal bir yönelim içine girdikleri ve yine elverişli koşulların doğmasıyla Çarlık'a (yıkıldıktan sonra!) daha kararlı bir tutum aldıkları doğrudur. Ancak içlerindeki küçük bir sol kanat ve daha sol bir yönelim içinde olan Azerbaycan'daki Musavat Partisi hariç, Cedidcilerin "anti-emperyalistliği" bir hayli tartışmalıdır. Cedidciler, kendi ulusal hedeflerini gerçekleştirmek için, kâh Bolşeviklerle, kâh Batılı devletlerle işbirliği yolları aramış, ulusal çıkarları gerektirdiği zaman, Batılılarca desteklenen Beyazların safında yer almakta bir sakınca görmemişlerdir. Şu "irtica" konusu da oldukça tartışmalıdır. Buhara Emiri başka olmak üzere, toprak sahiplerinden ve din adamlarından oluşan aşırı reaksiyoner kesimlerin, Rusya'nın en tutucu partisi Oktobristlerle işbirliği yaptıkları, ellerinden geldiği her yerde reformist ya da radikal milliyetçi Cedidcileri ezmeye çalıştıkları doğrudur ama, elimizde, aynı "irtica"nın, Bolşeviklerle işbirliği yaptığına ilişkin örnekler de vardır. Örneğin Attila İlhan'ın, eğer haberdarsa, milliyetçileri devirmek için Bolşeviklerle işbirliği yapan aşırı dinci Vaisov'u; Azerbaycan Bağımsız Cumhuriyetindeki aşırı dinci ve muhafazakâr Birlik Partisi'nin Musavatçıları devirme faaliyeti sırasında, Azerbaycan Komünist Partisi'nin sağ kolu olarak çalıştığını; NEP'i ilân eden Bolşeviklerin, bütün milliyetçileri ve ulusal

vesinde çözeceklerini umuyorlardı. Siyasal talepleri, Ruslarla aynı haklardan yararlanma isteğini aşmıyordu ve Çarlar imparatorluğundan kopmanın Müslümanlara zarar vereceğini düşündüklerinden, Rusya ile Müslüman dünya arasında kurulacak sanımi ve sürekli işbirliğinin İslamiyet için daha avantajlı olacağına inanıyorlardı." (Agy, s.33)

özerklik taleplerini bastırırken, kitlelerin desteğini almak için “irtica”ya, Cedidcilerin onca yıl kaldırılması için mücadele ettikleri şeriat mahkemelerini tanımak da dahil, olmadık ödünler verdiklerini, görmezden gelmesini mazur görmek mümkün değildir.

Hangi “Galiyevizm”?

Bırakın milliyetçilik gibi ulusal ideolojileri, en enternasyonalist ideolojilerin önermelerini bile, zaman ve mekândan azâde kılıp keyfi bir şekilde oradan oraya taşımak, genellikle olumsuz sonuçlar vermiştir ve bu tür girişimler, sol ideolojilerle iştikal eden çevrelerde “şablonculuk” ya da “dogmatizm” diye adlandırılmalıdır.

Konumuz olan Galiyev’e dönecek olursak, Galiyev’i, yaşadığı zaman ve mekândan kopartıp Türkiye’deki “ulusal cephe” milliyetçiliğinin hizmetine sokmaya kalkıştığınızda, onu, gerçek hedeflerinin karşısı amaçların aleti yapmış olursunuz.

Çünkü, gerçek Galiyev ve eğer illâ bir ideoloji haline getirmek gerekiyorsa, “Galiyevizm”, birincisi, Rus kolonyalizminin baskısı altında ezilen Türki halklar mozağının⁴⁸ anti-sömürgeci “kurtuluş” hareketinin, sosyalizan biçimlerinden biridir; ikincisi, bununla bağlantılı olarak, “Galiyevizm”, Rus merkezîyetçiliğinin baskısı altındaki çevre halkların, sol tandanslı, merkez-kaç ve dolayısıyla ademi-merkezîyetçi hareketidir; üçüncüsü, çok milliyetli kadim bir “milliyetler hapishanesinde” iç sömürge olan halkların, o dönemde, kısa bir süre için de olsa, insanlarda gerçekleşecekmiş gibi bir illüzyona yol açan “dünya devrimi” yoluyla sömürgelelikten kurtulma özelemlerinin dile getirilmesi olarak da ele alınabilecek olan “Galiyevizm”, sömürgeci Rus imparatorluğunun geri gelmesinden başka bir anlam ifade etmeyecek olan stabilizasyona karşı, Troçki’nin sürekli devrimini

⁴⁸ “Etnik mozaikçiliğe” çok kızan ve bu yönleriyle, Galiyev’denise, “kozmpolitizm karşısı” egemen Rus kolonyalistlerini daha fazla andıran milliyetçilerimizden özür dileyerek, Türki halklar mozaığı gerçeğinden söz etmem gerekiyor.

hatırlatacak bir şekilde, sürekli sömürge devrimini (en azından ayağını basacağı sağlam bir zemin bulana kadar), savunmanın adıdır. Dolayısıyla, “Galiyevizm”, devletçi istikrarcılığın karşısında, istikrar bozuculuğun ideolojisi olarak da temayüz eder. Hatta onun Pan-Turanizmi bile, sürekli sömürge devrimini yürütmenin bir aracı olarak gözükür.

Eğer “Galiyevizmi” illâ Türkiye’nin bugünkü ideolojik ve politik ortamına taşımak gibi bir ihtiyaç içinde olunacaksa, bu üç noktadan hareketle diyebiliriz ki, gerçek “Galiyevizm”, kozmopolitizme ve “etnik mozaikçiliğe” düşman olan “ulusal cephe”cilerimize yar olmak yerine, Kürt solcu-milliyetçisi PKK’nın, özellikle, Türk devletiyle barış yolları arayan stabilizasyon politikasına yönelmeden önceki dönemine daha uygun düşer.

“Ulusal cephe”cilerimize yar olmaz, çünkü: birincisi, “ulusal cephe”cilerimiz, (ettikleri “anti-empyralist” lafları ciddiye almamız beklenemeyeceğine göre) sömürgeci bir devletin, Rus imparatorluğu kadar geniş alanları kaplamasa bile, iç sömürgelere sahip bir egemen merkezi devletin muhafızı ve bu devlet içindeki her türlü anti-sömürgeci hareketin amansız düşmanıdır; ikincisi, “ulusal cephe”cilerimiz, her türlü merkez-kaç ve ademi-merkeziyetçi eğilimin karşısında, merkeziyetçi-otoriter devletin en katı ve ödünsüz savunucusudurlar; üçüncüsü, “ulusal cephe”cilerimiz, bırakın sürekli sömürgeler devrimi falan gibi maceraları, Türk devletinin, hatta bugünlerde, dünya devletler sisteminin istikrarını bozacak her türlü atılım ya da girişime ölümüne karşıdır. Hatta, “Galiyevizm”i kendilerine uyarlamak gibi zor işlere kalkışmaları da, bu politik yönelinlerine yeni destekler bulma çabasının ürünüdür. Dolayısıyla Türkçülerimizin, sacayağının öbür iki üyesinin katılmadığı, Pan-Turanizmi de, Galiyev’in anti-sömürgeci Pan-Turanizminin tam tersine, Türk sömürgeci devletini, Kafkasya’ya ve Merkezi Asya’ya doğru yayma ekspansiyonist ideolojisinin adıdır.

Haksızlık etmemek için şunu belirtmeliyim: Elbette Galiyev’le, “ulusal cephecilerimiz” arasında bazı ortak yanlar da vardır. Örneğin, Galiyev’in, “ulusal cephe”cilerimizle aynı etnik

kökenden geldiği söylenebilir. Nihayetinde, Galiyev de, “ulusal cephe”cilerimiz gibi milliyetçi bir ideolojiye sahiptir. Galiyev de, “ulusal cephe”nin sacayağını oluşturan, örneğin Aydınlıkçılar gibi, “sol” bir ideolojiyi savunmuştur. Ayrıca, Galiyev de, sonuç olarak bir devlet ideolojisine sahip olduğundan, temelde otoriteryandı ve bunu, fırsat bulduğu kısa bir dönemde rakiplerini basturarak hayata da geçirdi. Ama görüldüğü gibi, bu benzerlikler, temeldeki benzemezliklerin yanında önemsiz kalmaktadır.

Alalım, “aynı etnik köken” sorununu. Aynı Anglo-sakson kökenden gelen İngilizlerle, Amerikalılar ya da Avustralyalılar arasındaki köken birliği ve bugün bir Pan-Anglo-saksonizm ne kadar anlamlıysa, Tatar Galiyev’le, Türkçülerimiz arasındaki etnik köken birliği de o kadar anlamlıdır. İşin gerçeği şudur ki, ortak kültürel atmosferi soluyan Volga Tatarlarıyla, Rusların ve Anadolu’da birlikte yaşayan Türklerle, Kürtlerin birbirleriyle ortak noktaları, aralarındaki bütün çatışmalara rağmen, Volga Tatarlarıyla, Anadolu Türklerinin ortak noktalarından çok daha fazladır.

Tek bir “milliyetçi” ideolojide birleşmenin mümkün olmadığını bütün yazı boyunca birçok örnekle ortaya koyduğum için “milliyetçi ideolojik ortaklık” üzerinde burada daha fazla durmayacağım. Hele, Galiyev’in milliyetçiliği ile “ulusal cephe”nin milliyetçiliği yanyana geldiğinde, bu benzemezlik daha da sırtmaktadır.

Galiyev, otoriteryanizmini, Bolşevik diktatörlüğe sırt dayayarak kısa bir süre hayata geçirme fırsatı bulduysa da, hiç bir zaman kendi öz diktatörlüğünü kuramadığı için, onun devletçiliğinin “ulusal cephe”cilerle benzerliği de, büyük ölçüde teorik planda kalmaktadır.

Galiyev’le, “ulusal cephe”nin sacayaklarından bir ya da ikisinin aynı “sol” ideolojiye sahip oldukları noktasına gelince. “Uluslararası Cephe”deki Türkçü ortaklarını, “Sosyalist Sovyetler’le,” Kruşçev-Brejnev-Gorbaçov’un “sosyal-emperyalist Sovyetleri arasındaki kopuşu gözardı” etmekle eleştiren; “Lenin’in ve Stalin’in partisi”nin “hiçbir kapitalist ülke tarafından asla ve esaslı bir şekilde

çözülememiş ve çözilemeyecek bir çok temel sorun"u çözdüğünü ve dolayısıyla Galiyev'in programının "o koşullarda hayat bulması"nın olanaksız olduğunu ileri süren bir anlayış ile; daha iç savaş sırasında eski Rus kolonyalistlerine dayanarak yerli halklar üzerinde Rus merkezîyetçiliğini tesis etmeye girişen Bolşeviklerle uyuşamayan, 1921 yılı gibi erken bir tarihte, Sovyetler Birliği'nin dünya devriminden vazgeçtiğini ve Büyük Rus şovenizmine yöneldiğini tespit eden ve bu tespitleri dolayısıyla, "hiç bir kapitalist ülkede insanın güvenliği"nin "sosyalist Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi sağlanama"dığını iddia eden nasyonalist-sosyalist Aydınlanıcıların desteklediği polis rejimi tarafından fiziksel olarak ortadan kaldırılan yerel devrimci Galiyev arasında, "sol" anlamda bir ortak nokta bulma çalışmasını, "ulusal cephe"çilerimizin maharetli ellerine teslim etmekten başka bir çıkar yol göremiyorum.

Attila İlhan, Türkçülerin, komünistlerin ve İslamcıların, Galiyev üzerinde "mutabakata varmasını" istemektedir. Attila İlhan'ın kastettiği türdeki "islamcılar", "Komünistler" ve "Türkçüler" böyle bir mutabakata varırlar mı bilemeyiz ama, tarihteki gerçek Galiyev'in, bunların benzerlerinin hiçbirleriyle, geçici bazı ittifakların dışında, temelde mutabakat halinde olmadığı çok açıktır.

"İslamcılar"la mutabakat halinde değildi, çünkü; o günkü "İslamcılar", sömürge devriminin değil, aşırı reaksiyoner bir hareket olarak en tutucu güçlerin yanında yer almışlardı. Galiyev, özlediği düzeni kurabilmek için en başta "İslamcılar"ın oluşturduğu engeli ortadan kaldırması gerektiğini düşünüyordu ve zaman zaman gerek ceditçi milliyetçilerle, gerekse Bolşeviklerle işbirliği yaparak bunu bir dönem için gerçekleştirdi de.

"Türkçüler"le mutabakat halinde değildi, çünkü; dönemindeki "Türkçüler", onun en büyük iktidar rakipleriydiler. Türki halklar mozayığının bulunduğu sömürge bölgelerde kendi özlediği anti-sömürgeci "sol" diktatörlüğü kurup, sömürge devrimlerini daha ileri boyutlara götürebilmesi için, ufukları sadece

kendi özerk devletlerini kurmakla sınırlı “orijinal” milliyetçileri yolunun üzerinden temizlemesi gerektiğine inanıyordu ve bu amaçla, Bolşeviklerle ittifak yaptı.

“Komünist”lerin merkeziyetçi devlet yapısına üstlenmiş olanlarıyla (nitekim Attila İlhan’ın sözünü ettiği “komünistler” de bu türden olanlarıdır; bu türden olmayan yerel komünistler, Galiyev’in ardı sıra teker teker tasfiye edilmişlerdir.⁴⁹) mutabakat halinde değildi, çünkü; başta Stalin olmak üzere merkeziyetçi yapının “komünistleri”, Galiyev’in, özerk bir cumhuriyette kendi yerel diktatörlüğünü kurmasının önündeki en büyük merkezi engeli oluşturuyorlardı. Anti-sömürge devrimi durduran ve devletler arası stabilizasyon politikasına girişen Merkeziyetçi komünistlere karşı geride ittifak yapacağı hiçbir güç kalmayan Galiyev, Çeka tarafından sessiz sedasız ortadan kaldırılmıştır.

Şu tarihi ironiye bakın ki, Mustafa Suphi’yi Karadenize gömen egemen Türk milliyetçilerinin bugünkü bir kısım takipçileriyle, Mustafa Suphi’nin yakın arkadaşı Sultan Galiyev’i ortadan kaldıran merkeziyetçi büyük Rus şovenizmini, “Sosyalist Sovyetler Birliği” diye göklere çıkaran Aydınlıkçılar, bugün, yine kendi merkeziyetçi-otoriter-devletçi politikaları uğruna, haleflerinin, bu, mezarları bile belli olmayan kurbanları üzerinde el sıkışıp, onları, yetmiş yıl sonra, bir kere de ideolojik olarak katletmektedirler.

⁴⁹ “Sultan Galiyev’in teorileri tümüyle özgün değildi. Aynı dönemde Rus olmayan başka bazı yöneticiler de önlenemez olduğunu varsaydıkları “büyük Rus imparatorluk şovenizminden” halklarını korumanın yollarını arıyorlardı. Bunlardan özellikle üçü, Ukraynalı Mikola Skrypnyk ile iki Gürcü, Philip Maharadze ve Budu Mdivani, Stalinist ortama ilişkin olarak peygamberce kehanetlerde bulundular... Sultan Galiyev gibi onlar da Devrimde ve iç savaşta büyük bir içtenlikle mücadele etmişlerdi.” (Agy, s.145)

YÖN, MDD'cilik ve Ulusalçılık*

Bu yazı, Gökhan Atılğan'ın *Yön-Devrim Hareketi* (Tütsav, Aralık 2002) adlı kitabından yola çıkılarak yazıldı. Üzerinde durmak istediğim, üç ana nokta var. Birincisi, *Yön* hareketinin erken dönemindeki (1961-1965) temel tezlerinin Leninist tezlerle benzerlikleri ya da benzemezlikleri; ikincisi, *Yön* hareketiyle Kemalizmin ilişkileri; üçüncüsü ise, Yön ile MDD'cilik ve bugünkü ulusalçılar arasındaki ilişkiler ve Gökhan Atılğan'ın deyişiyle, "bugün, küreselleşmeye karşı 'ulusal solcu' bir model öneren siyasal akımların tezlerinde ve benimsedikleri stratejide Yön-Devrim hareketinin izleri"nin gerçekten "kolayca sezilebilmekte" (s.9) olup olmadığıdır.

Yön ve Leninizm

Lenin, iktidara, işçi devrimi ve sosyalizm söylemiyle gelmişti. Ne var ki, reelde oluşan rejim ve Sovyet sistemi, üretim araçlarını devletleştirerek hızlı bir kalkınma stratejini hedefleyen devletçi bir sistem olmaktan öteye gidemedi. Lenin, Rusya'nın geriliği koşullarını ileri sürerek, Alman devlet kapitalizmini örnek aldıklarını açıkladı. Ona göre, böylesi bir devletçilik ve sanayileşme, aynı zamanda işçi sınıfının gelişmesini de sağlayacaktı. Bence bu sonuncusu, artık içice geri plana düşmüş işçi sınıfı söyleminin anılarına saygıdan öteye fazla bir anlam ifade etmiyordu. Olan, objektif olarak, Rusya'nın ilerlemeci aydınlarının iktidara gelerek, geri Rusya'yı, devasa bir hamleyle

* Yazının, *Birikim*'deki orijinal başlığı, "*Yön, Leninizm, Kemalizm, MDD'cilik ve Ulusalçılar*"dır.

ileri bir sanayi ülkesi haline getirme girişimiydi. Bundan sonra da zaten sosyalizm, somut pratikte, hızlı kalkınmayı sağlayan devletçi sistemlerin adı oldu.

Bolşevikler başından beri bunu mu öngörmüşlerdi, yoksa olayların gelişmesi içinde mi böyle bir noktaya savrulmuşlardı, bugün hâlâ tartışma konusudur. Ancak bilinen gerçek, Lenin ve Troçki'nin, kapitalizmi geliştirmeye hizmet eden aşamacı evrim teorisine karşı çıkıp, doğrudan iktidarı alarak, kapitalizm aşamasını atlayan bir sosyalist devrim yoluyla ülkeyi devletçi gelişme yoluna soktuklarıdır. Lenin ve Troçki'nin sosyalist devrim teorisi, kısaca böyle bir şeydi ya da pratikte böyle bir şey oldu. Bundan sonra da, dünyanın çeşitli ülkelerinde, ya komünist elitler ya da küçük burjuva elitler eliyle, sosyalist devrimler yürürlüğe kondu.

Ne var ki, Lenin'in halefi Stalin, anlayış olarak. Lenin ve Troçki'dense Menşeviklere daha yakındı. O da Menşevikler gibi, "aşamaların" atlanamayacağını düşünüyordu. Bu yüzden, 1930'lardan itibaren, Lenin ve Troçki'nin sosyalist devrim tezinin yerine, Bolşeviklerin Ekim darbesi öncesindeki resmi tezlerini, burjuva demokratik devrim (emperyalizmin baskısı altındaki ülkelerde *milli demokratik devrim*) tezini koydu. Komünist partiler, Avrupa ülkelerinde, "Halk Cephe"leri adı altında, burjuvaziyle ittifaka sevk edilirken, üçüncü dünya ülkelerindeki komünist partiler ya da küçük burjuva radikal hareketler, "milli" burjuvaziye izlemeye zorlandı. Lenin'in ve Troçki'nin sosyalist devrim ya da sürekli devrim tezleri rafa kaldırıldı. Hatta neredeyse sosyalizm sözcüğü bile. 1930 ve 1940'ların egemen söylemi demokrasi, 1950'lerin egemen söylemi barış oldu.

Stalinizm, Bolşevik gelenek içindeki en sağ eğilimi temsil eder. Nitekim, Stalin'den sonra iktidara gelen Kruşçev ve onu izleyen Sovyetler Birliği yöneticileri, rotayı yeniden bir miktar sola kıvrarak, en azından üçüncü dünya ülkelerinde kapitalist olmayan kalkınma yolu tezini geliştirdiler. Stalcıların ya da o zamanki Maocuların "revizyonist" bir tez olduğu iddialarına rağmen, aslında bu tez, yeniden Leninizme dönme çabalarının

ürünüdür. Çünkü bu tez, Stalinist aşamalar teorisinin tersine, Lenin ve Troçki'ye benzer bir şekilde, üçüncü dünya ülkelerine, kapitalist evrim yolunu değil, (Sovyetler Birliği'nin desteğiyle) kapitalizm aşamasını atlayarak bir süreç içinde devletçi sosyalizmi kurma yolunu gösteriyordu. Bu dönemde, sömürge ve yarı-sömürgelerdeki emperyalizm ve kapitalizm karşıtı kalkışmalar ve bu ülkelerde iktidara talip radikal elitlerin ortaya çıkışı da bunu teşvik ediyordu.

Doğan Avcıoğlu'nun fikri önderliğini yaptığı *Yön* hareketi, dünya çapında bir anti-emperyalist ve anti-kapitalist dalgaının yükseldiği ve üçüncü dünya ülkeleri için temel paradigmanın kalkınma olduğu (Sovyet sanayileşmesi, kalkınmacı aydınların gözünü kamaştıran bir örnekti o sıralar), aynı zamanda 27 Mayıs darbesinin yarattığı elverişli koşullarda doğdu ve gelişti. Avcıoğlu'nun ve *Yön* hareketinin savunduğu tez, Sovyetler Birliği yönetici ve ideologlarının üçüncü dünya ülkeleri için ortaya attıkları kapitalist olmayan kalkınma yolu teziyle neredeyse tamamen örtüşüyordu. *Yön* bunu, kalkınma için yeni devletçilik yolu olarak adlandırmıştı. *Yön*, bu teze bağlı olarak, doğaldır ki, Sovyetler Birliği'ni en yakın müttefiki ve desteği olarak görüyordu.¹

Yön hareketinin erken döneminin temel söylemi, sanıldığının tersine, milli demokratik devrim ya da daha sonraki dönemlerde kendisinin de yöneldiği bir anti-emperyalizm değil, sosyalizmdi.²

¹ "Türkiyemizin milli çıkarları ön planda tutan bağımsız bir dış politika yolunda atacağı ilk adım, Sovyetler Birliği ile ekonomik ve politik ilişkileri geliştirmektir. (Doğan Avcıoğlu, 'Sovyetler ve Biz', *Yön*, s.148, 1966)" (aktaran: Atılğan, s.121). "Sovyetler Birliği olmasaydı, Süveyş kanalını millileştiren Nasır rejimi çoktan yıkılmış ve Mısır yarı sömürge durumuna düşmüştü. (Doğan Avcıoğlu, 'Azgelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele... Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu', *Yön*, sayı:111, 1965)" (aktaran: Atılğan, s.121).

² "Türkiye için... tek çıkar yol, en ileri şeklini sosyalizmde bulan kapitalist olmayan gelişme tarzıdır... Planlama, ancak kapitalist olmayan bir düzende, güçlü bir kalkınma aracı haline gelir. (Doğan Avcıoğlu, 'Eski ve Yeni Türkiye', *Yön*, sayı:42, 1962)" (aktaran: Atılğan, s. 180).

Gökhan Atılğan, bunun özgün nedenleri üzerinde uzun uzun durduğu için ben burada uzatmayacağım. Ancak burada üzerinde durmak istediğim nokta, Avcıoğlu'nun, dış ve iç kapitalizmi toptan hedef alan, kapitalist olmayan yoldan kalkınma ve sosyalizm tezinin, Menşeviklerin, Stalincilerin ve MDD'cilerin tezlerinden çok, Lenin ve Troçki'nin sürekli devrim tezine daha yakın düştüğüdür.³ Sanırım, Gökhan Atılğan'ın şu satırları da benim bu görüşümü destekleyici niteliktedir:

"Bu ek, devletçiliğin 'kapitalizmin alternatifi olan sosyal ve iktisadi sistem' olduğu yönündeydi. Yön hareketinin söyleminde devletçilik, ülkedeki kapitalizmi ve onun sermaye lehine kurulu sınıf ilişkilerini tasfiye edecek bir sistem olarak anlamlandırılmıştı." (s.91)

Nitekim, Gökhan Atılğan'ın da sık sık belirttiği gibi, erken dönem *Yön*, dış kapitalizmle iç kapitalizm arasında bir ayrım yapmayıp, toptan bir anti-kapitalist devletçi devrimi savunmasıyla⁴ Leninist ve Troçkist sosyalist sürekli devrim tezlerine yakın düşmektedir (bu noktada, Mahir Çayan'ın, emperyalizm ile içteki kapitalizmin kaynaştığı tezi de hatırlanmalıdır). Keza, erken dönem Avcıoğlu, sınıf tahlillerinde de, Leninist bir radikalizme yakın düşmektedir: "Avcıoğlu'na göre, Türkiye'deki hakim sınıflar, milletlerarası kapitalizme yaslanan sanayi ve ticaret burjuvazisi ile onlarla ittifak halindeki kasaba eşrafı ve toprak ağalarıydı." (Atılğan, s.131). Görüldüğü gibi, Avcıoğlu, sanayi ve ticaret burjuvazisini "milli" ya da "milli olmayan" diye ayırmamış⁵, toptan hedef tahtasına koymuştur. Avcıoğlu'nun,

³ "Diğer yandan Marx, Lenin, Troçki gibi sosyalist düşünürlerin çalışmaları da Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye için geliştirdiği yeni devletçilik modelinde kullandığı kaynaklar arasındaydı." (Atılğan, s.94).

⁴ "Kapitalist olmayan gelişmeye yönelmiş bir intikal devresi, kapitalizmi atlayarak sosyalizmi kurmaya hazırlanmak için en kısa yol idi. (Avcıoğlu, 'Sosyalizme Giden Yollar: Sosyalizmden Önce Atatürkçülük', *Yön*, sayı: 69, 1963)" (Aktaran: Atılğan, s.93)

⁵ "Doğan Avcıoğlu, 1970'e doğru 'milli burjuvazi' konusundaki bütün ümidini yitirmişti. Çetin Yetkin'le yaptığı bir söyleşide şöyle diyordu: 'Ben milli burju-

emperyalizme bağımlılığı dışsal bir olay olarak değil de, içte derin kökleri olan bir sistem sorunu olarak ele alan şu satırları da, onun sosyalizme giden kapitalist olmayan yol tezinin kaynaklarını açıklamaktadır: “Dolar ve lira kesesini elinde tutan Sam amcanın suni yollardan da olsa kendine bağımlı kapitalizm yaratma çabası, iş adamı, yöneticisi, avukatı, profesörü ve yazarıyla ona bağlı geniş bir şebekenin doğmasına yol açmıştır. (Doğan Avcıoğlu, ‘Milliyetçilere Sesleniş’, *Yön*, sayı: 78, 1964)” (aktaran: Atılğan, s.192)

Avcıoğlu, bu kalkınma modeliyle işçi sınıfının gelişeceğini ileri sürerken de, Leninist tezlere bir hayli yakın düşmektedir: “Yeni devletçiliğin en önemli hedeflerinden biri olan sanayileşme, ‘sanayi medeniyetinin mahsulü olan’ işçi sınıfını geliştirecek, bu sınıfın teşkilatlanması ve şuurlanmasını mümkün kılacaktı Avcıoğlu’na göre, ‘böylece sosyalizmin inşasına geçiş için gerekli şartlar hazırlanmış olacaktı’ (Avcıoğlu, ‘Azgelişmiş ülkelerde Anti-emperyalist Mücadele... Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi kalkınma Yolu’, *Yön*, sayı: 111, 1965)” (Atılğan, s.93)

Avcıoğlu’nun, “Sosyalizm, tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur... Bunun içindir ki, sosyalizm en büyük milliyetçiliktir.” (Avcıoğlu, ‘Yapıcı Milliyetçilik’, *Yön*, sayı: 4, 1962) (Aktaran: Atılğan, s.101) ya da “Üretim araçlarının topluma mal edilmesi ise milli birliği sağlamlaştırır ve eşit milletler arasında kardeşçe işbirliği şartlarını hazırlar (Avcıoğlu, ‘Millet Gerçeği ve Milliyetçilik’, *Yön*, sayı: 216, 1967)” (aktaran: Atılğan, s.110) milliyetçi söylemleri de, kanımca Bolşevizmden çok uzaklara düşmemektedir. Lenin de, “millet gerçeği”ne dikkat çekmiş ve sosyalizmle milletin çelişmediği yollu tezler ileri sürmüştür. Daha önemlisi, somut pratikte, iktidarı ele geçiren komünist elitler, ülkelerinde sıkı bir milliyetçiliğin, hatta Bulgaristan örneğinde görüldüğü gibi, ırkçılığın takipçileri olmuşlardır.

Avcıoğlu, örgütlenme tezleriyle de Leninizme bir hayli yakındır. Aşağıdaki şu satırlar, onun katıksız bir üçüncü dünya Leninisti olduğunu ortaya koymaktadır: “...halk güçlerinin asıl

örgütü devrimci parti olacaktır... Devrimci parti, sömürücülerin değil, halk güçlerinin partisidir. Partinin kapıları sömürücülere kapalıdır. Devrimci parti, sağındaki partilere izin vermez. (Avcioğlu, 'Devrimi Bekleyen Sorunlar', *Devrim*, sayı: 2, 1970)" (aktaran: Atılğan, s.134)

Sonuç olarak, şu yargıya varabiliriz: Leninistler, nasıl Rusya'nın devletçi-ilerlemecileriye, Yöncüler de Türkiye'nin devletçi-ilerlemecileriydiler.

Yön ve Kemalizm

Yön hareketi, Kemalist soy zincirinin devamı olmakla birlikte, klasik Kemalizmle önemli farklılıklar taşımakta ve esasen Kemalist üstyapı reformculuğunun eleştirisi temelinde bir iktisadi radikalizmi temsil etmektedir. Yöncülerin, Avcioğlu'ndan sonra gelen en önemli adlarından Niyazi Berkes'in formüle ettiği fikirlerlere göre, Kemalistler, iktisadi yapıya dokunmayarak ve iktisadi alanda kapitalizm yolunu tutarak ülkenin geri kalmışlığına katkıda bulunmuşlardı: "...Kemalizmin eğitim alanındaki reformları köylünün içinde yaşadığı ekonomik koşullar değiştirilmediği için köylüyü aydınlanmaya düşman etmekten başka bir işe yaramamıştı. (Berkes, 'Toprak Reformu', *Yön*, sayı: 66, 1963)" (Atılğan, s.81); "Yön'e göre, Mustafa Kemal hareketinin en büyük eksiği 'ekonomi politikasının yanlış seçilmesi' idi. Kemalist kadrolar, kapitalist gelişme yolunu seçerek yanlış yola sapmışlardı' (Avcioğlu, Roger Garaudy'nin *Sosyalizm ve İslamiyet* kitabına Önsöz, Yön yayınları, 1965)" (Atılğan, s. 48)

Yön hareketi yeni bir iddiayla ortaya çıktığı için, mirasçısı olduğu Kemalizmi eleştirmek ve onun eksik bıraktıklarını gerçekleştireceği vaadini ileri sürmek zorundaydı. Dinamik ve iddialı bir hareketin olmazsa olmaz özelliği idi bu. Aynı zamanda, Kemalizmle yetinmeyip, anti-kapitalist bir yola, sosyalizme yönelen bir hareket için de bir kaçınılmazlıktı: "Kurtuluş savaşından sonra girilen kapitalist yol, milleti kalkındırmak yerine yeniden sömürge haline getirmiş, zenginleştirmek yerine daha da fakirleştirmişti. Sosyalizm ise, ülkeyi kalkındıracak, milleti sosyal

adalet içinde zenginleştirecek bir yoldu. (Avcioğlu, 'Yapıcı Milliyetçilik', *Yön*, sayı: 4, 1962)" (Atılgan, s.106)

Dikkat edilirse, Avcioğlu ve Berkes, MDD'cilerin ve bugünkü ulusalcıların tersine, emperyalizmle bütünleşen gelişmeyi, 1950'den değil, Kurtuluş savaşının hemen sonrasında başlatmaktadırlar. Bu, onların, orijinal Kemalizmle önemli bir ihtilaf içinde olduklarının ve Kemalizmi aşmakta kararlı olduklarının açık göstergesidir. Ayrıca, Kemalizme, "emekçi sınıflarla bütünleşmeme" eleştirisini yöneltmeleri de, bugün Kemalist atmosferi soluyanlara oldukça sert ve ters gelecek bir eleştiridir: "Birinci kurtuluş savaşı, 'sezgiye dayalı' doğru ilkelere sahip olduğu halde emekçi sınıflarla bütünleşmeyip kuvvet dengesini giderek burjuvazi lehine çevirdiği için yolundan sapmıştı. (Avcioğlu, 'Kaynağa Dönüş', *Yön*, sayı: 47, 1962; 'Devletçilik Nasıl Dejenere Oldu?', *Yön*, sayı: 47, 1962)" (Atılgan, s.117)

Yöncülerin, Kemalizme yönelttikleri eleştirilerden biri de, Kemalistlerin halkçılık ilkesini gereğince uygulamayıp, halkla birleşmek yerine, burjuvaziye teslim olmalarıdır. Bu, *Yön*'ün önceli olduğu belirtilen Kadrocuların yanından bile geçmeyi düşünmeyecekleri sertlikte bir sınıfsal eleştiridir: "Avcioğlu açısından, Kemalist halkçılığın yolundan sapmasının iki nedeni vardı. Bunlardan birincisi, çalışanların iktidarını hedefleyen Kemalist kadroların, bu yolda ilerlerken Babîâli kadrosu ve Şişli burjuvazisi tarafından kuşatılmasıydı. Kendi sözleriyle: 'Ankara Palas ve Karpıç, 1924 yılından itibaren Şişli burjuvazisiyle ve Babîâli kadrosuyla dolmuştur. Şişli, ihtilalci kadroya salonlarını açarak ve kızlarını vererek yakınlaşma ve durumunu sağlamlaştırma fırsatını kaçırmamıştır. Bu izdivaçlar, İş Bankası etrafında kümelenen bazı ihtilalcilerin iş hayatına atılmalarıyla pekleşmiştir. (Avcioğlu, 'Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe' *Yön*, sayı: 85, 1964)" (Atılgan, s. 139); "Kemalist kadrolar da olumlu ve önemli adımlar atmakla beraber, İzmir İktisat Kongresinden başlayarak izledikleri yanlış politikalar nedeniyle halkın çoğunluğunu karşılarına almışlar, halk tarafından 'jandarma ve tahsildar baskısı'yla anılır olmuşlardı. (Avcioğlu,

'1965 Yılında Atatürkçülük', *Yön*, sayı: 137, 1965)" (aktaran: Atılgan, s.212).

Yöncüler, İslamiyete karşı tutum ve Batıcılık noktalarında da klasik Kemalizmden ayrı bir yol izlemiş ve özellikle batıcılığa karşı, Niyazi Berkes'in kaleminden, oldukça sert eleştiriler yöneltmişlerdir. İslam ülkelerinde yeni tip bir üçüncü dünya devrimciliğinin yükseldiği koşullarda, Yöncülerin, Kemalizmin klasik dincilik karşıtlığından ayrılmaları ve Batıcılığı eleştirmeleri son derece anlaşılır bir şeydir. *Yön*'ün bu yönü, MDD'cilerin Kemalistten daha Kemalist ağız kalabalığı ile neredeyse kırk yıldır gölgede bırakılmıştır. Bu bakımdan, konuyu yeniden gün ışığına çıkartan ve belleklerimizizi tazeleyen Gökhan Atılgan'a teşekkür borçluyuz: "Batılı Marksistler ve Arap sosyalistlerin emperyalizm ve kapitalizme karşı İslamla bağdaşabilir bir sosyalist kimlik oluşturma çabaları, Yöncüler tarafından da takip edildi." (Atılgan, s.153); "Bazı Yön yazarları (Cahit Tanyol), tıpkı Arap sosyalistlerinin yaptığı gibi, İslamiyet ve sosyalizm arasında bir tezatlık olmadığını ayetlerle, hadislerle kanıtlamaya çalıştılar." (Atılgan, s.154)

Hele hele, Niyazi Berkes'in Kemalist batıcılığa karşı zehir zemberek eleştirileri, en keskin Kemalist karşıtlarınca bugün bile aşılabilmiş değildir kanısındayım: "Niyazi Berkes, Batıcılığı 'gericilik' olarak tanımlarken, Batılılaşmanın geri kalmış toplumlardaki anlamı üzerinde yoğunlaşıyordu. Berkes'e göre ('Batıcılık Gericiliktir', *Yön*, s.108, 1965), yabancı ekonomiler, geri kalmış toplumlarda kendilerine araç olarak özel teşebbüsçü bir sınıf yaratıyor; bu sınıf aracılığıyla milli ekonominin değerlerini kendine çekmenin mekanizmasını oluşturunuyordu. Yabancı ekonomi tarafından yaratılan bu çekirdek sınıf etrafında batılılaşmış bir 'kast' meydana geliyor; bu kast, Batının en gelişmiş toplumlarındaki kişiler gibi yaşıyordu. Toplumun geri kalan çoğunluğu ise bir çeşit 'modern reâyâ' olarak varlığını sürdürüyordu. Batılılaşmış kastın varlığını sürdürebilmesi 'modern reâyâ'nın geri kalmışlığının devamına bağlıydı. Batılılaşmışlar, bu nedenle, toplumun geri kalmış yapısını milliyetçilik ya da

muhafazakârlık sloganlarıyla kutsallaştırmaya yöneliyordu... Batıllaşmanın devamı toplumun 'değişmemesine' bağlıydı... Batıcılık ve Batıllaşma, Türkiye'yi kalkınma değişmesine değil yıkıma götürmüştü." (özetleyen Atılgan, s.143); "Yöncüler batı karşısındaki bu pozisyonlarıyla 'bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir' diyen Jön Türklerden ve medeniyete girmek isteyen her millet gibi Türk milletinin medenileşmesinin de ancak 'garb'a girilmesine bağlı olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'den ayrılıyorlardı." (Atılgan, s.145)

Görüldüğü gibi, Kemalist kökenli Yöncüler, sosyalizme yönelen yeni devletçi bir atılıma girerken, Kemalizmin temel tezleriyle aralarına önemli bir mesafe koyuyor, klasik Kemalizmden bir hayli farklılaşıyorlardı. Sosyalizme giden yolda, araya bir "milli kapitalizm" aşaması koyarken Kemalistlerin temel tezleriyle enikonu yakınlaşan Marksist kökenli MDD'cilerin tam tersine.

Yön, MDD'cilik ve Ulusalcılık

Türkiye solunun geçmişi üzerinde fikir yürütenler arasında -ben de dahil- genel kabul gören görüş şuydu: 1960 yılından sonraki solun yükselişinin ilk temsilcisi olarak görülen Yön hareketi, Kemalistti, daha sonra yükselen Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve onun içinden çıkan MDD hareketi, sol harekete daha Marksist ve sol bir içerik kazandırdılar. Yani, klasik ilerlemeci-Marksist tarih anlayışına uygun olarak, sol hareket, gittikçe daha sol ve devrimci bir gelişme gösterdi.

Şimdi bu görüşün değiştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Tam tersine, Yön, 1960'lı yılların görece en devrimci çıkışını temsil ediyordu. Bu yazıda TİP tartışmasına girmemekle birlikte, TİP'in, Yön'ün radikal çıkışının ardından, evrimci-Menşevik bir gerilemeyi temsil ettiğini belirteceğim. MDD ise, TİP'in sınıf çizgisini de reddeden, sağcı-Stalinist bir gerilemeydi. Evet, Yön'ün Kemalist kökenli, TİP'in genel anlamda Marksist kökenli, MDD'nin ise Marksist-Leninist kökenli olduğu doğrudur, ama eğer her şey kökenlerine göre değerlendirilecek olsaydı, Süleyman Demirel'in köylülüğün temsilcisi, Mehmet Ali Aybar'ın

elitlerin temsilcisi olduğu sonucuna varmak kaçınılmaz olurdu. Esas önemli olan, dış kabuk değil, içeriktir.

İçeriğe baktığımız zaman gördüğümüz şudur: Yöncüler, iç ve dış kapitalizme karşı devlet sosyalizmini savunuyorlardı. Bu, Leninizme yakın bir tezdi. Stalin'in formüle ettiği MDD'cilik, iç kapitalizme karşı mücadeleyi iptal etti ve mücadeleyi, "dışardaki" emperyaliste karşı mücadele ile sınırladı. Buna rağmen, MDD'ciler, içerde de bir "işbirlikçi" kesimin varlığına işaret ediyor ve "emperyalizm ve işbirlikçileri"ne karşı mücadele ettiklerini söylüyorlardı. İçerdeki devlet, bu işbirlikçilerin kontrolünde olduğu ölçüde MDD'cilerin de hedefiydi. Bugünkü ulusalcılar ise, "işbirlikçilere" karşı mücadeleyi de ortadan kaldırıp, devleti bütünüyle müttefik ilân ettiler ve onu, "emperyalizmin yıkma çabalarına" karşı savunmaya giriştiler. Emperyalizmin dayanağı sınıfların ve onların devletinin "anti-emperyalizm" adına savunulması, fiiliyatta anti-emperyalist mücadelenin bile iptal edilmesiydi. Yani, kısacası, MDD'nin, Yön'ün tereddi etmiş biçimi (1970'lerdeki, yine Avcıoğlu'nun yönetimindeki Devrim hareketinin, aynı MDD'ciler gibi mücadeleyi salt anti-emperyalizmle sınırlayarak bu tereddi haline dahil olduğunu belirtelim⁶), bugünkü ulusalcılığın ise, MDD'nin tereddi etmiş biçimi olduğunu söyleyebiliriz.

Yöncüler, Kemalizmin öz evladyıdılar. Bu yüzden, babalarını ya da ailelerini eleştirmekte son derece cesurdular. MDD'ciler ve bugünkü ulusalcılar ise, Kemalist aileye sonradan dahil olmuş evlatlıklardır. Bu yüzden, velinimetlerine karşı son derece saygılı ve itaatkâr bir tutum içindedirler. Bir bakıma, evlatlıkların özelliği ya da kaderi gibi bir şeydir bu.

⁶ "Yön'deki 'sosyalist' söylemden Devrim'de iz dahi yoktu." (Atılgan, s.314)

Gerçeklikle Aramızdaki Mesafeyi Azaltmak

“Anti-emperyalizm”, Ulusalcılık, Demokrasi ve Rejimin Niteliği

Fikret Başkaya'nın *Reel Atatürkçülük* kitabı (Özgür Üniversite, Şubat 2007), günümüzün iki başta gelen tartışma konusunu kapsamlı bir şekilde bir kez daha ele alıyor: “ulusal kurtuluş”, anti-emperyalizm ve ulusalcılık; demokrasi ve Türkiye'deki rejimin niteliği.

Kitaptaki makaleleri, bu sistematığe göre bir kere daha harmanlayarak bir özetleme yapmaya çalışacağım.

II. “Ulusal Kurtuluş”, Anti-emperyalizm ve Ulusalcılık

Fikret Başkaya, tek başına “anti-emperyalizm” söyleminin olumlu bir içeriğe sahip olmasının, kapitalizmi hedef almayan bir hareketin anti-emperyalist sayılmasının mümkün olmadığı temel fikrinden hareket etmektedir. “Zira kapitalizm emperyalizmdir.” (s.90) Yabancı düşmanlığı anti-emperyalizm değildir. Emperyalizm içerdedir. (s.100). “Güney” denen, dünya sisteminin çevresinde yer alan bağımlı ülkeleri kapitalizmin dışındaymış gibi algılamak büyük bir hatadır. “Merkez” kadar “gelişmiş” olmamaları, onları kapitalist olmaktan çıkartmamaktadır. (s.97) Dolayısıyla “gelişmemişlik” kapitalist-emperyalist sistemin dışında olmayı, hele otomatikman anti-emperyalist olmayı gerektirmez. Kendi ülkelerindeki anti-kapitalist muhalefeti hunharca ezen bir Üçüncü Dünya diktatörünün “anti-emperyalist” bir dil kullanması sadece onun emperyalist-kapitalist sistemin komprador bir ortağı olduğunu gizlemeye hizmet eder. Örneğin günümüzde Amerikan

saldırısına ve işgaline karşı mücadele eden “politik İslam”ın farklı versiyonları, kapitalist sömürüyü, emperyalizmi gerçekten sorun etmekte midirler? “Bizzat bu hareketlerin kendileri de kapitalizmin, emperyalizmin ürünü değil midir?” (s.98) Toprakları sömürgeciden temizlemek, sömürgeleşmişlik durumunun ötesine geçildiği anlamına gelmemektedir. (s.148) “Milli kurtuluş Hareketleri sonucu kurulan ulus-devletlerin içi boş kabuk olmanın ötesine geçememesi... *sömürgecilik durumunun, sömürgeciliğin içselleşmesinin* sonucudur. Nitekim XIX. yüzyılın başında Latin Amerika, 2. Dünya Savaşı sonrasında da Asya ve Afrika’nın sömürge halkları ‘bağımsızlıklarını kazanmalarına’ rağmen sorunun özüne dair kayda değer bir değişiklik söz konusu” (s.148-149) olmamıştır. Sömürgeciliğin tasfiye edildiği söylemi, XX. yüzyılın ikinci yarısına ait bir efsane olarak kalmıştır. ‘Ulusal bağımsızlık’ bir safsataydı ve ulus-devletler emperyalizmin egemenlik aracına dönüşmüştü. Biçimsel bağımsızlığa sahip uydu devletlerin ekonomik ve sosyal politikaları bütünüyle emperyalist merkezlerin kurumları (IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret örgütü vb.) tarafından dikte edilmekteydi. Ulusal aygıtlar emperyalizmin ayak işlerine koşulmuşlardı. (s.171)

Anti-emperyalizm ve ulusal bağımsızlık konusundaki bu genel saptamalardan sonra, Türkiye’nin “ulusal Kurtuluş”una geçebiliriz. Türkiye’nin “ulusal kurtuluş”u ve “anti-emperyalist” savaşı da diğerleri gibi bir efsaneydi. “Savaşın bitiminden 1923’deki Lozan antlaşmasına kadarki dönem, esas itibariyle diplomatik bir süreç ve İngilizlerin teşvikiyle Batı Anadolu’ya çıkan Yunan ordusuna karşı sınırlı bir savaştı. Bu zaman zarfında hiçbir zaman ne anti-emperyalist bir ideolojik karşı duruş, ne de tutarlı bir anti-emperyalist mücadele söz konusuydu... Asıl amaçları imparatorluğu büyütmek, bu mümkün değilse... bir kısmını kurtarmak olanlar için anti-emperyalizm diye bir şey söz konusu olamazdı. Çünkü anti-kapitalist içeriği olmayan hiçbir hareketin gerçekten anti-emperyalist olması mümkün” (s.25-26) değildi. Osmanlı İmparatorluğu emperyalist savaşın taraflarından birine dahildi ve bu savaş sonucu koskoca bir imparatorluk kaybedilmişti. Bu

kayıp söz konusu edilmezken, Yunanlılara karşı kazanılmış önemsiz bir savaş “kurtuluş savaşı” olarak sunulmaktaydı. (s.39) Üstelik, Osmanlı İmparatorluğunu emperyalist savaşa sokan odakla, sonradan “anti-emperyalist” savaş verdiği iddia edilen odak aynıydı. (s.85) Kemalistler İttihatçıların içinden çıkmışlardı ve onların devamıydılar. Yedi düvelin yenildiği, sonradan uydurulmuş bir öyküydü, gerçekte Lozan’da yedi düvelin her isteği kabul edilmişti. Mütarekeden sonra itilaf devletlerine tek kurşun atılmamıştı. Emperyalist güçler, Ankara ile uzlaşma olanağını gördükleri andan itibaren Yunanlılara desteklerini kesmişler ve bu da Yunan ordusunun yenilmesini kolaylaştıran önemli bir etken olmuştu. (s.76) İngiltere ve Fransa, İmparatorluğu doğrudan sömürge statüsüne indirgemek yerine, diğer emperyalist güçlerle uzlaşma içinde onu yarı-sömürge statüsünde muhafaza etmeyi yeğlemişlerdi. (s.75) Türkiye’nin siyasi bağımsızlığını elde etmesi, emperyalistlerin bu yöneliminin ürünüydü. “Türkiye, Lozan’da fiilen olmasa da hukuken hâlâ Osmanlı İmparatorluğuna ait olan Suriye, Irak, Lübnan, Filistin’in manda yönetimlerine bırakılmasını kabul etti. Aynı şekilde Mısır, Sudan ve Libya üzerindeki tüm haklarından vazgeçti. Limni, Semandirek, Midilli, Sakız, Sisam adaları dahil 12 ada Yunanistan ve İtalya’nın hükümranlılığına bırakıldı... Batı Trakya Yunanistan’a, Musul İngilizlere bırakıldı.” (s.76) “İtilaf devletleri Milli Mücadele hareketiyle uzlaşmak için başlıca üç koşul ileri sürüyorlardı: 1. Anadolu’da Bolşevikliğe izin vermemek, sol muhalefeti, reel ve potansiyel anti-kapitalist, anti-emperyalist odakları tasfiye etmek; 2. İslamcılık yapmamak, zira İstanbul’daki Halife Sultan tüm İslam aleminin halifesi idi ve İngiliz ve Fransız sömürgelerinde geniş bir Müslüman halk yaşıyordu; 3. Emperyalist güçlerin ekonomik çıkarlarına zarar vermemek. Milli hareketi yönetenler bu üç konuda hiçbir sorun çıkarmamaktan yanaydılar ve çıkarmadılar. İşte Lozan Antlaşması böyle bir mutabakatın sonucunda imzalandı.” (s.95) “Kurtuluş savaşı” dönemi aslında bir iç savaş dönemi, Yunanlılarla savaş dönemi, Osmanlı egemen-bürokratik sınıfının iktidar için iç çatışma dönemiydi (s.88) Kuvayı milliyecilerin en büyük amacı

kutsal devleti, yani kendi iktidar ayrıcalıklarını korumaktı. Milli çıkar denen şey, onların iktidar ayrıcalıklarının ve katledilen Rum ve Ermenilerin mallarına el koymuş Müslüman-Türk tüccar sınıfının çıkarlarının korunmasıydı. (s.75) Cumhuriyete varan “milli mücadele” süreci, emperyalist savaş sonrasında tehlikeye giren egemen ittifakın iktidarını yeniden tesis etmekten ibaretti. (s.39) “Yabancı sermayeyle ortaklık arayışları daha Mütareke (30 Kasım 1918) günlerinde başlamıştı... Malları ve servetleri yağmalanan Rum ve Ermeni komprador unsurların emperyalizmle kurdukları aracılık işlevi, bundan sonra Müslüman-Türk unsurlarca üstlenilecek, devlet bu amaçla harekete geçirilecekti.” (s.104)

Bu saptamaların ışığında, kendini “ulusal kurtuluş savaşı” ve “anti-emperyalizm” söylemlerinden üreten ulusalcılığın nasıl bir şey olduğunu anlamak da kolaylaşmaktadır. Ulusalcılar, emperyalizme karşı “milli kapitalizmi” savunarak aslında emperyalizmle işbirliğini “milli” temelde yeniden kurmanın ajanlarıdır. “‘Milli kapitalizm’ diye bir şeyin mümkün olduğunu sanıp, kendi kapitalizmini ve kapitalistlerini dışarıya karşı savunmanın anti-emperyalistlikle bir ilişkisi olabilir mi? Kapitalistlerin yerlisiyle yabancı, ‘millisiyle gayri-millisi’ arasında Çin seddi mi var, yoksa içeriyle dışarı tek ve aynı şey midir?” (s. 99-100) “Devlet kapitalist bir devlet olarak kaldıkça, devletleştirmeler de özelleştirmeler de sadece kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet edebilir... Türkiye’deki ‘ulusalcıların’ asla anti-emperyalist olmaları mümkün değildir ama komprador kapitalist sistemi meşrulaştırmak ve mevcut durumu sürdürmek üzere ideolojik bir işlev gördükleri kesindir.” (s.100) ulusalcılar, NATO ordusunun en ateşli savunucuları olduklarına göre “bunlar ‘NATO’cu anti-emperyalist’lerdir.” (s.99)

İ. Demokrasi ve Türkiye’deki Rejimin Niteliği

1923 yılında kurulan Cumhuriyet rejimi, aslında eski Osmanlı Monarşisinin yeni koşullarda bir devamıydı. “İnkılâplar” aslında yeni ve orijinal şeyler değildi. Sultan 3. Selim tarafından yapılanların yeni koşullarda tekrarı niteliğindeydi (s.11) “Yaklaşık yüz

yılı aşkın bir dönemde devleti güçlendirmek ve yaşatmak için yapılanlar, 1930'lu yıllarda en yüksek aşamasına ulaşmıştı ama *işlevde süreklilik* vardı." (s.11) "Tanzimat döneminden Cumhuriyete varan süreçte yapılan 'yeniliklerin', 'reformların', 'inkılâpların' amacı, 'Eski Rejimi' tasfiye etmek değil, onu yaşatmak, ihya etmektir." (s.28) Yönetim anlayışında kayda değer bir değişiklik söz konusu değildi. Anayasal bir monarşi olan rejim Cumhuriyet adını almıştı. Emekçi toplum sınıfları sadece bulundukları yerde kalmamışlar, mülk sahibi sınıflar lehine durumlarının daha da kötülediğini görmüşlerdi. (s.9) 1923, 1908 İttihatçı darbesinin bir devamıydı. Her ikisi de toplumdan çok devleti angaje etmekteydi. (s.9) "İttihatçıların yegâne amacı olan, devleti yaşatıp güçlendirme perspektifi, kendilerine 1923 sonrasında Kemalist diyenlerin de... yegâne perspektifiydi." (s.10) Bu yüzden, 1923 sonrasındaki rejime ikinci İttihatçı rejimi denebilirdi. (s.11) "Osmanlı egemenlik sisteminde geçerli devlet/halk yabancılaşması Cumhuriyetle değişmiş değildi." (s.11-12) Yönetenler Cumhuriyet sonrasında da aynıydı. Toprak sahiplerinin konumu Cumhuriyetle birlikte daha da pekişmişti. (s.28) "İnkılâptan çok söz ediliyordu ama toprak ağalarının toprağı temellük etme durumunu inkılâba uğratmak asla akla gelmiyordu." (s.30) "Eğer bir modernleşmeden söz edilecekse, bu, toplumun değil otokrasinin... modernleşmesiydi." (s.29) "Bir insanı hem modernitenin, aydınlanmanın timsali sayıp, hem de onu putlaştırmak, tabulaştırmak, ilahlaştırmak, kahin saymak büyük bir çelişki" (s.15) değil miydi? Eski rejimle cepheden bir hesaplaşma hiçbir zaman gerçekleşmemişti. Bunun için eski rejimin ve onun geleneksel ideolojik mirasının reddedilmesi gerekirdi. Eğer böyle radikal bir kopuş söz konusu olsaydı, "bugün hâlâ Ermeni Faciasıyla ilgili inkârda ısrar edilmezdi. Böyle bir 'talihsiz olayın' Eski Rejim (Saltanat) döneminde gerçekleştiği, oysa Cumhuriyet rejiminin onu tasfiye ettiği, onun mirasını reddettiği, dolayısıyla 'yeni rejimin' söz konusu olayda bir dahli olmadığı söylenebilirdi... Bunu yapmak mümkün olmuyor... zira, talihsiz Ermeni faciasında rol alan zevat, 1923 sonrasında da en yüksek sorumlulu-

luk mevkilerini işgal etmişti.” (s.11) “Ermeni sorununa dair bağnaz ‘resmi refleks’ İttihatçıların işlediği insanlık suçunun hatırlanmasını engellemek içindir. Eğer bu vesileyle yalanlardan biri deşifre edilir, açığa çıkarılırsa, başka yalanların da çorap söküğü gibi ortalığa dökülme riski vardır ki, böyle bir şey büyük gaspçıların ve ideolojik uşaklarının korkulu rüyasıdır.” (s.118)

Başkaya, Cumhuriyet rejiminin başlangıcına ilişkin bu temel saptamalarla bağlantılı olarak rejimin izini bugüne kadar sürmekte, son yüzyıldaki çeşitli darbeleri ve parlamenter girişimleri tahlil etmekte ve sonuç olarak rejimin niteliğini belirlemektedir. Başkaya, Cumhuriyet rejiminin başlangıcını 1923’ten değil, 1908’den almaktan yanadır. 1908’den başlayarak ikili yönetim geleneği oluşmuş ve bu, günümüze kadar devam etmişti. Bu, gerçek iktidar-görünen iktidar ikiliğine dayanan bir yönetim biçimiydi. İktidar kulisten yönetiliyordu ama kitlelerin gözüne görünen sahnedeki aktörlerdi. (s.43) Başkaya, kulisten yöneten görünmeyen iktidar kastına “Asıl Devlet Partisi” adını vermektedir. Asıl devlet partisi ile onun taşeronluğunu üstlenen seçimle gelmiş hükümet arasında bir işbölümü söz konusudur. (s.59) “1923-1950 dönemi tam bir dikta rejimi... olduğu için, asıl devlet partisi bakımından herhangi bir sorun ortaya çıkmadı. Zira, totaliter rejim olmanın bir gereği olarak, orada devlet-hükümet-parti iç içe geçmiş, birbirine karışmış durumdaydı.” (s.44) 1950 Mayıs’ından itibaren muvazaa partileriyle yönetim dönemi başlamıştı. “O tarihten sonra, ülkeyi, 1910’lu yıllardan beri hep iktidar olan... asıl devlet partisi dediğim ekip kulise çekilerek yönetecekti. Buna taşeronla verme yöntemi de diyebilirsiniz...” (s.56) Çok partili sistem aslında tam bir danışıklı dövüş durumuydu, kurulan siyasi partiler de asıl devlet partisinin izin verdiği devlet partileriydi (s.56) Parlamento da asıl devlet partisinin ideolojik-bürokratik bir manüplasyon aracı işlevini yerine getirmekteydi. (s.42) “Bir muvazaa partisi olarak kurulan DP, güdümlü olmaktan çıkma, Asıl Devlet Partisinden (merkezden) bağımsızlaşma istidadı gösterince, 27 Mayıs 1960’da bir darbeyle devrildi... Kuliste kalarak yönetmenin araçları ve mekanizmaları

1960 darbesiyle oluşturulmaya başlandı. Böylece Asıl Devlet Partisi'nin konumunu güvence altına alan kurumsal yapı ve işleyiş oluşturuldu. 1960 darbesiyle MGK etkin bir müdahale aracına dönüştürüldü. Ordunun gerektiğinde darbe yapmasına imkan veren yasal düzenleme 'iç hizmet kanununda' yapılan bir değişiklikle gerçekleştirildi." (s.44-45) "Darbenin gerçek nedeni memleketin sahiplerinin halkın (ayak takımının) işe fazlasıyla karıştığından, çizmeyi aştığından rahatsızlık duymasıydı." (s.61) 12 Mart 1971'le 27 Mayıs'la oluşturulan yapı pekiştirildi. (s.61) 12 Eylül 1980 darbesiyle seçimle gelen hükümetlerin manevra alanı iyice daraltıldı. Partiler, Asıl Devlet Partisi'nin belirleyici olduğu komprador ittifakın sekreteryası rolüne indirgendiler. Esas rolleri kitleleri aldatmak ve rejimi meşrulaştırmaktı. (s.45) 12 Eylül, aynı zamanda, devlet aygıtının ve egemen ideoloji olan "reel Atatürkçülük"ün kapsamlı bir restorasyonuydu. (s.62) 12 Eylül sonrasında, Atatürkçülük, Türk-İslam sentezi ideolojisiyle aşılanarak yeni ideolojik icaplara uyumlu hale getirildi. " 'Reel Atatürkçülük'ten habersiz 'aydın' denilen taifenin bir bölümü, Türk-İslam sentezinin "gerçek Atatürkçülük"ten bir sapma olduğunu" (s.62) sanmakla büyük bir yanılğı içindeydi.

"Asıl devlet partisi, 27 Mayıs 1960'da, 12 Mart 1971'de, 12 Eylül 1980'de, 28 Şubat 1997'de duruma müdahale edip, taşeronla yaptığı sözleşmeyi bozdu. Yeniden taşeronu verme koşullarını oluşturduğunda... yeniden muvazaa partilerine bıraktı. Her darbeye asıl devlet partisinin bir daha kuliste sahneye çıkmadan yönetmesini sağlayacak bir işleyiş oluşturmaya özen gösterildi." (s.57) Yüz yıldır ister bireysel suikastler olsun, isterse kitlesel katliamlar olsun, hepsinin arkasında devletin ve asıl devlet partisinin kışkırtması, manüplasyonu, tahriki, yönlendirmesi bulunmaktaydı. (s.141) "İttihatçı-Teskilat-ı mahsusacı geleneğin mirasçısı olan 'Asıl Devlet Partisi' dediğimiz odağın müthiş bir komplo, provakasyon, toplumu terörize etme, şiddeti turmandırma ve linç ortamı yaratma geleneği" (s.47) vardı. Bütün bu sapmaların özeti ve sonucu olarak Türkiye'deki rejimin yarı

otokratik yarı militer bir rejim olduğunu, bir vesayet rejimi olduğunu söylemek mümkündür. (s.125)

Gerçeklik (realite) tektir, ama gerçeklik üzerine söylenenler ve yorumlamalar sınıfsal bakış açılarına göre çok çeşitli, hatta birbirinin taban tabana zıddı olabilir. Önemli olan, söylenenin, bakış açısından da görece bağımsız olarak gerçekliğe ne kadar uygun olduğu, en azından gerçeklikle arasındaki mesafeyi ne ölçüde asgariye indirebildiğidir. Öyle sanıyorum ki, Fikret Başkaya'nın kitabında ileri sürdüğü görüşler, bu mesafeyi azaltmaya hizmet edecek niteliktedir.

Kürt MDD'si ve Türk MDD'si

Galiba manzara şöyle: Kürt Milli Demokratik Devrimcileri (kısaltılmış adıyla MDD'ciler), "Demokratik Cumhuriyet" bayrağı altında bir "geniş cephe" kurmaya çalışıyorlar; Türk Milli Demokratik Devrimcileri ise, "Devrimci Cumhuriyet" bayrağı altında bir "geniş cephe". Bu "geniş cephe"lerin hangi sınıf kesimlerini toparlamaya çalıştığını ve ne anlama geldiğini tahlil etmeden önce, bu iki "cumhuriyet"in ideolojik şifrelerini çözme-ye çalışmak gerekiyor.

"Demokratik Cumhuriyet"in anlamı, *liberal burjuva devlet* düzenidir. "Devrimci Cumhuriyet"in anlamı ise, *bürokratik burjuva devlet* düzeni. Birincisinin ideolojisi, *liberalizm*, ikincisinin ise, *kemalizmdir*. Yani, bu iki blok da, kapitalist sistemin taraftarıdır. Aralarındaki tüm ayrılık, kapitalist dünya sistemine, liberal yoldan mı, yoksa devletçi yoldan mı entegre olunacağıdır.

Bu yönelimler, doğal olarak, burjuvazinin hangi kesimleriyle ittifak yapılacağı, dahası, özlenen sistemler kurulduğunda, işçi sınıfının, köylülerin ve diğer halk tabakalarının, esas olarak burjuvanın hangi kesimi (kapitalist sistemde burjuvazi bir bütün olarak egemen olmakla birlikte) tarafından baskı altına alınacağı sorununu gündeme getirmektedir. "Demokratik Cumhuriyet"çiler, doğal olarak, burjuvazinin liberal kesimleriyle ittifaktan yanadırlar. Bu yüzden, "liberal burjuvazi"nin, bürokrasiyi ve orduyu kısıtlama yönündeki önerilerine büyük bir şevkle sarılmakta, örneğin ANAP Başkanı Mesut Yılmaz'ın, "Milli Savunma Konsepti"ni tartışma gündemine getirmesini alkışlamaktadırlar. Öte yandan, "Devrimci Cumhuriyetçiler", Türk devletiyle ve onun temelini oluşturan orduyla ittifaktan

yanadırlar. Bu yüzden, NATO ordusunu en büyük “anti-emperyalist” güç ilân etmekte, ordunun tüm siyaset alanına el koymasını savunmaktadırlar.

Güncel politika alanında, her ne kadar, burjuvazinin bu iki kesimi, iktidardan daha fazla pay almak için birbirleriyle boğuşurlarsa da, temelde tek bir egemen blok oluşturmurlar ve global sınıf çıkarları ezilen sınıflarca tehdit edildiği an derhal birleşirler. Dahası, “Devrimci Cumhuriyet” ile “Demokratik Cumhuriyet” arasında, Kürt ve Türk solcularının sandığı gibi, temel bir ayrılık yoktur. “Gelişmiş” kapitalist ülkelerin tarihine baktığımız zaman, bunu net bir şekilde görürüz. Bu ülkeler, genellikle, “Devrimci Cumhuriyet”ler biçiminde kurulmuş, giderek “Demokratik cumhuriyet”lere evrilmişlerdir. Ne var ki, bu evrilme, “Devrimci Cumhuriyet” adı takılan zorba devletçi kesimi hiçbir zaman ortadan kaldırmamıştır. Bu kesim, “Cumhuriyet”in tehlikeye girdiği her durumda, kapitalizmi ayakta tutmak için devreye girmiştir.

Fransa’yı alalım. Fransa’nın kapitalist düzeni, Jakobenlerin, aristokrasiden çok, emekçileri, onların toplumsal hareketi niteliğindeki Öfkeliileri, Hebertistleri ezen “Devrimci Cumhuriyet”i ile kurulmuştur. Böylece “Demokratik Cumhuriyet”in yolu açılmıştır. Ancak, “Devrimci Cumhuriyet”, Cumhuriyeti koruma ve kollama görevini hiçbir zaman bırakmamış, kapitalist kriz dönemlerinde devletçi müdahaleleriyle devreye girmiştir. Louis Bonapart’ın darbesi ve General De Gaulle’ün “Cumhuriyetçi” müdahaleleri bunun örneklerini oluşturur. Almanya’da, “kurucu irade” (“Devrimci Cumhuriyet”e tekabül eder) Bismark’ın demirden eliyle gerçekleşmiş, kapitalist düzenin sermaye birikimi, “Sosyalizmi Yasaklama Yasası”nın yardımıyla, işçilerin amansızca ezilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu gerçekleştikten sonra, liberal burjuvazinin parlamenter düzeni teessüs edilmiştir. Ne var ki, kapitalizmin krizleri gelip çatığında, liberal burjuvazi, derhal “Devrimci Cumhuriyet”i, yani devlet bürokrasisini görev başına çağırmıştır. 1918 Alman devrimi, Sosyal Demokrat parti’nin temsilciliğindeki liberal burjuvaziyle Habsburg devlet geleneğini

sürdüren devletin işbirliği sayesinde bastırılmıştır. İngiltere ve Amerika gibi, liberal burjuvazinin ve parlamenter sistemin işlere tamamen hakimmiş gibi gözüktüğü ülkelerde bile, “Devrimci Cumhuriyet” her an uyanık ve işbaşındadır. Bu “devrimci cumhuriyet”, “demokratik cumhuriyet”in iktidar alanına tecavüz etmemekle birlikte, her an onun yardımcısı olarak devreye girmeye hazır beklemektedir. Elbette, her ülkede, liberal burjuvaziyle burjuva devleti arasındaki denge, burjuvazinin ekonomik gücüyle belirlenmektedir. Burjuvazi, ekonomik (dolayısıyla ideolojik) bakımdan ne kadar güçlüyse, burjuva demokrasisini o ölçüde güçlü bir şekilde yerine oturtmakta, bu yüzden de, çok büyük kriz dönemleri hariç, devletin doğrudan doğruya politik iktidar alanına müdahale etmesi gerekmemektedir. Bizim gibi, burjuvazisi bir türlü olgunlaşmamış ülkelerde ise, bugün gördüğümüz gibi, kapitalist düzen, adeta birbiriyle çekişen iki kampa bölünmüş gibi bir izlenim (son tahlilde aldatıcı bir izlenimdir bu) vermektedir.

Peki ama, ezilen işçilerin ve köylülerin “kurtarıcısı” olma iddiasıyla ortaya çıkan Kürt ve Türk solu, neden bu “bölünmede” bu kadar hararetle taraf olmaktadır. Sonuç olarak bu “bölünme”, kapitalist düzenin, öncelikle hangi burjuva kesiminin ağırlığıyla oturtulacağı çekişmesinin ürünü değil midir? Evet öyledir, ama Kürt ve Türk solcularının da bugünkü esas sorunu, zaten kapitalist sistemin oturtulmasından başka bir şey değildir. Daha doğrusu, bu korkunç yönelime yol açan şey, “teoride”ki bir sakatlıktır. Marx’a atfedilen “teoriye” göre, işçi sınıfının hakimiyeti anlamına gelen sosyalizmin kurulabilmesi için, toplumun önce “burjuva demokratik devrim” (ya da “milli demokratik devrim”) aşamasını tamamlaması gerekmektedir. İşte, Kürt ve Türk solcularının, bu “aşamayı” tamamlayacağına inandıkları şu ya da bu burjuva kesiminin kuyruğuna takılmalarının nedeni budur.

Bu “aşamacılık” ve “cephe”cilik hastalığı, yalnız Türk ve Kürt solunda değil, tüm dünya solunda yaşanmıştır ve halen yaşanmaktadır. Marx’ta da bazı temelleri olmakla birlikte, bu

hastalık esas olarak, bir reel politiker olan Lenin’le teorileştirilmiş ve pratiğe uygulanmış, Stalin tarafından devralınmış, 2. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında “popüler front” (halk cephesi) politikası olarak devreye sokulmuş ve İspanya devrimi başta olmak üzere, bir çok ülke devriminin bastırılmasında baş rolü oynamıştır. Aynı teori, Mao tarafından daha da mükemmelleştirilmiş ve esas olarak bu kanaldan ülkemize taşınmıştır. 1960’lı yıllardaki MDD tartışmalarında, TİP’in yaptığı en hayırlı iş, o günün gençleri arasında şaka yollu kullanılan bu “faraş cepheci”liğe karşı çıkması olmuştur. Ne yazık ki, TİP’in “faraş cepheci”liğe eleştirileri (belki özünde kendisi de “faraş cepheci” olduğundan) etkili olamamış, böylece cephecilik geleneği, Kürt ve Türk solunda derinden yer etmiş, bundan sonra da Türkiye solu, bir daha iflah olmamış, şu ya da bu burjuva kesiminin yedek gücü olmaktan kurtulamamış, hatta bu yedek güç olma durumu, 12 Mart öncesinde olduğu gibi, kendilerini ezecek devletçi kesimleri desteklemek ve iktidara gelmelerine yardımcı olmak biçiminde bile tecelli etmiştir. Bugünkü solun acıklı durumunun temelinde, bu kişisiz cephecilik anlayışının yattığını görmemek imkansızdır.

Dünya solu da fazla farklı bir durumda değildir. Bu cephecilik denen şey öyle bir iletir ki, kanser gibi, dünya solunun nerdeyse tüm hücrelerine yayılmıştır. “Cepheci” olmak için, illa bizde olduğu gibi MDD’ci olmak da gerekmemektedir. İngiltere’deki en “sosyalist devrimci” partilerden biri olan yarı-Troçkist Socialist Workers Party (SWP), beş yıl önceki Genel Seçimlerde, Labour Partî’yi destekleyerek, “ortak cephe” kurdu. Gerekçesi, Tory’lerin devrilmesiydi. Aynı parti, seçimlerden bir ay sonra, “biz Labour’a bunları yapsın diye oy vermedik” diye ağlamaya başladı, ama artık çok geçti. Bugün dahi, “Militant” adlı Troçkist grup, işçilerin bir “cephe örgütü” olarak gördüğü için, Labour partî içinde “sol kanat” olarak çalışmayı sürdürmektedir.

Dünya Komünist Hareketi içinde, bu “cephecilik” hastalığından kendini kurtaran sadece, Lenin’in, “sol çocukluk

hastalığı” diye saldırdığı,¹ “Sol Komünistler” olmuştur. Böyle olduğu içindir ki, Marx’ın işçi devrimi fikrine, dolayısıyla onun devrimci mirasına bağlılıklarını sürdüren ve bugünkü büyük anti-kapitalist dalgayla birlikte yeniden canlanan tek komünist eğilim, “Sol Komünizm”dir.

¹ Lenin’in bu saldırısına karşı “Sol Komünistler”in yanıtı, aradan seksen yıl geçtikten sonra, Türkçede de yayımlanmıştır: Herman Gorter, *Yoldaş Lenin’e Açık Mektup*, çev: Kemal Orcan-Gün Zileli, Günizi Kitaplığı, Ocak 2001.

AB ve Cephecilik Üzerine Birkaç Not

“Cephecilik” adını vereceğimiz politikanın başlangıcını, 1930’lu yıllarda, özellikle Avrupa’daki Stalinist partilerin uyguladığı “popular front” taktiğine kadar götürebiliriz. “Popular front” taktiği, belli bir dönemde bir “baş düşman” tespit etmeye dayanıyordu. Azamî olarak tecrit edilmesi ve esas darbenin indirilmesi gereken “baş düşman”, Hitler’in iktidara gelişinden, 1938 yılına kadar Hitler faşizmi ya da genel olarak Nazizm ve faşizmdi. Kısaca, faşizme karşı, “birleşilebilecek bütün güçlerle” birleşilecek ve bir “halk cephesi” kurulacaktı. Bu “cephe”ye en başta, Batılı kapitalist ülkelerin sosyal demokrat (Fransa’da Blum) ya da muhafazakâr (İngiltere’de Chamberlain) hükümetleri tarafından temsil edilen reaksiyoner burjuva güçleri giriyordu. Bu devletlere ve güçlere, o zamanlar “dünya demokrasileri” adı takılmıştı. Yani kapitalizm alt edilmek isteniyorsa, özellikle kapitalizmin içindeki “en tehlikeli” güç olan faşizm tecrit edilecekti. Bunun için de, faşist olmayan kapitalistlerle “demokrasiyi koruma” temelinde işbirliği yapılacaktı. Bu cephe taktiğinin sonuçları şunlar oldu: Fransa’da devrimci güçlerin, Blum önderliğindeki burjuvazi tarafından bastırılması ve Hitler faşizminin saldırganlığı karşısında “müdahalesizlik” politikasının ilân edilmesi yoluyla sınırların İspanyol devrimcilerine kapatılması; İspanya devriminin, bizzat “halk cephesi” tarafından bastırılması ve Franko’nun zaferine olanak sağlanması; İngiliz Torilerine verilen kayıtsız şartsız destek sonucunda İngiliz burjuvazisinin Almanlarla pazarlıklara girişerek “Münih komplosunun” koşullarının hazırlanması. Sonuç olarak, halk cephesi politikası, faşizmi durdurmamış, tersine faşizmin

önündeki tek gerçek barikat olan devrimleri bastırmış, öte yandan Avrupa burjuvazisinin faşistlerle rahat bir ortamda uzlaşmasının yolunu açmıştır. Daha da acı sonuç, Stalin'in, halk cephesi politikasının ürünü olarak ortaya çıkan "Münih komplosundan" büyük bir korkuya kapılıp, yüz seksen derece dönüş yaparak Hitler'le ittifaka gitmesi, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesini kolaylaştırması ve çabuklaştırması olmuştur.

1970'li yıllarda Mao Zedung, Çu En Lay ve Deng Siao Ping tarafından ortaya atılan, savunulan ve o zamanki Çin'e sıkı sıkıya bağlı Maocu partiler tarafından uygulanan "Üç Dünya Teorisi" de, Stalin'in "popüler front" politikasının, o günün koşullarına uygulanan bir versiyonudur. Bu teoriye göre, dünya üçe bölünmüştür. Birinci dünyayı iki süper devlet, yani ABD ve Sovyetler Birliği oluşturmaktadır ki, bu iki süper devlet, aynı zamanda, tecrit edilmesi gereken "baş düşman"lardır. Avrupa'nın kapitalist ülkeleri ve Japonya, ikinci dünyadır. Üçüncü Dünya'da ise, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki ülkeler ve devletler yer almaktadır. İkinci ve Üçüncü Dünya'daki bu ülke ve devletler, aynı, II. Dünya Savaşı öncesindeki Avrupa kapitalist ülkeleri gibi, ittifak yapılması gereken bir güçtür.

Görüldüğü gibi, bu teori, Stalin'in halk cephesi taktığının daha ayrıntılandırılmış ve daha genişletilmiş biçiminden başka bir şey değildir. Bu cephe politikasının sonuçları ise şöyle yaşandı: dünyanın her yerindeki Maocu partiler, kendi reaksiyoner devletlerinin ve burjuvazilerinin destekçileri haline geldiler ve "baş düşman" içinde daha da "tehlikeli" olan Sovyetler Birliği'ni tecrit etme adına, SB'nin "beşinci kolu" olduğunu iddia ettikleri devrimci ve sol güçlere saldırdılar. Aydınlik hareketinin, 1980 öncesinde nerelere vardığı, bunun en net örneğini oluşturur. Dahası, bu cephe politikasını vazetmiş olan Çin Halk Cumhuriyeti, Avrupa kapitalistleriyle işbirliğini, ABD ile işbirliği noktasına kadar yaygınlaştırdı ve ülkeyi fiili olarak kapitalist sermayeye açtı.

Bugün Türkiye'de birbirine tam "zıt" bir konuşlanma içinde gibi görünen iki eğilim var: Avrupacılar ve devletçiler. Ne var ki, bu iki eğilime yakından baktığımız zaman, her ikisinin de,

yukarıda örneklerini verdiğimiz cepheci mantukla malûl olduklarını görüyoruz. Çoğunlukla sosyalizm hedefine sahip olduklarını ileri süren Avrupacılar, bu hedefe giden yolda kendilerine bir “aşama” tespit etmiş görünüyorlar: demokrasi. Demokrasi hedefine varabilmek için demokrasinin “baş düşmanları”nın tecrit edilmesi gerekmektedir. Onlara göre demokrasinin “baş düşmanları”, ABD ve çoğunlukla ABD’nin desteklediği, Üçüncü dünya ülkelerindeki diktatörlüklerdir. Bu “demokrasi düşmanlarına” karşı, Avrupa’daki demokratik ülkelerle birleşilmelidir. Avrupa Birliği, böyle bir birleşme, böyle bir cepheleşme için çok elverişli bir zemin yaratmaktadır. Bir kısmı, aynı Avrupacılar gibi, sosyalizm hedefine sahip olduğunu ileri süren devletçiler ise, bu hedefe giden yolda kendilerine daha başka bir “aşama” tespit etmişlerdir: Devlet bağımsızlığı. Devlet bağımsızlığının korunması ve geliştirilmesi için, bağımsızlığın “baş düşmanları”nın tecrit edilmesi gerekmektedir. Onlara göre, devlet bağımsızlığının “baş düşmanları”, ABD ve onun güdümündeki Avrupa’nın kapitalist ülkeleridir. Öte yandan, bu “bağımsızlık düşmanlarına” karşı, rejimleri ne olursa olsun Üçüncü Dünya devletleriyle birleşilmelidir. “Avrasya seçeneği” böyle bir birleşme ve cepheleşme için elverişli bir zemin yaratmaktadır.

Görüleceği gibi, birbirinden farklı güçlerle ittifaka gitmelerine rağmen, Avrupacılar da, devletçiler de aynı baş düşman ve cephe mantığına sahiptirler ve sonuçta her iki kesim de, şu ya da bu kapitalist güçle ittifak yapmakta, dahası, Avrupacılar, Avrupa’nın kapitalist ülkelerinin gerçek demokrasiye karşıtlıklarına gözlerini kapadıklarından, devletçiler de “Üçüncü Dünyadaki” devletlerin kapitalist-emperyalist sistemin bir parçası olduğunu görmek ve göstermek istemediklerinden, kendi ilân ettikleri demokrasi ya da bağımsızlık hedeflerinin dahi uzağına düşmektedirler. Hatta bu yolda devam ederlerse, her iki kesimin de, fazlasıyla hedef almış gibi gözüktükleri ABD ile işbirliği ve entegrasyona girmeleri şaşırtıcı olmayacaktır. Aynı, geçmişte, Stalinist partilerin Hitlerci

işgal güçlerinin aletlerine dönüştükleri ya da Maocu partilerin ABD süper devletinin maşaları ve uzantıları haline geldikleri gibi.

Yüz yıllık tarihten çıkarılması gereken en büyük ders şudur: kapitalizme karşı mücadele, kapitalizmin bir kısım güçleriyle ittifak yapılarak yürütülemez. Demokrasi, demokrasi düşmanı kapitalistlerin ihsanı olamaz. Emperyalizmin yerel işbirlikçileriyle birlik halinde, emperyalist-kapitalist sisteme karşı mücadele edilemez. Kapitalizmi yıkmak, anti-kapitalist güçlerin tüm kapitalist güçleri toptan hedef almasıyla gerçekleşebilir. Gerçek anlamda demokrasiyi sağlayacak olan, bizi bu anti-kapitalist mücadeledir. Kapitalist-emperyalist sisteme karşı gerçek anlamda tutarlı bir mücadele de, kapitalist sistemi ve onların yerel dayanakları olan ulus-devletleri hedef alarak yürütülebilir. Bunun dışında, Avrupacı-devletçi çekişmesi, kapitalist sistem içindeki egemenlik alanları boğuşmasından başka bir şey değildir.

Su Başında Duranlar ve Suyun Başını Tutanlar

Emin Karaca, *Eski Tüfeklerin Sonbaharı*, Ozan
Yayıncılık, 3. Baskı, Ocak 2004

Emin Karaca'nın, "eski tüfekler"le yaptığı röportajları içeren kitabı, eski, illegal TKP (Türkiye Komünist Partisi) hakkındaki bilgilerimize yeni bilgiler katmanın ötesinde, bazı sentezlere varmamızı da sağlıyor.

İşçilerin Sınıf Mücadelesi

Öyle anlaşıyor ki, TKP, baskı altındaki küçük bir parti olmasına rağmen, mücadeleci işçi militanlara ve hiç de küçümsenmeyecek bir işçi tabanına sahip bir örgüt, Özellikle 1920'li ve 1930'lu yıllarda. İstanbul'daki bütün fabrikalarında, sınıfsal kurtuluşlarının özlemini duyan belli bir işçi kesimi, bütün tehlikelere rağmen partinin faaliyetlerine omuz veriyor. Örneğin, "Şoför İdris" in anlattığına göre (ki, aynı bilgiler, Aydın Aydemir'in yazdığı, "Şoför İdris" in hayatını konu alan, *Herşeye Rağmen* - Etki Yayınları, 2001, 2. Baskı, İzmir - romanında da doğrulanmaktadır), 1929 yılında, 28 Ocak'ı 29 Ocak'a bağlayan gecenin sabahında, yüz kadar işçi, Tornacı Emin Sekün'un çağrısıyla, Mustafa Suphi ve yoldaşlarını anmak için çok erken bir saatte, Rumelihisar tepelerinde toplanıyor ve anma toplantısından sonra işlerine gidiyorlar. İşçi militanlar, yoldaşlarını ele vermemek için en gaddarca işkencelere göğüs geriyorlar. "Şoför İdris" şöyle anlatıyor:

“Tütün işçisi Abbas Yoldaş, işkencede akli dengesini yitirmiş Bakırköy hastanesinde yatıyordu. Yaşama şansı çok azdı. Şekerci Mustafa işkence hanında (Sansaryan) fırsat bulup pencere camlarıyla bileklerini doğramıştı. Postacı Stefo tanınmaz halde. Topal Yunus keza öyle. Emine’nin sırtındaki deriler gömleğine yapışmış. Haydarpasha Hastanesinde yatıyordu. Şaziye İzmit’te hastaydı.” (s.65)

TKP’nin Sınıf İşbirliği

İşte, sınıf bilincine sahip işçiler böylesine ölümüne, böylesine çetin bir sınıf mücadelesi içindedirler Kemalist iktidara karşı. Ne var ki, işçilerin kanlarıyla, canlarıyla yaşattıkları ve sınıfsal kurtuluşları için bel bağladıkları illegal TKP’nin yönetimi, aynı kararlı sınıf mücadelesi çizgisinde değildir. Tam tersine, Parti yönetimi, Sovyetler Birliği’nin ve onun uydusu durumundaki Komintern’in talimatları çerçevesinde, esaslı bir sınıf işbirliği politikasının takipçisidir. Emin Karaca’nın kitaplarında, bu bildik işbirliği çizgisinin örnekleriyle karşılaşmak mümkün.

Örneğin, “Boz Mehmet”ten öğrendiğimize göre, meğer Nazım Hikmet’in ele geçmeyip, 13 yıl hapis yatmaması mümkünmüş. TKP yöneticilerinin uzlaşmacı eğilimlerinin sonucunda Nazım, kaçmak mümkünken kaçmamış. “Boz Mehmet”ten dinleyelim:

“1938’de Harp Okulu ve Donanma davalarından toplam 35 yıla mahkûm edildikten ve verilen cezalar temyizce onaylandıktan sonra Nazım Hikmet’le Hikmet Kıvılcımlı’yı sağlık nedenleriyle 6’şar aylığına serbest bırakmışlardı. Bir partili aracılığıyla Nazım Hikmet bana haber saldı, durumunun Partide görüşülmesi için. Şöyle demiş Nazım Hikmet: Bizi şimdilik serbest bıraktılar. Bizi ya ‘yukarıya’ kaçırsın ya da burada saklanacak bir yer gösterin. Kendi imkanlarımızla kaçacak olursak da, Komintern’e bizim Parti’nin bilgisi dahilinde kaçtığımızı bildirin. Ben parti yetkililerine Nazım Hikmet’in bu talebini ilettim. Toplandık. Toplantıda ben, Halil Yalçınkaya, Zeki Baştınar ve Reşat Fuat vardı. Reşat Fuat şöyle bir yorum yaptı: ‘*Burjuvazi, Yavuz meselesinden*

Nazımları cezalandırmakla hatalı olduğunu anladı. Bu yüzden serbest bıraktı. Tekrar tutuklayacak olsa niye serbest bıraksın. Bu nedenle kaçmalarına gerek yok. Biz öteki yoldaşlar da Reşat Fuat'ın düşüncesine katıldık. Kaçmaları ya da saklanmaları konusunda hiçbir şey yapmadık. Bu yüzden boşu boşuna 12'şer sene hapis yattılar." (s.22)

Görüldüğü gibi, TKP'nin Kemalist iktidara güvenme çizgisi, sınıf işbirliği çizgisidir ve bunun da kaynağı, TKP'den önce, Komintern'in Stalinist "cephe" siyasetidir. Nitekim bu durumu Rasih Nuri İleri, son derece ironik bir cümleyle şöyle açıklamaktadır:

"Solculuğa ve Atatürkçülüğe derinlemesine bakarsak, Sovyetler Birliği'nin de Türkiye Komünist Partisi'nin de Atatürkçü olduğunu görürüz." (s.49)

Patriyotizm

Bu Stalinist "halk cephe"si politikası, 2. Dünya Savaşı sırasında TKP'nin enikonu patriyotik bir çizgiye girmesine yol açmıştır. TKP yöneticileri, örneğin Şefik Hüsnü ve Mihri Belli, Alman faşizminin Türkiye'ye saldırısı ihtimali karşısında, Türk ordusunun saflarında subay olarak görev alıp, o zamanki Komintern çizgisini pratiğe bu yolla geçirmişlerdir:

"Marxizmi-Leninizmi benimseyen bir kişinin kendi vatanına dönmesi en doğru hareketti Amerika'dan. Harp başlamıştı." (s.30)

"1941-42 yıllarında teğmen olarak Trakya'daki süvari birliklerinde görev yaptım. Sınırdaydık. Alman orduları her an Türkiye'ye yürüyebilirdi. Çevremdeki anti-faşist, vatansever ve namuslu insanlarla muhtemel NAZİ saldırısı karşısında saf tutmaktı görev. Bu durumda devrimci eylem, *'Arkadaşlar gelin size tarihi materyalizmi anlatayım'* demek değildi herhalde... Görev belliydi. NAZİ ordusuna karşı savaşa hazır olmak." (s.163)

Mihri Belli, eğer Türk ordusunda Nazilere karşı savaştığını sanarak at koşturacağına gerçekten tarihi materyalizmi öğrenmek için çaba göstermiş olsaydı, belki de Türk ordusu saflarında Nazi-

lere karşı savaşılamayacağını daha o zaman idrak edebilecekti. Cephe siyasetlerinin ya da Nazilere karşı diğer kapitalistlerle işbirliği yapmanın yanlışlığı bir yana, Mihri Belli'nin ve o zamanki TKP'nin bu tür naifçe öngörülerini, Stalinist cephe siyasetlerinin bile sağında kalmaktadır. Türk ordusuyla Nazilere karşı savaşılabileceğini sanan anlayış bunun çok açık bir örneğidir. Oysa, Avrupa'da gördüğümüz gibi, hiçbir burjuva ordusu Nazi işgaline karşı gerçek anlamda bir direniş göstermemiş, daha ilk saldırılarda cepheyi olduğu gibi açmışlardır. Hele hele, Nazilerin başarılarını kollayan bir iktidarın emri altındaki ordudan böyle bir direniş beklemek ve bu gerekçeyle onun saflarına yazılmak, olsa olsa patriyotizme "anti-faşizm" kılıfı geçirmek anlamına gelir.

Nazım Hikmet'e İlişkin

Bence kitabın, fikri olgunluk bakımından en önemli röportajlarından biri, elli yılı aşkın süredir yurtdışında yaşayan, 1950'lerde Paris'te faaliyet gösteren İleri Jöntürkler Birliği üyesi Tacettin Karan'la yapılan röportajdır. Tacettin Karan'ın Nazım Hikmet'le ilgili anlattıkları, Gün Benderli'nin anlattıklarıyla (Gün Benderli, *Su Başında Durmuşuz*, Belge Yayınları, Temmuz 2003) neredeyse bire bir tutmaktadır. Karşımızda yine, bütün insanî yönleri ve büyük yüreğiyle, ama bir o kadar da, Sovyetler Birliği ve TKP yönetimi karşısında uzlaşmacı Nazım Hikmet bulunmaktadır. Tacettin Karan'dan dinleyelim:

"Benim anlamadığım Nazım Hikmet'in Laz İsmail gibi birisinin emri altına nasıl girdiği idi. Bana 'Ben partinin bir neferiyim diyordu' hep. Yani komutan da Laz İsmail oluyordu. Benim mensup olduğum Fransız Komünist Partisi de Laz İsmail'in anlayışında bir partiydi. Sonuna kadar da onu tuttular zaten... Adımı Titocuya çıkarıp tecrit etmeye çalışmışlardı. Nazım Hikmet, 'Olur böyle şeyler' dedi, 'beni bile üç kez attılar partiden'...' Bir düşün Mao Tse-tung kaç defa atıldı. Sen bizden daha mı önemli bir kişisin.' ... Macar olaylarını konuştuk. Nazım,

'Macaristan'ı kaybedersek diğerleri de çözülür' dedi. Ben de 'Çözölsün varsın ne olacakmış' dedim." (s.130-131)

Tacettin Karan'la Nazım Hikmet, Sovyetler Birliğı üzerine de konuşurlar. Nazım, Tacettin'in Sovyetler Birliğı'ne ya da bir doğu bloku ölkesine gitmesinde ısrar eder. Tacettin Karan ise bu ölkelere yönelik eleştirilerini açık açık ortaya koyar:

"Ben 'böyle memleket, böyle sosyalizm olmaz' dedikçe; 'Olur böyle şeyler, bu onların meselesi, biz kendi işimize bakalım' diyordu... 'Ancak orada yaşarken dikkatli olmak gerekir, ne yapıp ne ettiğini kontrol etmek için seni takip ederler... Beni bile takip ediyorlar, sesimi çıkarmıyorum.' Ben zaten tereddüt ediyordum gidip gitmeme konusunda. Bu son söylediğı kararımı kesinleştirdi. 'Ben de döner takipçiye bir yumruk vururum' dedim. 'Olur mu öyle şey, seni Sibirya'ya sürerler, canını yakarlar' dedi. Sonuç olarak Nazım Hikmet'e 'Ben o öлкеye gitmem ağabey' dedim." (s. 131)

Tacettin Karan, Sevim Belli'nin kitabında da anlatıldığı gibi (Sevim Belli, *Boşuna mı Çiğnedik?*, Belge Yayınları, Kasım 1994), sonradan anarşist olmuş. Emin Karaca'nın, sanki çok gayri-tabii bir şeyle karşılaşmış gibi, "Bu anarşistlik de nereden çıktı" sorusunu Tacettin Karan şöyle yanıtlıyor:

"Vartan'la (İhmalyan, G.Z.) konuşmalarından partinin ne biçim kurulmuş olduğunu görünce, bir takım düşüncelerden sonra, hiyerarşik şekilde kurulmuş bir örgüt sonunda totaliter olmak zorundadır sonucuna vardım. Ve o örgütte iç demokrasi diye bir şey kalmaz. Masonluk da öyle tabii. Buradan yola çıkarak anarşizmi teorik olarak incelemeye başladım. Bakunin'i, Kropotkin'i okudum, böylece anarşizmi benimsedim..." (s. 133)

Sovyet'lerin ve TKP'nin tarihi bize, bir "su başında duranlar", bir de "suyun başını tutanlar" olduğunu öğretiyor.

Tersinden mi, Düzünden mi?

Hayatın beni şaşırtmadığı tek yönü, sürekli şaşırtıyor olmasıdır. Hayat, yine yapacağını yaptı ve Türkçe konuşan, yazan ve okuyan ahali içinden en esaslı düşünürünü, beklenenin ya da sanılanın tersine, “mektepli”ler değil, “alaylı”lar arasından çıkardı. Demir Küçükaydın’dan ve son kitabından söz ediyorum¹: “Ve nihayet, biz akademik bir gelenekten gelmiyoruz. Taşralı ve az gelişmiş bir Türkiye’de, daha taşralı ve daha az gelişmiş, neredeyse otodidakt olarak yetişmiş bir militanız. Otodidaktlara has dar görüşlülükler, çarpıklıklar, taşralılıktan gelen ufuk darlıkları vs. hepsi bizde fazlasıyla bulunuyor.” (s.15) Yine de ben, “otodidakt”lığın Küçükaydın’ın önemli avantajlarından biri olduğunu düşünüyorum.

Solun, düşünme ve düşünce geliştirme yeteneğinin neredeyse tamamen dumura uğradığı günümüz koşullarında, Demir Küçükaydın’ın kitabında ortaya atılan yeni düşünceler, canlı tahliller, yerinde saptamalar ve heyecan veren tarihi anlatımlar, başucunda ölümünü beklediğiniz hastanızın aniden canlanıp size neşeyle hitap etmesi gibi bir etki yapıyor insanın üzerinde. Marksizmin temeldeki yetersizliklerini cesaret ve samimiyetle ele alan bu tür yaklaşımlar, Marksizm için hayat öpücüğü değerindedir. Marksizmi ölüm döşegine düşüren, duvarın çökmesi değil, cesur ve eleştirel düşünme ruhunun çökmüş olmasıdır. İşte Küçükaydın, bu yazının ortalarından itibaren değineceğim tüm eksik ve hatalarına rağmen, bu cesur ve eleştirel

¹ Demir Küçükaydın, *Tersinden Kemalizm- İsmail Beşikçi'nin Eleştirisi, Alevilik, Din, Ulus, Bilim ve Politika Üzerine*, Evra Verlag, Berlin, Ocak 2005

düşünme ruhunu canlandırmış ve örnek olmuştur. Düşünmeyi bıraktığı için bir zamanlar düşünmek ve fikir geliştirmek diye bir şey olduğunu da unutmuş, yani erken yaşta bunamış '68 kuşağının da bu ruhtan yararlanmasını diliyorum.

Saptamalar

Demir Küçükaydın'ın kitabını okuduktan sonra, onun aynı zamanda esaslı bir üstyapı teorisyeni olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Üstyapı teorisyeni olmak kolay iş değildir. Çünkü üstyapı esasen ideolojiyle ilgilidir ve ideolojiler de türlü türlü ideolojilerin cizvit rahipleri tarafından sıkı sıkıya kilit altında tutulurlar. O paslı kilitleri açıp içeri dalmak ve küflenmiş dogmaları gün ışığına çıkartmak yürek ister. İşte Küçükaydın, bu yürekliliği göstermiştir. Hem de, kahramanca bir iş yapıyormuş gibi değil de, arkadaşlar arasında dört kol pişti oynuyormuş gibi bir rahatlıkla. Ah, bir de okuyucusunun zekâsına güvense ve o kadar didaktik olmasaydı.

Marksizmin, aydınlanmanın çocuğu olduğunu ve onun doğum lekelerini taşıdığını belirten Küçükaydın, aydınlanmanın ve burjuva ideolojisinin kalıntılarına karşı "kutsal bir cihad" açmanın zorunluluğuna (s.100) dikkat çektikten sonra, saptayabildiği ölçüde bu işe girişmektedir. Küçükaydın'ın katkı değerindeki en önemli saptaması, Marksizmden farklı olarak, dini herhangi bir üstyapı kurumu olarak değil, üstyapının kendisi olarak görmesi ve sonuçta ulusun da burjuvazinin dini olduğunu belirtmesidir: "Marks... aydınlanmanın bu din anlayışını, hiçbir eleştiri süzgecinden geçirmeden, tarihin ve toplumun, yani olguların mihenk taşına vurmadan sosyolojik bir kavram olarak kabullenir ve onu sadece düşünce, ideoloji, bilinç biçimi olarak tanımlar." (s.114); "Tarihteki gerçek toplumda, dinin dışında ne ahlâk, ne ideoloji, ne politika, ne devlet... vardır. Din tümüyle üstyapıyı oluşturur. Burjuvazi kendi dinini üstyapı yapabilmek için dini, bir düşünceye, ahlâkın, ideolojinin yanı sıra bir bilinç biçimine indirger ve onu bu indirgenmiş haliyle kendi dininin bir bileşeni, bir savunucusu yapmış olur." (s.115); "Modern kapitalist top-

lumda kendini inanç olarak tanımlayan din de bütünüyle üstyapıyı oluşturan modern toplumun dini olan ulusçuluğun bir bileşenidir.” (s.91); “Yani özel, politik, ekonomik ayrımı veya dinin özel olduğu, politiğin ulusala göre belirlendiği, ekonominin kâra göre belirleneceği bütün bu ayrımın kendisi dindir, kapitalizmin dinidir. Dolayısıyla bu ayrımın kendisi de, yani kapitalizmin dini de, bu üstyapının ta kendisidir. Bu ayrımın dışında da bir üstyapı yoktur.” (s.92). Dolayısıyla: “ulusçuluk modern toplumun dinidir.” (s.96)

Sonra Lenin’in ve “ulusların kaderlerini tayin hakkı”nın eleştirisine geçer: “Lenin... en büyük hurafenin, modern toplumun dini olan ulus olduğunu, politik, ekonomik ve özelin ayrılmasının bir din olduğunu ve politik olanın ulus denen ne olduğu belirsiz şeye göre tanımlanmasının, dinin tümüyle üstyapı iken, sadece özele ilişkin ve düşünceler olarak tanımlanmasının en büyük hurafe olduğunu görmemekte, ulusçuluğun bir din olduğunu görmediği için ulusçuluğa karşı bir militan materyalizm savunması önermemektedir. Yani böylece sosyalistler modern toplumun dininin militan ve radikal savunucuları haline gelmektedir.” (s.116); “Sosyalistler modern toplumun dininin bilinçsiz savunucuları oldukları için ona karşı bir program koyamadılar ve sonunda onun en gerici biçimi tarafından ele geçirildiler. Bu ele geçiriliş, ‘ulusların kendi kaderini tayin hakkı’ ilkesi aracılığıyla oldu.” (s.164); “Marksizm... en radikal olduğu noktada bile, kendini a-nasyonalist olarak değil, enter-nasyonalist olarak tanımladı.” (s.162)

“Hiçbir ulusçuluk insanlığa bir çağrı değildir. Bunun neresi insanî ve aklı olabilir” (s.107) diye yazdıktan sonra, E. Gellner’i yankılayarak “uluslar olduğu için ulusçular değil, ulusçular olduğu için uluslar vardır” diyen Küçükaydın, ulus ve ulus-devlet konusunda şu radikal saptama ve önerileri yapıyor: “Ulusal devletleri yok etmeyi hedefleyen bir hareket gerekmektedir.” (s.184); “bütün ulusal sınırların ve devletlerin reddi”ni savunan “bir programa sahip” olmak gerekir (s.169); “İslamiyet nasıl soy ve kan kardeşliğine karşı savaş içinde, soy ve kan kardeşi aşiretleri yok

ederek, parçalayarak oluştursa, işçi sınıfının dini de [Burada “din” sözcüğü, üstyapı ile özdeş anlamda kullanılıyor. G.Z.] ulus kardeşliğine karşı savaş içinde, ulusları yok ederek, parçalayarak oluşabilir.” (s.184); “Ulusları parçalayalım. O ulusların putları olan bayrakları yakalım...” (s.186)

Bunların dışında, Küçükaydın’ın 5. bölümde ele aldığı otantik aleviliğin, komünün uygarlığa karşı direnişinin üstyapısı olduğuna ilişkin saptaması ve o dönemleri ele alırkenki derinliği gerçekten müthiş. Şahsen ben çok yararlandım.

Aydınlanma

Ne var ki, nasıl Marksizm Aydınlanmanın doğum lekelerini taşımışsa, Küçükaydın da eski Marksizm-Leninizmin doğum lekelerini taşımaktadır. Bu yüzden, yer yer söyledikleri, yukarda alıntıladığımız cesur saptama ve önerileri nakzeder niteliktedir. Şimdi bunları görelim ve Küçükaydın’ın bu doğum lekelerinin eleştirisine geçelim.

Küçükaydın’a göre Aydınlanma, burjuvazinin devrimci dönemini, pozitivizm ise, (“ilerici-gerici” kavram çiftini kabul etmediğim için turnak içinde yazmamı izin verin) “gerici” dönemini temsil etmektedir (s.71); pozitivizm, Aydınlanmanın rasyonalizmine karşıdır (s.286); “burjuvazinin, devrimci döneminde ulusu dil, din, etni, soy ile tanımlamadığını, devrimci barutunu yitirdikten sonra, ondokuzuncu yüzyılın ortalarından sonra gerici, ulusu dile, dine, etniye göre tanımlayan bir ulusçuluğun ortaya çıktığını görürsünüz.” (s.288); Küçükaydın’a göre, burjuvazinin “devrimci” döneminde ulus yurttaşlıkla tanımlanmaktadır (s.154); Fransız devrimi, Fransız ulusunun köklerini Frank krallığının tarihinde değil, devrimde buluyordu. (s.143); Amerikan ulusu, aynı soydan İngilizlere karşı savaş içinde kurulmuştu. (s.154)

Öncelikle “burjuvazinin devrimci dönemi” ya da sonradan “devrimci barutunu tükettiği” (bu bile, kullanıla kullanıma aşınmış, Stalin’den kalıntı bir nitelemedir) fikrinin yeniden irdelenmesi gerekir. Bu, gerçeğin kendisi değil, burjuvaziye üretici

güçleri geliştirme misyonu biçen ilerlemeci Marksizmin bir yaratımıdır. Gerçekte yoktur böyle bir şey. Tarihi sonradan kafasına göre yaratmayıp büyük bir iç gözlemle yazmış Alexis de Tocqueville türünden ciddi tarihçilerin de belirttiği gibi, burjuvazi başından beri devrime ayak diremiş, öte yandan, devrimden sadece iktidarı ele geçirmek için yararlanmış ve iktidarı ele geçirir geçirmez de yaptığı ilk iş devrimi basturmak olmuştur. Haydi, diyelim ki, iktidarı bütünüyle ele geçirdiği 1794 yılına kadar devrimciydi. Evet ama, o zaman bu “devrimciliğin” 19. yüzyılın ortalarına kadar sürmüş olması mümkün değildir. Nitekim, 19. yüzyılın açılış kurdelaşı Napolyon’un kılıcıyla kesilmiştir.

Öte yandan, Aydınlanma ve pozitivist ayrımı da sahte ve gerçek dışıdır. Bu da, burjuvazide devrimcilik vehmeden Marksizmin, onun karşı-devrimciliğinin ayan beyan ortaya çıkmasından sonra, zevahiri kurtarmak için, bu devrimci olmama durumunu birilerinin sırtına yıkma çabasının ürünüdür. Oysa pozitivistin özel olarak Aydınlanmayla çatışmak ya da özel olarak devrime karşı olmak gibi bir durumu yoktur. Aydınlanma ve burjuvazi devrime ne kadar karşıysa o da onların temsilcisi ve mirasçısı olarak o kadar karşıdır. Bu yüzden, burjuvazinin “devrimci barutunu tüketmesi” laf-ü güzafır. Ortada barut marut yoktur. Sadece emekçi kitlelerini kandırmak için kullanılan kurusıkı vardır. Burjuvazi sahici barutunu sadece ezilenlere ve sömürülenlere karşı kullanmıştır.

Ulusun “yurttaşlık”la tanımlanması ne sadece Fransa’ya özgüdür, ne de “burjuvazinin devrimci dönemi”ne. Çok fazla örnek vermeye ya da çok uzağa gitmeye gerek yok. Bugün de en saldırgan ulusçuluğun temsilcisi Amerika’da ulus yurttaşlıkla tanımlanmaktadır. Herhangi bir soy ya da din tanımı yoktur. Ama bu, Amerikan ulusçuluğunun bugünkü bilinen durumunu engellemektedir. Demek ki, mesele tanımlarda değil, fiiliyattadır. Kaldı ki, yurttaşla dayanan Fransız ulusçuluğu, aynı zamanda, bugün insanlığın başına belâ olan üniter devletin de mucididir. Türkiye’nin de kendine model aldığı üniter devlet, ulusal baskıyı en katıksız uygulayan devlet biçimidir.

Fransız devrimi ile Fransız burjuvazisini özdeşleştirmek büyük bir hatadır, ama hadi burada bunun üzerinde fazla durmayalım. Fransız burjuvazisinin, kendisine tarih olarak Frank krallarını almaması son derece anlaşılır bir şeydir. Çünkü, o sırada burjuvaziyle Frank krallığı arasında yoğun bir iktidar kavgası yaşanıyordu. Nitekim, Atatürk de aynı şeyi yapmıştır. Yeni Türk ulusu oluşturulurken Osmanlı'nın Türk tarihine temel yapılmaması, yine benzeri bir iktidar mücadelesinden kaynaklanmaktadır.

Amerikan ulusunun, aynı soydan gelen İngilizlere karşı savaşılararak kurulması, sadece ulusun değil, ırk, soy, vb.'nin de bir palavradan ibaret olduğunu gösteren bir kanıttır. İktidar söz konusu oldu mu, ortada ne soy, ne ırk, ne din, ne dil birliği, ne de ulus diye bir şey kalmaktadır. Amerika'ya kadar gitmeye gerek yok. Türk ulusu da, silahlanmış köylülere karşı bir iç savaşla, kimi Kuvayi Seyyare, kimi bağımsız köylü ve eşkiya çeteleri, kimileri Anzavur isyancıları safında çarpışan, kimileri de asker kaçağı olarak dağlarda başıboş dolaşan, hem "soydaşınız", hem de "efendimiz" köylülerin ve Anadolu'da yaşayan Rum, Ermeni, vb. kökenli köylü ve kasabalı ahalinin cesetlerinin üzerinde yükselmiştir. Ulus denen şey, milliyetçi iktidar elitlerinin iktidar mücadelesinde kendilerine dayanak yaptıkları şekilsiz bir kitledir. Esas olan, ulus değil, iktidardır. Her iktidar eliti, şartlar gerektirdiği zaman ulusu falan bir yana bırakır ve derhal ulusu ezen dış "düşmanla" birleşir.

Ulus ve Ulusçuluk

Küçükaydın'ın bazı yanlış fikirleri, yukarda da belirttiğimiz gibi, eskinin kalıntısıdır. Ama bazıları da, kendi ürettiği yeni fikirlerdir. Örneğin kitap boyunca ısrarla üzerinde durduğu, ulusun tanımı fikri böyledir: "Bunun ilk koşulu da, dil, din, etni gibi ayrılıklar karşısında devletin nötral olması, yani ulusun, politik olanın bunlara göre tanımlanmamasıdır." (s.57); "Ulus, dilsiz, dinsiz, ırksız, tarihsiz, etnisiz, soysuz olmalı ve yurttaşlık haklarıyla tanınmalıdır." (s.285); "Ulusun bunlar olmadan

olamayacağı bizzat ulusçuluğun gerici döneminin bir uydurmasıdır ve gerici bir ideolojidir.” (s.294)

Bunlarla bağlantılı olarak, Küçükaydın, birçok ulusçuluk türü ileri sürüyor: “gerici ulusçuluk” (s.56); “demokratik... ulusçulu”k (s.64); “devrimci... ulusçulu”k (s.163); “devrimci ve demokratik ulusçulu”k (s.167); “demokratik ve cumhuriyetçi... ulusçulu”k (s.289)

Bu noktada, Küçükaydın’ın değil, ulusçuların ulus tanımının daha doğru olduğunu düşünüyorum. Ulus, dil, din, etni, vb.’na göre tanımlanamamak, onu tanımlanamamakla aşağı yukarı aynı şeydir. Bir orduyu, askersiz, subaysız, silahsız, kuşlasız, hiyerarşisiz tanımlamak nasıl mümkün değilse, öyle. Küçükaydın, Marx’ın “devlet olmayan devlet” tanımına benzer bir şekilde, “ulus olmayan ulus” tanımı peşindedir. Böyle bir tanım yapılabilse bile, fiiliyatta, söylenmeyen özellikler yine ön plana geçecektir. Yani, dil, din, ırk, soy, tarih türü öğeler bu sefer kendilerini gayriresmî olarak dayatacaklardır. Devlet olmayan devletin mümkün olmadığı nasıl görüldüyse, ulus olmayan ulus projesi de pratikte işlemeyecektir.

Sırf tanımlara, resmî metin ya da protokollere takılıp kalacak olursak, örneğin, T.C. Anayasasında tüm yurttaşların eşit olduğu yazılıdır, ama fiiliyat bunun tam tersidir. Denecektir ki, bunun yazılmış olması yine de bir kazanımdır. Öyle midir acaba? Bence, tersine, bu tür tanımlar ve protokoller, gerçeği gizlemekten başka bir işlev görmemektedir. Zaten öyle olmasaydı, yazılı, resmî metinler haline getirilmezlerdi.

Öte yandan, bu tür tanımların peşinde koşmak, ulusun ulusçularca yaratıldığı önermesini nakzetmeye hizmet eder. Küçükaydın’ın tanımladığı gibi bir ulus tanımının kabul edildiğini ve bunun fiiliyatta da uygulandığını farzedelim. Bundan, ulusun ulusçulardan bağımsız olarak da var olabildiği ya da ulusçu “olmayanların” da (aslında ne tür bir ulus yaratmaya çalışırsa çalışsın, buna kalkışan kişi otomatikman ulusçudur) ulusu yaratabilecekleri sonucu çıkmaz mı? Böylece, Küçükaydın’ın kendisinin

de hararetle savunduğu, ulusun yıkılması ve parçalanması fikrin-den cayılmış olunmuyor mu?

“Gerici ulusçuluk”tan söz etmek, “sömürücü kapitalizm”den, “ırkçı faşizm”den, “bürokratik bürokratizm”den bahsetmek kadar yanlışır. Yani bu ekler gereksizdir, çünkü bu nitelikler ana kavramın içeriğinde zaten vardır. “Gerici” deyiminin yanlışlığını bir yana bırakalım ya da bunu “reaksiyoner” anlamında alalım, o zaman ortaya ya “bacaklı eşekler” gibi bir totoloji çıkar ya da bu ulusçuluğun “ilerici” türleri de olduğu ister istemez akla gelir ki, zaten Küçükaydın da bunları ileri sürmekte ve “Saptamalar” başlığı altında özetlediğimiz görüşlerini ve verdiğimiz alıntılarını kendi eliyle geçersiz kılmaktadır.

Diğer yandan, “devrimci ulusçuluk” da çok çelişkili bir kavramdır ve bu iki sözcük birbirini kesinlikle dışlar. Devrimin amacı ulusçuluğu yıkmak, ulusçuluğun her çeşidinin amacı da devrimciliği mezarına gömmektir. Demir gibi sağlam mantığı olan birisinin bu ikisini bir araya getirmesi, bana, bu kitabı, birbiriyle tamamen zıt düşünen iki ayrı insanın yazmış olabileceğini düşündürtecek kadar büyük bir tersliktir.

Demokratik Cumhuriyet

Küçükaydın, yukarda tanımlı verilen “ulus olmayan ulus”un politik formu olarak demokratik cumhuriyeti görmekte ve önermektedir: “...ulusun tanımından her türlü ırk, soy, kan, dil, dinin dışlandığı, bunların politik bir anlamının olmadığı ve hepsinin eşit olduğu bir Demokratik Cumhuriyet...” (s.51); “Devletin dil, din, soy karşısında tamamen tarafsızlığını, devletin dini nasıl olmuyorsa, dili soyu, etnisi de olamayacağını... yani demokratik bir devlet yapısını savunacak yerde...” (s.289); “Devlet bütün dillere, etnilere, tarihlere, soylara eşit davranmalı, bu eşitliği kollamakla yükümlü olmalıdır. Devlet insanların herhangi bir din, dil, etni, soy, inanç, dinden oldukları için bir eşitsizliğe uğramasını engellemekle yükümlü olmalıdır.” (s.59); “Devletin görevi zaten bu politik eşitliği sağlamaktır.” (s.61); “Demokratik Cumhuriyetin işçi hareketinin programından kaybolması ve bun-

dan Ulusların Kaderini Tayin Hakkına geçiş...” (s.157); “devrimci demokrasinin sloganı... komünlerin özgür birliği olarak Demokratik Cumhuriyettir.” (s.180); Küçükaydın, herhalde İsviçre’yi bu “demokratik cumhuriyet”in yaşayan örneklerinden biri olarak görüyor olacak ki, “tıpkı İsviçre’de olduğu gibi, isteyen ayrılır” (s.55) demektedir; keza, Küçükaydın, yukarda değindiğimiz ulusçuluk türlerine benzer bir şekilde “devrimci demokrasi” (s.59) türünden söz etmektedir.

Tabii burada, devlet konusunda Küçükaydın’la aramızda çok temel bir ayrılık olduğundan, tartışmanın kısırlaşması ve her iki tarafın da bu konudaki kendi doğrularını papağan gibi tekrarlaması olasılığı yüksek. Bu durumu göz önüne alarak ben, devlet konusundaki kendi doğrularımı söylemekten mümkün olduğunca imtina etmeye çalışacak, sadece Küçükaydın’a bazı noktaları hatırlatmakla yetineceğim.

Devlet, modern zamanın dini olan ulusun siyasi formu olduğuna göre, tarafsız olması için onu zorlayan ne gibi nedenler olabilir? Devlet, tarafsızlığı sağlayacak bir hakem midir, yoksa taraflılığın bekçisi mi? Küçükaydın, politik eşitlikten söz ediyor. Oysa politikanın kendisi doğrudan doğruya bir eşitsizliktir. Devlet sınıfsal bir varlık olarak politikanın örgütlenmiş biçimidir. Görevi de eşitliği sağlamak değil, eşitsizliğe bekçilik etmektir. Hem sınıfsal olarak, hem de diğer bütün açılarından. Devletin eşitliği sağlamasını talep etmek, hırsız evde bekçi bırakmaktan farksızdır. Kaldı ki, devletin sınıfı olduğu gibi dini de, ulusu da vardır ve işlevi de bunları kollamaktır.

Demokratik cumhuriyetle, ulusların kaderlerini tayin hakkını çelişen şeyler gibi ele almak doğru değildir. Tersine, demokratik cumhuriyet, UKTH’nın siyasi formudur ve programdan falan da kaldırılmış değildir. Çin devrimi, 1920’lerde, Stalin’in bu demokratik cumhuriyet programı yüzünden yenilgiye uğramıştır; daha da önemlisi, 1936 İspanya devriminin yenilgiye uğratılması, Komintern’in demokratik cumhuriyet programının ürünüdür. İspanyol işçi ve köylülerinin komünleri, bayraklarının üzerinde tam da “demokratik cumhuriyeti kurtarma” sloganı yazılı

Negricilerle Stalinistlerin ittifakıyla ezilmiştir. Elbette bunları burada enine boyuna tartışma olanağımız yok.

Demokratik cumhuriyet, UKTH ile çelişmez, ama özgür komünler birliği ile çelişir, hatta bunlar birbirinin tam zıddı ve alternatifidir. Demokratik cumhuriyet merkezî veya değil (ki, çoğunlukla üniter ve merkezî yapıya yakın düşer) bir devlet formudur. Özgür komünler birliği ise aşağıdan yukarı örgütlenen emekçi kitlelerin bu devlet formuna karşı çıkardıkları alternatiftir. Demokratik cumhuriyet, ulusu ve devleti pekiştirir. Özgür komünler birliği (federasyonu demek daha doğrudur) ulusu ve devleti parçalar. Ulusun devlete ihtiyacı vardır, ama özgür komünlerin ne ulusa, ne de devlete ihtiyacı vardır.

İsviçre örneği de pek sağlıklı ve ikna edici bir örnek değildir. İsviçre'nin Jura Kantonunda, yaklaşık otuz yıl önce bir ayrılıkçı eğilim baş göstermiş ve bu eğilim İsviçre merkezî devleti tarafından ezilmiştir. Bugün İsviçre devleti için somut pratikte söyleyebileceğimiz tek bir şey var: merkezîyetçi, son derece sıkı örgütlü, ülkede yaşayan her bireyin sıkı sıkıya kontrol altında tutulduğu bir polis devleti. Kanton görüntüleri için sadece cılasıdır.

“Devrimci demokrasi” üzerine de bir şeyler söyleyeyim. Ben-
ce “devrimci demokrasi”den söz etmek “feminist erkek egemenliği”nden, “sosyalist kapitalizm”den, “enternasyonalist milliyetçilik”ten, “anarşist devletçilik”ten, “demokratik faşizm”den söz etmek kadar abestir. Bunlar, birbirini dışlayan kavramlardır. Demir’in de kitabında belirttiği gibi (s.187), demokrasi, nihayetinde bir burjuva diktatörlüğüdür. Devrimin amacı burjuva diktatörlüğünü yıkmak olduğuna göre, devrimin demokratik, demokrasinin de devrimci olması mümkün değildir.

Laiklik

Küçükaydın, demokratik cumhuriyet konusundaki yanılığını laiklik konusunda da tekrarlıyor: “tutarlı bir laisizmi savunan bir devrimci...” (s.40); “Benzər şekilde tutarlı bir laik olarak da, devletin inanç alanına müdahalesine karşı çıkarsınız, devletin

görevinin sadece herhangi bir dinin baskı altına alınmasını engellemek olduğunu savunursunuz.” (s.59); “...gerçek bir laikliği değil, içi dışına çevrilmiş bir kemalizmi savunmak olduğunu daha önce görmüştük.” (s.278); “Türkiye’de devletin laik olmadığı, genel olarak sünni islamı, sünni islam içinde de kendi özel yorumunu kayırdığı ve desteklediği açıktır.” (s.58); “Resmi bir devlet dini vardır Türkiye’de.” (s.282); “devletin dine karışmamasını, yani inanca ait olana hiç karışmamasını savunacak yerde...” (s.289)

Burada da Küçükaydın, karşımıza, kitabındaki temel saptamalarla gelişen bir şekilde, laikliğin inanca karışmamak olduğuna inanan bir demokrat görüntüsünde çıkmaktadır. Oysa tersine, laiklik, devletin dine müdahalesinden başka bir şey değildir. Kısacası laiklik, kadim dinin dünyevî dinin iktidar alanından kovulması, denetim altına alınması ve dünyevî dinin iktidarının bileşeni haline getirilip devletin ideolojik aygıtı olarak kullanılmasıdır. Kemalizm, laikliğin de, ulusçuluğun da başarıyla uygulanmasının örneğidir. Bu anlamda, laikliği ve ulusçuluğu savunanlar, onunla politik arenada ne kadar çatışırlarsa çatışırlar, *tersinden* değil, *düzünden* Kemalisttirler. Tutarlı laiklik, devletin “inanç alanına” (bunu tırnak içinde yazıyorum, çünkü aslında inanç alanı diye bir şey yoktur, sadece üstyapı olarak din, çağdaş din ve onun bileşeni haline getirilmiş kadim din vardır) müdahalesinden başka bir şey değildir. Tutarlı laik olunmasını talep etmek, devletin “inanç alanına” en katı bir şekilde müdahalesini, ulus dininin her yere egemen olmasını, kadim dinin devletin emrinde azami ölçüde kullanılmasını, inananların ve inanmayanların devletin baskısına uğramasını savunmaktan başka bir şey değildir. Bu anlamda, Türkiye’de laik devletin sünni olması son derece doğaldır. Bütün laik devletler, denetimleri altında tuttukları ana din ya da mezheplerin de temsilcileridir aynı zamanda. Fransız laik devleti katolik, Alman laik devleti protestan, Rus laik devleti ortodoks, İran laik devleti (bütün dinsel görüntüsüne rağmen o da laiktir, çünkü orada da devleti din değil, dini devlet yönlendirmektedir) şii, Suriye laik dev-

leti alevidir. Devletin dine karışmamasını ya da dinler karşısında tarafsız, hatta eşitliği koruyucu olmasını talep etmek, cezaevlerinin tutuklulara, polislin zanlılara karışmamasını talep etmek kadar geçersizdir. Gerçek inanç özgürlüğünü ve insanların dinin ve devletin baskısından kurtulmasını sağlayacak devrimci talep, devletle birlikte laikliğin de ortadan kaldırılmasıdır.

Bitirirken, Demir Küçükaydın'ın Öcalan'la ilgili beklentileri konusunda da bir iki şey söylemek istiyorum.

Bir zamanlar "Merhaba Dünya" adlı, baş rolünü Peter Sellers'in oynadığı çok güzel bir film seyretmiştim. Peter Sellers, zengin bir konakta büyüüp kırk yaşlarına gelmiş, konağın bahçıvanlığını yapan bir yetimdir. O yaşına kadar konaktan hiç çıkmamış, yalnızca televizyon seyretmiş ve bahçıvanlık yapmıştır. Dünya hakkındaki bilgisi, bahçıvanlıktan ve televizyonda seyrettiklerinden ibarettir. Günün birinde konağın sahibi ölür, konak satılır ve Peter Sellers'e de yol verilir. Sellers şaşkın bir şekilde sokaklarda dolaşmaya başlar, karşısına çıkan bir siyah kadına aç olduğunu söyler. Çünkü o güne kadar yemeğini hep konaktaki bir siyah kadın vermiştir. Bir takım olağanüstü tesadüflerin sonucunda, Amerika Başkanının karısı Sellers'i Beyaz Saray'da misafir etmeye başlar. O sırada Amerika büyük bir ekonomik kriz, dolayısıyla Başkan da sıkıntı içindedir. Başkan, danışmanlarıyla ne gibi ekonomik önlemler alınacağını konuşurken, Sellers araya girip, bahçıvanlık üzerine alâkasız şeyler söyler. Başkan ve danışmanları şaşkınlıkla onu dinlerler. Ancak bir süre sonra, aslında Sellers'in ekonomik kriz üzerine imalı şeyler söylemekte olduğu sanısına kapılıp, onun ağzından çıkan her şeyi kaydeder, bunlar üzerine uzun yorumlar yapar ve yorumlarını uygulamaya geçirirler. Örneğin Sellers, "toprağı iyice havalandırıp, kökleri rahatlatmalı," der. Bunun üzerine başkan ve danışmanları, ücretleri arttırıp, halkı rahatlatmaya çalışırlar, vb...

Demir Küçükaydın'ın Abdullah Öcalan karşısındaki tutumunu da, Başkan'm Sellers karşısındaki tutumuna benzetiyorum. Abdullah Öcalan, Demir Küçükaydın'ın yoğunlaştığı konularla hiç alâkası olmayan ve öz olarak da onun kafasındakilerle hiç

uyuşmayan şeyler söyleyip yazmakta, ama Küçükaydın bunları kendisince yorumlayıp, Öcalan'da olmadık derin düşünceler vehmetmektedir. Ne var ki, Peter Sellers o filmde nasıl bir bahçıvandan başka bir şey değilse, Öcalan da reelpolitika yapan bir politikacıdan başka bir şey değildir. Onu en iyi anlayacak olan, Küçükaydın gibi devrimci bir düşünür değil, meslekten yetişme herhangi bir politikacı olabilir ancak.

Metal Kafalar, Çinko Yürekler

İnsanın hayatta karşılaşılabileceği en kötü hayal kırıklıklarından biri de, gittiği bir komedi filminde gülememektir. O kadar para vermişsinizdir, gülemeden kös kös eve dönmek parayı sokağa atmaktır. Bu yüzden, en kötü esprilere bile gülmek için zorlarsınız kendinizi. Çevrenizdekilerin sesli gülmelerine ayak uydurmaya çalışırsınız. Ama beyhude!

Arkadaşlardan, Türkiye'yi, daha doğrusu Türkiye'nin televizyon kanallarını "sallayan" *Metal Fırtına* adlı kitabı istediğimde, itiraf edeyim ki, esaslı bir komedi filmi seyretmeye hazırlanan sinema seyircisinin ruhu hali içindeydim. Emekli generallerimiz, Amerika'nın Türkiye'yi 2007 yılındaki muhayyel işgalini konu alan bu kitabı TV kanallarında savaş stratejisi açısından yorumladıklarına (Genel Kurmay'dan da bir açıklama bekledim, ama olmadı); harp tarihi hakkındaki bilgileri generallerimizden geri kalmayan, üstüne üstlük siyasi stratejilerden de anlayan köşe yazarlarımız bu programlara renk kattıklarına; ve tam da o günlerde uzun yıllar sonra rastladığım eski Aydınlıkçı bir arkadaşım, kitabı, yüreğinde ulusal çarpıntılarla bir günde okuyup bitirdiğini söylediğine göre, bu kitapta hayli eğlendirici şeyler olmalıydı. Hem kitabı okurken hoşça vakit geçirecek, hem de hakkında ironik bir yazı yazıp eğlenecektim. Heyhat! Bunların hiçbirisi olmadı. Kendimi o kadar zorladığım halde gülemedim bile. Dolayısıyla kitap hakkında ironik bir yazı yazmaktan da vazgeçtim. Çünkü kitap, ironi fırsatı bile vermeyecek kadar kötü, hakkında ciddi bir yazı yazılamayacak kadar saçma sapandı.

Böylece, son sayfalarını “ya sabır” çekerek bitirmeye çalışırken, kitap hakkında herhangi bir yazı yazmaktan, en önemli kahramanının, “kemik kıran” bir Türk istihbarat ajanı olmasını eleştirmekten, bu ajanın bir sırt çantasında taşıdığı hidrojen bombasıyla Washington adlı “kasabayı” haritadan silmesinin, bilgisayar oyunlarını yapan programcılarının bile hayal gücünü zorlayacağını belirtip hafifçe dalga geçmekten tamamen vazgeçmiştim ki, bu kitap ve medyadaki yankıları beni 1950’li yıllara götürüverdi. Evet evet, anti-Amerikancılık (ve tabii ki refakatinde Rum, Ermeni, Kürt ve Yahudi düşmanlığı) temelinde yükseltilmeye çalışılan bu milliyetçi paranoya, 1950’li yıllardaki ABD güdümlü anti-komünist (ve refakatinde Rum, Rus, Kürt, Ermeni ve Yahudi düşmanı) paranoyaya ne kadar da benziyordu. Gerçekten de gençlerin gücüne inanmak gerekiyor. Elli yıl sonraki torun, şıp demiş dedesinin burnundan düşmüştü.

Milliyetçi paranoyaların tamamen asılsız uydurmalara, tamamen kurguya dayandığını düşünmek hata olur. 1950’li yılların anti-komünist milliyetçi paranoyası da bir takım olgulardan hareket ediyordu. Stalin rejiminin korkunç bir diktatörlük olduğu doğrudu. Rus ordularının “komünizm”i, çevresindeki ülkelere zorla, gerekirse işgal yoluyla dayattığı da doğrudu. Rus işgaliyle “komünist” olan Bulgaristan, Türkiye’nin sınır komşusuydu. Sovyet rejiminin, Kafkasya’daki müslüman ve Türkî halklara baskı yaptığı da doğrudu (Çarlık Rusya’sından kalan zulüm mirasını sürdürüyordu rejim). Stalin’in, Türkiye’den, boğazlardan serbest geçiş hakkı ile Kars ve Ardahan’ı talep ettiği de doğrudu. İşte o zamanın milliyetçi paranoyası, bu gerçekleri kendisine temel yaparak işi abarttıkça abartmıştı. Stalin rejiminin korkunç bir diktatörlük olduğu gerçeği, maçta yenilen Rus futbolcularının fırınlarda yakıldığı palavralarına; Rus ordularının “komünizm”i işgal yoluyla yaydığı gerçeği, Rusya’nın her an Türkiye’yi işgal edebileceği paranoyasına; Sovyet rejiminin müslüman ve Türkî halklara zulüm yaptığı gerçeği, ırkçı ve dinci safsatalara dönüştürülmüştü.

Bugün de anti-komünizmin yerini anti-Amerikanizm almış bulunuyor. Kanımca artık anti-Amerikanizm, elli yıldır sürdürülen anti-emperyalizm ya da anti-kapitalizmle aynı şey değil. O, artık ırkçı-milliyetçi paranoyanın temel malzemesi. Ve, üstelik o da bir takım gerçeklerden yola çıkıyor. Amerikan devletinin, “demokrasi”yi başka ülkelere silah zoruyla dayattığı doğrudur. Kendisine kafa tutan devletleri, gerektiğinde işgal ettiği doğrudur. Üstelik bu işgal, Türkiye’nin komşusu Irak’ta daha yeni vuku bulmuştur. Amerika’nın müslüman halklara zulüm uyguladığı da doğrudur. Amerika’nın, Türkiye’deki İncirlik gibi askeri üslerinin serbest kullanımını talep ettiği de doğrudur. İşte milliyetçi paranoya bu gerçeklerden yola çıkarak inşa edilmektedir. Ne var ki, bu yeni milliyetçi paranoyanın eski anti-komünist paranoyadan da büyük açıkları vardır. Örneğin bu milliyetçi paranoya, Türkiye’nin, ABD’nin Ortadoğu’daki en önemli müttefiklerinden, İsrail’in en önemli yardımcılarından ve Türk ordusunun ABD’nin komutası altındaki NATO’nun mensuplarından olduğu gerçeğini nereye saklayacağını bilemez bir haldedir.

Bazen düşünürüm, insanın, kendi dilinde yazılmış milliyetçi-paranoyak edebiyatta bile bir kalite araması başka tür bir milliyetçiliğin ürünü müdür diye?

Mezar Taşınız Sizi Ele Veriyor!!!

Yalçın Küçük'ün *Tekeliyet-1* (İthaki, 2003) kitabını, önce gerçekten ciddi ciddi elime almış, okumaya başlamıştım. 525 sayfalık kitabın ortalarına gelinceye kadar bu ciddiyetimde belli bir azalma olmasına rağmen, kitabın belli satırlarını çizmeyi, not almayı sürdürdüm. “Sabetayizm” bahsine gelinceye kadar, aldığım notlardan hareketle bir tanıtma yazısı yazmayı, örneğin, yayınevinin, hemen baş tarafa düştüğü, “yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz” notunu ve yazarın, makalelerinin toplamına “Ansiklopedi” adını yakıştırmasını eleştirmeyi; kitabın ilk bölümündeki “Ortaçağ” metaforunun fazlasıyla zorlama ve ilerlemeci bir mantığın ürünü olduğunu yazmayı; Yalçın Küçük'ün, “küçük dağları da, büyük dağları da ben yarattım” havasındaki, “belirtiyorum”, “işaret etmişim”, “saptamışım”, “kanaatimin bilindiğini sanıyorum”, “ilk ben söylemişim”li kendini beğenmiş üslubuna dikkat çekmeyi; anlatımının orta yerinde, aniden İngilizce ya da Fransızca konuşmaya başlayıp, okuyucularından en azından bir kısmının bu dilleri bilmeme ihtimalini göze almamasının bir feraset yoksunluğunun ürünü olabileceğini, böylesine bir bilmişliğin, yazarın, bulutların arasından arasıra başını hafifçe uzatır gibi olan ironi ışıltılarını bile boğduğunu ve insanın kitabı “üşüyerek” okuduğunu belirtmeyi düşünüyordum. Hatta, içeriğe ilişkin konulara girersem, bunun, tanıtma yazısının boyutlarını fazlasıyla aşacağını bilmeme rağmen, Küçük'ün yaptığı, Orwell, Huxley karşılaştırmasının (s.53) yanlışlığına, Orwell'in, 1984 romanında Sovyetler Birliği'ni model aldığı noktasının hiç de tartışmalı olmadığına; Küçük'ün,

Sovyetler Birliği'nin yıkılışı konusunun etrafında dolanıp, bir türlü sorunun esasına giremediğine, bunun da, kendisinin geçmişte tamamen ortodoks bir çizgi izlemiş olmasından kaynaklandığına; öte yandan, günümüzdeki köle-işçi sömürüsünün bu boyutlara ulaşmasını, "el çabukluğu marifet", Sovyetler Birliği'ndeki "ilk işçi iktidarının çöküşü"ne ve "işçi sınıfı kalesinin yıkılması"na bağlamasına ilişkin notlar bile çıkartmıştım.

Ne var ki, 268. sayfadan itibaren, gazetelerden iktibas edilmiş ölüm ilânlarıyla ve mezar taşı "okumalarıyla"; 308-328. sayfaları kapsayan, İbranice isimlerle "paralellik" arzeden isimler sözlüğüyle karşılaşp, bu isim benzerliklerinden yola çıkan bir "akıl" yürütmenin sonucunda, dincisi, solcusu, liberali, muhafazakârı, sanatçısı, politikacısı, şarkıcısı, sporcusu, neredeyse Türkiye'nin büyük kısmının "Sabetayist" olduğunu ve bunların "gizli" bir "Sabetayist komplo"nun bilinçli unsurları olduklarını "öğrenince", açıkça belirtmeliyim ki, kitabın geriye kalan üçte birini okuyamadım artık. Yine de, eğlenmek ve gülmek, daha acısı, iktidar tutkusuyla oradan oraya savrulan bir yazarın, sonunda nasıl aklını kaçırabileceğini somut olarak görmek isteyenlere kitabı salık verebilirim.

Kitapta, ölüm ilânları, diyebilirim ki, otuz sayfa kadar tutuyor. Ne var ki, bir ilân unutulmuş. Yalçın Küçük'ün, her şeye rağmen okunabilecek bir yazar olarak "ölümü"nin ilânı!

Multi-Kültür mü, Getto-Kültür mü?

Kavramlar, biraz da, giyilip, sonra bir kenara atılan elbiselere benzetilebilir. Niyet de, o elbiseyi giyip toplum önüne çıkan insana. Niyet, o anda kendini topluma nasıl göstermek istiyorsa ona uygun bir elbise giyecek, dahası, elbisenin üstüne iyi oturmayan kısımlarını, gerekirse bir terziye götürüp istediği biçime sokabilecektir. Hatta bazen, elbiseyi baştan aşağı değiştirebilir bile.

“Multi-kültür” ya da “çok-kültürlülük” kavramı da, bana öyle geliyor ki, bu elbiseyi giyen niyetlere göre, iyiden iyiye değiştirilmiş, hatta çarpıtılmış bulunuyor.

Bize çok kültürlülük adına sunulan şey gerçekten çok kültürlülük müdür? Çok kültürlülükten ne anlıyoruz? Sakın Avrupa egemen sınıfı, kendi egemen kültürünün üstünlüğünü ve saflığını korumak için, çok kültürlülük adına bizi getto kültürüne hapsediyor olmasın?

Geçenlerde, İsviçre’de Türkçe yayın yapan bir radyoyu dinliyordum. Kulağıma sadece Türkçe ve Kürtçe türkü ve şarkılar çalındı program boyunca. Herhalde İspanyolca yayın yapan bir radyoyu açsaydım orada da sadece İspanyol müziği çalınıyor olacaktı vb. Bu mu çok kültürlülük? Bence bunun adı çok değil, tam anlamıyla tek kültürlülüktür. Şimdi sorsanız, “halkımız” bunları dinlemek istiyor yanıtı verilecektir. Halkın tüm isteklerine kulakları tıkayıp, sadece kültürel zevklerine açık olmak oldukça tuhaf değil mi?

Önce niyetlerin üstündeki giysileri çıkarıp gerçeğe bakalım. Avrupa egemen sınıfı, “multi-kültür” derken, üstünlüğün verdiği bir lütfkârlığı sergiliyor. Bu, bir çiftlik beyinin, serflerinin istekleri karşısında sergilediği lütfkârlıktan pek de farklı değil. Bu

lütüfkârlık, otantik ilginçlikleri biraz merak, biraz da gizlenmeye çalışılan alaycı bir dudak büküşüyle izlemekle el ele gidiyor. Aynı, eski sömürgelerini ziyaret ettiğinde, İngiltere kraliçesinin, karşısında otantik Afrika dansları yapan eski tebalarını seyrederkenki haline benzer bir hal. Bir seferinde böylesi bir mülti-kültürel festivali izleme olanağı bulmuştum İngiltere’de. Bir ata bindirilmiş duvaklı gelin, çoğunluğu İngiliz olan seyircilerin önünden geçiriliyordu. İşte anadoludan otantik bir düğün töreni manzarası! İngilizlerin, bu manzarayı ilgiyle, hatta takdirle izlerken, içlerinden de, “şu dünyada hâlâ ne ilkel halklar var” diye geçirdiklerinden hiç kuşuk yok.

Bunları söylerken, eski zaman kemalistleri gibi, batı standartları dışındaki her şeyi reddettiğim sanılmasın. Tam tersine, tüm halkların otantik değerlerinin önemini biliyorum, hatta bunların canlandırılmasından da yanayım. Söylemek istediğim, çok-kültürlülük olayının, batılılar tarafından, buralara göç etmiş halkları kendi gettolarına tıkmak ve orada kendi hallerinden memnun olmalarını sağlamak için kullanılmak istendiği; öte yandan, bizim kendi gettomuzun yönlendirici güçlerinin de, aynı çok-kültürlülük söylemini, bir tür getto içi milliyetçilik için kullanmaktan hoşlandıklarıdır.

Gerçek çok kültürlülük ise bunun tam zıddıdır. Yani tüm gettoların, tüm getto kültürlerinin parçalanması ve birbirine karışmasıdır. Basitçe söyleyecek olursam, Türkçe yayın yapan bir radyoda, Türkçe ve Kürtçe şarkı ve türkülerin yanısıra, İspanyol, İngiliz, Bulgar, Japon vb. müziğini de duyabilmektir. Türkünün yanında, caz, tango, klasik vb. de dinleyebilmektir. Çok kültürlülük, kültürlerin kendi içlerine gömülmesiyle değil, birbirleriyle karışmasıyla hayata geçebilir.

Hrant Dink Katledildi*

Perihan Mağden yazdı, Can Dündar yazdı. Hrant Dink kardeşimize ilişkin duyduğumuz derin acı bu yazılardan daha duyarlı bir şekilde ifade edilebilir mi, bilmiyorum. İyi ki böyle güçlü yazarlarımız var, iyi ki susmayan, susturulamayan yürekler var diye insan biraz olsun teselli buluyor.

Öte yandan, şimdi ah vah eden, taziyetlerini bildiren bizler, hepimiz, acaba Hrant Dink'in katledilmesinde küçük de olsa bir sorumluluğumuz var mı diye düşünüyor muyuz? Acaba Ermeni düşmanlığına biz de bir yerinden bulaştık mı diye vicdanımıza danışıyor muyuz? Ya medya, ya hükümet vb... Yoksa, yürekleri olduğu gibi, vicdanları susturmak da kolay mı?

Bir süredir körüklenen milliyetçi dalga, ya devlet başa ya kuzgun leşe mantığıyla, Türkiye'yi dış maceralara ve iç kargaşalıklara sürükleme peşinde. Kendisini, Irak işgalinden bu yana doğuda yükselen Kürt unsuru ve Avrupa'nın baskısı karşısında güvenlikte hissetmeyen devlet ve hükümet de bu dalgaya cevaz veriyor, denetim altında da olsa, onun akışına rahat kanallar hazırlıyor. Türkiye, yaklaşık beş yıldır yeni bir saflaşma içinde: Bir yanda, eski solcuların önemli bir bölümünü de içine alan bir milliyetçi cephe var. Bu cephede CHP, İP, MHP, TKP, DYP gibi partiler de yer alıyor, cephenin başını ideolojik bakımdan çeken ise esas olarak, ne yazık ki, eski sol entelejensiya. Bu cephenin karşısında, liberaler, sivil toplumcular, Kürtler, milliyetçiliğe kapılmamış solcular,

* Yazının *Köxüz*'deki orijinal başlığı "Nereye?.."dir.

anarşistler vb. yer alıyor. ılımlı İslam ve Ordu ise bu çatışmada ara güç konumunda. Bu ara güçler, bir yandan milliyetçiliğe destek verirken, bir yandan da milliyetçi dalganın Türkiye'yi istikrarsızlığa ve dış maceralara sürüklemeye potansiyelini görüp onu kontrol altında tutmaya çalışıyorlar (Bu bakımdan, Köxiiz'ün, Hrant Dink cinayetinin ardında Genel Kurmayı araması, bir ajitasyon olarak kalıyor ve hiç inandırıcı değil. Cinayetin ardında, devletin bir kesiminin olduğu soylenseydi bu doğru olurdu, ama Genel Kurmayın, böylesi, istikrarı tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bir cinayetten hoşlandığını hiç sanmıyorum.) Milliyetçi cephenin amacı, Türkiye'yi ne pahasına olursa olsun iç çatışmalara ve Irak'a girmek gibi dış maceralara sürüklemek yoluyla, ülkeyi Franko tipi bir milliyetçi demir diktatörlüğün pençesine almak. Amerika ve Avrupa böylesi bir gelişmeden hoşnut değiller, ama Ortadoğu'da istikrarsızlığa ve çatışmaya oynadıklarından Türkiye'deki olumsuz gelişmelere seyirci kalmaları çok muhtemel.

Geriye tek umut, Hrant'ın öldürüldüğü günün akşamı aniden toplanıveren o beş-on bin kişilik potansiyel kalıyor. Bu, 12 Eylül'lerden, Susurluk deneylerinden geçmiş kamuoyunun, "hepimiz Hrant'ız" diye haykıran en duyarlı kesimidir. Bu duyarlılık milliyetçi komplolara dur diyebilecek midir? Umut edelim.

Çocuklarımızın adı da Hrant olsun. Onun gibi geleceğe cesaretle bakan, onun gibi mangal yürekli ve bir güvercin duyarlılığında...

Gizli Devlet ve Milliyetçilik Muhalefette

Marksizm, politik iktidarla fazla ilgili, anarşizm de fazla toptancı olduğundan iktidarın farklı katmanlarıyla ilgilenmek için yeterince çaba sarfetmemişlerdir. Gramsci ve Althusser, ideolojik iktidar düzlemine ışık tutan çalışmalar yapmış, anarşist Rudolf Rocker, ideolojik iktidarla ekonomik ve politik iktidar bağlantılarına önem vermiş, N.Poulantzas vb. politik ve ekonomik iktidar arasındaki ilişkileri incelemeye yönelmişse de, bu çalışmalar iktidarın farklı düzeyleri arasındaki ilişkileri netleştirmekte yeterli olmamıştır. Bildiğimiz gibi, iktidar yekpare bir bütün değildir, ekonomik, toplumsal, politik, ideolojik düzlemlerde farklı katmanları vardır; herbir iktidar düzlemi de kendi içinde yekpare değildir; örneğin politik iktidar düzlemi de kendi içinde devlet iktidarı ve hükümet iktidarı; devlet iktidarı kendi içinde yasal devlet iktidarı ve gizli devlet iktidarı; hükümet iktidarı kendi içinde merkezi ve yerel hükümet iktidarı vb. türü katmanlara ayrılırlar. Özellikle toplumsal mücadelenin kritik dönemlerinde bu iktidar katmanlarının herbirinin ayrı ayrı incelenmesinde, aralarındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde büyük faydalar vardır. Böyle zamanlarda kaba Marksizm de, toptancı anarşizm de bir işe yaramaz.

Son iki ayda Türkiye’de cereyan eden olaylara ve meydana gelen gelişmelere şöyle bir baktığımızda iktidar katmanları arasındaki çelişme ve bağlantıları değerlendirmek hem mümkün, hem de zorunlu olmaktadır.

Sonunda söyleyeceğimizi şimdiden söylemekte yarar var: Son iki aylık gelişmeler sonucunda, Türkiye’de, gizli devletle birlikte onun manevi çocukları milliyetçilik ve ikiz kardeşi ulusalcılık

ideolojik iktidarı kaybetmiş ve ideolojik iktidar düzleminde muhalefete düşmüştür. Bunun belirtilerini burada kısaca sıralamak istiyorum:

1. Ekonomik iktidarın temsilcisi sayılabilecek TUSİAD, milliyetçilikle açıktan çatışmaya girmiştir.

2. Hükümet iktidarının temsilcisi hükümet ve hükümetin başbakanı, kendi içindeki ve tabanındaki islamcı-milliyetçi unsurların ağırlığına ve dayatmalarına rağmen milliyetçilikle arasına belli bir ayırım koymuştur.

3. Genel olarak İslamcı akımı destekleyen gazeteler milliyetçilikle kapışan bir çizgiye daha net bir şekilde ağırlık vermişlerdir. Genel olarak medya alanında milliyetçilik ve ulusalcılık epey mevzi kaybetmiştir.

4. Hrant Dink cinayetinin yarattığı sarsıntı Kemalist safları bölmüş ve *Cumhuriyet* gazetesinin çizgisini temsil eden İlhan Selçuk, köşesinde "Hepimiz Ermeniyiz" başlığını atarak net bir şekilde saf tutmuş, milliyetçilikle arasına bundan sonra kapanması çok zor bir uzaklık koymuştur. Nitekim, *Aydınlık Dergisinde* Emcet Olcaytu, bu tutumun, basit bir hata olmayıp, "saf değiştirmek" olduğunu yazarak "taziyetlerini" bildirmiştir. Öyle ki, Neo-Nazi Türk Solu dergisi, *Cumhuriyet'e* "Nazileri destekleyen geçmişini" anımsatarak saldırıya geçmiştir.

5. Genel Kurmay, Hrant Dink cinayetinin yarattığı sarsıntı ortamında kendini, bugüne kadar himaye ettiği milliyetçilerden ve ulusalcılardan ayırmaya, onlarla arasına belli bir mesafe koymaya özen gösterme zorunluluğunu duymaya başlamıştır. Genel Kurmay'ın kendi temelini oluşturan gizli devletten ayrılması elbette imkansız gibi bir şeydir, ama Genel Kurmay, gelecekte ortaya çıkması muhtemel skandalları hesaba katarak kendini şimdiden korumaya alınmış ve gizli devletle bağlarını en azından akeni olmayan bir düzeye indirmiş gözükmektedir.

6. RTÜK'ün "Kurtlar Vadisi" dizisini yayından kaldırması, ideolojik hegemonyası sarsılan milliyetçiliğin devlet iktidarı düzleminde mevzi kaybettiğinin göstergelerinden biridir.

7. Milliyetçilik ve ulusalcılık sol yayın platformunda da mevzi kaybetmiştir. 28 Şubat öncesinde televizyonların gülü olan Doğu Perinçek'e artık hiçbir medya kanalı itibar etmemektedir; Doğu Perinçek'in biraz daha megaloman bir tekrarı olan Yalçın Küçük, böyle dönemlerde kendisinde alışık olmadığımız bir durgunluk içinde görünmekte, bilinen "Sabetayizm" teorilerini ortaya atmakta biraz daha sakınlı görünmektedir; milliyetçi gençlerden Nihat Genç, kendini Trabzonlu Topal Osmanla özdeşleştirdiği oranda sol yayın organlarından, örneğin *Yeni Harman*'dan pılsını pırtısını toplayıp gitmek zorunda kalmaktadır. Neo-Nazi Türk Solu, kendisine yöneltilen Neo-Nazi nitelemesinin tehlikelerini sezmiş olacak ki, siyasi ve ideolojik muarızlarını "Neo-Nazi" diye suçlayarak işin içinden sıyrılmaya çalışmakta, bunu kanıtlayabilmek için de, Türklerle geçmişteki Yahudiler arasında benzerlik kuracak kadar zıvalamaktadır.

8. Partiler düzleminde, DYP, ANAP, SP gibi partiler kendilerini milliyetçi cepheden uzak bir konumda gösterme çabası içine girmişlerdir. CHP, öyle sanıyorum ki, ulusalcı ve milliyetçilerle bu kadar içli dışlı bir konumda görünmekten rahatsızdır ve ideolojik iktidarı yitirip muhalefete düşen milliyetçilikle bağlarını gevşetmenin yollarını aramaktadır. Milliyetçiliğin ideolojik merkezi MHP bile, yaklaşan seçimleri hesaba katarak yıldırımları üzerinden uzaklaşturmaya çalışmaktadır. Son olaylarda hedef haline gelen ve epeyce hırpalanan BBP ve Muhsin Yazıcıoğlu bile acaba imajımızı yenileyebilir miyiz diye kara kara düşünmektedirler.

9. Emekli albayların denetimindeki milliyetçi dernekler, toplumun büyüteci altına alınmanın rahatsızlığını yaşamakta ve "vatanı sevmek de mi suç oldu" diye ağlaşmaktadırlar.

Bu yazıdaki saptamaları fazla iyimser bulanlar olacaktır. Bir ölçüde de haklı olabilirler. İnsan bir tezi kanıtlayabilmek için genellikle kendini destekleyen argümanları görür, tersi argümanları gözardı eder. Bu insani bir zaafıdır. Ne var ki, karşıt argümanlara önem vermeye çalıştığımda da tam ikna olamıyorum. Örneğin şu, beyaz berelerin yaygınlaştığı, "dip"lerdeki insanlarımızın

gittikçe daha çok milliyetçiliğin etkisi altına girdiği, stadyumların faşist gösterilerin alanı haline geldiği argümanı. Bir kere, bu argümanda yoksul sınıflardan korkan “orta sınıf” kokusu almak mümkündür. O varoşlarda yalnız “beyaz bereliler” yok. On iki yıl önceki Gazi olaylarında gördüğümüz gibi “kara “ ya da “kızıl bereliler” de yerine göre ortaya çıkabilmektedir. Stadyumlarda yalnızca “hepimiz Ogün’üz” diyenler bulunmuyor. Sağ olsun, Çarşı grubu “Hepimiz Hrant’ız” sloganını açarak hem yüzümüzü ağarttı, hem de stadyumların, milliyetçilerin değneksiz gezeceği köy olmadığını gösterdi.

Kaldı ki, ideolojik iktidar, büyük devrim altüst dönemleri dışında, genellikle sokak tarafından belirlenmez. Bu alan, daha çok mürekkeple yıkanan, belirlenen bir alandır. Örnek verecek olursak, 1968 yılında ideolojik iktidar aşağı yukarı solun eline geçmişti. Ama seçimleri yine AP kazanıyordu. 28 Şubat’tan hemen önce ideolojik iktidar Kemalistlerin ağırlığındaydı, ama seçim yapsanız yine Erbakan kazanırdı. 27 Mayıs öncesinde, hem ideolojik iktidar, hem de devlet iktidarı solla ittifak kurmuş olan gizli devletin elindeydi. Ama sokak hâlâ DP’nin destekçisiydi. Bu yüzden, hükümet iktidarına son verip devlet iktidarıyla hükümet iktidarı düzlemlerini birleştirmek için 27 Mayıs darbesi zorunlu oldu.

Bugün de gizli devletle milliyetçilik, ideolojik iktidar alanında ki egemenliğini kaybetmiş ve en azından bu iktidar düzleminde muhalefete düşmüş bulunuyor.

Ulusal Bayrak

Solcular, biraz da ulusal azınlıklara benzerler. Onlar gibi ürkek, onlar gibi çekingendirler; onlar gibi, kendilerinin de çoğunluğun değerlerine sahip olduğunu kanıtlama çabası içindedirler. En azından, iyice güçlenmedikleri, daha toplumun karşısına yeni yeni çıktıkları dönemde böyledir bu. Biraz güç kazanınca havaları tam zıddına döner, ama ben burada bu başlangıç dönemlerini ele alacağım.

1960'ların ilk yarısındaki TİP mitinglerini anımsarım. Ko-nuşmacı kürsüde en ateşli konuşmasını yaparken ezan okunmaya başladığında saygıyla susar ve ezanın bitmesini bekler; mitingi izleyen solcu kalabalık da bu saygı duruşuna huşu içinde katılırdı. O dönemde solun ulusal bayrağa gösterdiği aşırı saygı da buradan kaynaklanıyordu kanımca. "Bize Moskova'nın uşağı diyorlar ama bakın biz ulusal değerlerimize nasıl da sahip çıkıyoruz" güdüsü. Bu güdü, Mustafa Kemal ve kadın konularında da kendini gösterirdi. Mustafa Kemal anti-emperyalist sözler söylemiş ve "anti-emperyalist" bir savaş yapmış bir ulusal liderdi. Sol ona sahip çıkmalıydı. Solcuların "kadınları ortak kullandığı" iddia ediliyordu. Öyleyse solcular bunun aksini ispatlamak için ahlâk kurallarına halktan da daha sıkı sarılmalıydılar. Bu azınlık ve dışlanmışlık güdüsü, solun güç kazanmasına paralel olarak ortadan kalkmadı ama bu sefer de sağla yapılan iktidar yarışının aracı olarak kullanıldı. Sol, sağdan daha yurtseverdi, daha Atatürkçüydü, Türk bayrağına daha çok sahip çıkıyordu. Hatta sol, sağdan daha çok bağlıydı ahlâkçı geleneklere. "Bacı" edebiyatı da bu yönelişin bir ögesi olarak ortaya çıkmıştı.

Solun kısa vadede iktidar olamayacağı anlaşıldı; iktidar iddialarının zayıflaması ölçüsünde sol yukarda sözünü ettiğim popülist ve milliyetçi temalardan uzaklaştı. Kendine başka semboller edinmenin yollarını aramaya başladı.

Ne var ki, politik iktidarla fazlasıyla ilgili olan ve böyle şekillenmiş olan solun bir kesimi, kısa vadede tek başına iktidar olunamayacağım anlayınca, halihazır iktidarın doruklarındaki bazı kesimlere hizmet vererek en azından iktidarın kokusunu solumayı hedef edinen bir çizgi izlemeye başladı. “Ulusalcı sol” böyle bir yönelimin ürünü olarak, solun ilk dönemlerinin azınlık psikolojisi anılarını da yeniden canlandırarak, neredeyse soy milliyetçileri bile geride bırakan bir ulusal bayrak düşkünlüğünün bayraktarı oluverdi. Artık yerli yersiz Türk bayrağı “göstererek” yürüyen birilerini gördüğünüzde hiç tereddüt etmeden bu “çılgın Türkler”in ulusalcı soldan olduklarına karar verebilirsiniz.

Hangi devletin bayrağı olursa olsun, herhangi bir devlet bayrağının yüceltilmesinin de, aşağılanması da doğru olmadığı, aslında yüceltmeyle aşağılamanın bir madalyonun iki yüzü olduğunu düşünürüm. Örneğin, son zamanlarda moda olduğu üzere Amerikan bayrağı yakmak, tüm ulusal bayrakların karşısında yer alan devrimcilerden çok, milliyetçilerin marifetidir. Mustafa Kemal’in en hoşuma giden davranışlarından biri, İzmir’e ayak bastığında mağlup Yunanlıların ulusal bayrağını çiğnemeyi reddetmesi ve mağlupların bayraklarına gereken saygının gösterilmesini istemesi olmuştur. Mustafa Kemal, kaliteli bir milliyetçi olarak ulusal bayrakların aşağılanması günün birinde kendi ulusal bayrağının aşağılanmasına da yol açabileceğini görebilmiştir. Bir devletin başka bir devletin bayrağını aşağılaması saldırgan bir milliyetçilik eylemidir. Ne var ki, bayraklar ulus-devletleri ya da genel olarak devletleri temsil ettiklerine göre, o devletin sınırları içinde yaşayan bir kişinin o devletin bayrağını aşağılama hakkı olması gerekir. Eğer bir devlet, kendi “yüce” bayrağını yasalarla falan korumaya kalkıyorsa, birincisi devletin kendine güveni son derece zayıftır, ikincisi de o devlet sınırları içinde gerçek bir eleştiri özgürlüğü yoktur. Birisi, eleştiri özgürlüğünü, devlete ve

bayrağına hakaret noktasına kadar götürmek istiyorsa, buna da hakkı olmalıdır. Eleştiri özgürlüğünün herhangi bir nedenle sınırlandığı yerde eleştiri özgürlüğünün özü de ortadan kalkmış demektir.

Bu makaleyi bana düşündüren, Doğu Perinçek'in "Ermeni Soykırımı yoktur" iddiasını ileri sürmesi nedeniyle İsviçre'nin Lozan şehrinde yargılanması sırasındaki görüntüler oldu. Ne sebeple olursa olsun, yargılanan bir kişiyi, en azından yargılandığı sırada eleştirmeyi sevmem. Eğer Nurenberg duruşmaları sırasında yetişkin bir insan olsaydım, aynı şekilde, ölüm cezasıyla yargılanan Nazi'lere ilişkin eleştirilerimi bile kısa bir süreliğine durdurmayı doğru bulurdum. Buna benzer bir şekilde, taraftarı olduğum futbol takımı 1-0 galipken, karşı takımın bir gol atmasını arzu ederim. Bu yüzden, duruşma ve yargılama safahatına ilişkin bir şey söylemek istemiyorum şu sıra. Söylemek istediğim tek şey, Doğu Perinçek destekçilerinin Türk bayraklarının yanı sıra İsviçre bayrağı açmış olmalarının beni bir hayli şaşırtmış olmasıdır. Hadi bir an için ulusalcılar gibi düşünelim. Amerika Türkiye'yi parçalamak istiyor. Türk bayrağı Amerikan emperyalizmine karşı Türkiye'nin bütünlüğünü temsil ediyor, Türk bayrağını da bunun için taşıyorlar. Peki ya kendini dünya sermayesinin merkezi olarak takdim eden İsviçre'nin bayrağını açmanın anlamı nedir? Biraz ağır kaçacak belki ama ben tek kelimeyle bunun cevabını vereyim: YALAKALIK.

Gerçek Mahkûmiyet!

Günlük ve harcıalem değil de, felsefi açıdan bakacak olursak, demokrasi, özgürlüğün gerçekleşmemiş şekli, hukuk da, adaletin gerçekleşmemiş şeklidir. Yani özgürlük ve adalet gerçekten hayata geçebilmiş olsalardı, ne demokrasiye, ne de hukuka gereksinme olacaktı. Bu anlamda, demokrasinin, özgürlüğün karikatürü, hukukun da adaletin karikatürü olduğunu söylemek o kadar yanlış olmaz. Kapitalizmle sınıfsız toplum arasındaki uzaklık ne kadarsa, demokrasiyle özgürlük, hukukla adalet arasındaki uzaklık da o kadardır. Bu bakımdan hukuka bir de “burjuva” sıfatı takmaya gerek yoktur. Hukuk, kapitalist sistemin üstyapısının önemli bir parçasıdır. Hukukun yokluğu, ya mutlak adaletsizliğe ya da adaletin bütünüyle gerçekleşmesine tekabül eder. Aynı, demokrasinin yokluğunun, ya mutlak diktatörlüğe ya da özgürlüğün bütünüyle gerçekleşmesine tekabül ettiği gibi. Adalet ve özgürlüğün gerçekleşmemiş biçimlerine bile hayat hakkı tanımayanlar, faşistler, neo-naziler ve Stalinistlerdir; adalet ve özgürlüğün gerçekleşmemiş biçimleriyle yetinenler, sosyal demokratlar ve liberallerdir; adalet ve özgürlüğü bütünüyle ve eksiksiz gerçekleştirmek isteyenler ise, anarşist ya da Marksist devrimcilerdir.

İsviçre devletinin anti-ırkçılığı 261. maddeyle yasal koruma altına almasıyla, Türk devletinin 301. maddeyle Türklüğü yasal koruma altına alması, içerik olarak birbirinin tam tersi olmakla birlikte, özünde benzer amaçlardan, devletin temelinin korunması amacından yola çıkmışlardır. Her ikisinde de korunan, halklar, ırklar ya da uluslardan çok egemen devletin kendisidir. Türk devleti, tek ulus egemenliğine dayandığından nasıl Türklüğü

eleştirmeyi yasaklamışsa, İsviçre de çok ulusa dayanan bir devlet olduğundan, doğal olarak çok ulusluluğu sarsma ihtimali olan ırkçılığı yasaklamıştır.

Öte yandan, bir halka karşı soykırım yapıp yapılmadığına karar verecek olanlar, temellerindeki harç, halkların kan ve gözyaşıyla yoğrulmuş devletler ya da parlamentolar değildir. Fırant Dink'in deyimıyla, her ferdi bir belge olan Ermeni halkının yaşadığı acının gerçekliği, Türk, İsviçre ya da Fransız devletlerinin şu veya bu yöndeki kararlarından, resmi belgelerinden ve birbirlerine yönelik suçlamalarından bağımsız olarak, halkların ve insanlığın vicdanında çoktan tescil edilmiştir.

Bu genel saptamalardan sonra, "Doğu Perinçek davası" üzerine söyleyeceklerimize geçebiliriz.

İsviçre mahkemesinin Doğu Perinçek'in aleyhinde verdiği kararın ırkçılığa karşı bir zafer anlamına gelmediğini düşünüyorum. Tersine, bu karar, Türkiye'de Ermeni düşmanı ırkçı duyguları daha da bilediği gibi, neo-nazi Doğu Perinçek'in milliyetçi popülaritesine katkıda bulunmuştur (zaten Doğu Perinçek de, bu amaçla, ta Türkiye'den İsviçre'ye gelerek bile bile yasayı ihlal etmiştir.)

İkincisi, bu karar, Ermenilere uygulanan soykırımın kamuoyunda enine boyuna tartışılmasını teşvik etmemiş, tartışmanın yerine yasanın zorunu koyarak aslında tartışmayı engellemiştir. (Üstüne üstlük, paradan başka bir şey düşünmeyen İsviçre devletinin, Doğu Perinçek'e karşı yasaya başvuran Ermeni vatandaşına 10 bin franklık bir fatura çıkartması iyice ironiktir.) Bundan böyle, yasal cezalandırmadan korkan ırkçılar, İsviçre'de Ermeni soykırımına karşı argümanlarını ileri süremeyecekleri için, Ermeni soykırımı da, en azından kamuoyunda tartışılmayacak, sadece akademik araştırmalarla kısıtlı kalacaktır.

Oysa yapılması gereken, Doğu Perinçek'i yasalarla cezalandırmak yerine, açık forumlarda onu tartışmaya çağırmak ve şu soruları yöneltmekti:

1. “Ermeni soykırımı yoktur, karşılıklı katliam vardır” diyorsunuz (yasa zorunun hiçbir faydası olmadığını ileri sürmek doğru olmaz. Doğu Perinçek, mahkemeye çıkıncaya kadar “karşılıklı katliamdan” söz etmemiştir). Bu “karşılıklı katliamın” rakamlarını ortaya koyar mısınız? Bu “karşılıklı katliamda” kaç Türk, kaç Ermeni katledilmiştir?

2. “Karşılıklı katliamın” taraflarına bakalım. Bir tarafta jandarmasıyla, Teşkilatı Mahsusa’sıyla, devlet destekli çeteleriyle ve haydutlarıyla son derece silahlı, örgütlü, büyük bir devlet ve çoğunluk gücü vardır. Diğer tarafta ise sadece Türk köylerine misilleme saldırısı yapma gücü olan Ermeni çeteleri. Bu eşitsizlik koşullarında, “Karşılıklı katliam”dan kimin çok daha büyük zarar gördüğünü söyler misiniz?

3. “Karşılıklı katliam” adını verdiğiniz olayda, sadece bir tarafın diğerini devlet zoruyla tehcire zorlama gücü vardı. Çoluk çocuk yüzbinlerce insanı devlet zoruyla, aç, susuz ve barıksız tehcire zorladığınızda ve üstelik de peşlerine devlet destekli katliam çetelerini taktığınızda, bu “karşılıklı katliamın” bir tarafın kıyamına dönüştüğünü görmemek ya da görmezden gelmek hangi vicdanla ve bilim namusuyla bağdaşır?

4. 1972 yılındaki yargılanmanız sırasında, 152 arkadaşınızla birlikte imzaladığınız (en başta da sizin imzanız yer alıyor) ve mahkemede okunan, daha sonra 1974 yılında kitap olarak basılan *Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) Davası Savunma*’sının 154. Sayfasında şöyle diyorsunuz: “İttihatçı kompradorlar, milli azınlıklar üzerinde de baskı ve katliam politikası uyguladı. Doğu’da yüzbinlerce Ermeni’yi katletti. Geri kalanlarını da yurtlarından sürdü.”

İsviçre’ye “Talat Paşa Komitesi” üyelerinin desteğiyle geldiğinizde göre, öyle anlaşıyor ki, “İttihatçıların kompradorluğu” fikrinden vazgeçmişsiniz. “Yüzbinlerce Ermeninin katledildiğini” de artık inkâr ediyorsunuz. Yukarda alıntılanan görüşlerinizden ne zaman vazgeçtiniz? Bu görüşlerinizin özeleştirisini ne zaman yaptınız? İP’in taraftarı Kaynak Yayınları bu kitabı hâlâ satmakta ve para kazanmaktadır. Bu kitaptaki görüşlerinizi reddettiğinizi,

en azından kitaba bir dipnot düşerek belirttiniz mi? Osmanlı İmparatorluğunu Alman emperyalistlerinin yanında savaşa sokan “İttihatçı komprador”lar ne zaman “devrimci yurtseverler”e dönüştü?

Doğu Perinçek’in gerçek mahkûmiyeti, her akıl ve vicdan sahibi insanın kolayca sorabileceği bu sorulardadır, yoksa İsviçre mahkemesinin, ırkçılığı mahkûm etmekten çok, İsviçre devletinin bütünlüğünü korumayı hedefleyen para cezalarında değil.

Ulusların Kendilerini İlga Hakkı

*Köxüz'*den arkadaşlar, benden “Ermeni sorunu” üzerine bir yazı istediklerinde, boş bulunup böyle bir yazı yazacağıma söz verdim. Ne var ki, daha sonradan düşününce, bu sözü verdiğime pişman oldum. Ermeni sorunu üzerine, birkaç kitap okumanın ötesinde doğru dürüst bir araştırmam olmamıştı. Ama artık çok geçti. Söz vermiştim. İster istemez yazacaktım yazıyı.

Belleğime başvurdum. Ne ifade ediyordu *Ermeni* benim için. İlk anımsadığım, çocuk yaşlarımdayken, annemin olağan bir sohbet ortamında, Ermeni katliamına ilişkin anlatukları oldu. Daha doğrusu korkunç bazı görüntüler geliyordu gözümün önüne. Kapıları sıkı sıkı kapatılmış bir kilise ateşe verilmiş, kiliseye çoluk çocuk kapatılmış Ermeniler feryat ediyorlar. İkinci bir görüntü ise şu: bir adam durmadan boynunu geriyor. Bu, adamda tik haline gelmiş. Annemlerin bir aile dostuymuş. Bu tikin nedeni ise, adamın çok sayıda Ermeninin boğazını koyun keser gibi kesmiş olması. Bu tik, böylesi bir katliamdan ona kalmış bir araz.

Çocukluğumdan anımsadığım bir başka şey ise, 6-7 Eylül olayları. İstanbul’da, Boğaz’da, Arnavutköy’le Bebek arasındaki Vezirköşkü Sokakta oturuyoruz. Dokuz yaşındayım. Gece saat on sularında, sahil yolundan ellerinde kalaslar, Arnavutköy’e doğru akan kalabalıkları görüyorum evin cumbasından. “Allah allah” diye bağıyorlar, “kahrolsun gavurlar” diye bağıyorlar. Bizim mahallenin üst tarafı, neredeyse tamamen Rumların oturduğu, Bizans devrinden kalma ahşap evlerle dolu. Ve yukarı taraflardan cam şangırtıları gelmeye başlıyor. Rum mahallesine girdiler bile. Bazı evler yanmaya başlıyor. Annemi, ağabeyimi ve beni yatırıyor. Kulağıma, “Arnavutköy’deki Ermeni ilkokulunu da yakmışlar,

Ermeni bir papazı zorla sünnet etmişler” sözleri çalınıyor. Korkunç bir uykuya doğru sürükleniyorum.

Çocukluk anıları bu kadar. Lise birinci sınıfta Kabataş Lisesi’nde disiplin suçları işleyerek atılmanın eşiğine geldiğimden okul değiştiriyorum, ağabeyimin okuduğu, Maslak yolundaki Levent Koleji’ne kaydoluyorum. Bu okulda, çoğunlukla, lise sıralarında gereken başarıyı gösteremeyen zengin çocukları, Adanalı toprak ağalarının çocukları okuyor. Ama herkes öyle değil. Kimileri de, ben ve ağabeyim gibi, ebeveynlerinin fedakârlıkları sonucu gidebiliyorlar bu paralı okula. Okuldaki en yakın arkadaşım Eli de bunlardan biri. Eli, Ermeni. Babası kundura tamircisi. Yıl 1963. Eli de benim gibi sıkı solcu. İkimiz de *Yön* ve *Sosyal Adalet* dergilerini okuyoruz. Yakın arkadaşlığımızın en önemli temellerinden biri de solcu olmamız. 1963 yılının Mart ayında Eli ve birkaç arkadaşla birlikte, Celal Bayar’ın tahliye edilmesinden sonra İstanbul Üniversitesinden başlayan büyük gençlik yürüyüşüne katılıyoruz. Bu yürüyüşe giderken, yanımıza, sınıftan yürüttüğümüz Atatürk portresini almayı da ihmal etmiyoruz. Bu okulda okuduğum bir yıl boyunca Eli’yle yakın arkadaşlığım ve fikirdaşlığım sürdü. Bu süre içinde, onunla, Ermeni katliamı, hatta onun Ermeniliği konusunda tek kelime konuştuğumuzu anımsamıyorum, O zamanın yakıcı sorunları, ulusal sorundan çok, sosyal kurtuluş sorunlarıydı.

Bundan altı yedi yıl önce, Londra’nın Tottenham semtindeki evime gidiyordum. Yanımda, içinde belediye işçileri olan bir araba durdu. Bana bir sokağı sordular. Sokağı biliyordum, ama oradan tarif etmesi zordu. “Beni arabaya alın, sizi oraya kadar götüreyim” dedim. Kabul ettiler. Doğrusu bu benim de işime gelmişti. Böylece evime iyice yaklaşmış olacaktım. Bana yolu soran işçiyle kısa bir sohbet geçti aramızda. Adamın görünüşü, İngilizceyi konuştuğu aksan bana o kadar yakın gelmişti ki, onun Türk ya da Kürt olabileceğini düşündüm. Tam adama nerelisin diye soracakken, o bana aynı soruyu sordu. “Türkiyeliyim” dedim. Bunun üzerine, o koca işçi elleriyle ellerime sarıldı, diğer işçilerin hayret dolu bakışları arasında. Türkçe olarak, “kardeş,

kardeş, biz kardeş” deyip duruyordu. Güzel, ben de böyle bir kardeşlik duygusuna kapılmışım da, Türkçesi neden bu kadar yetersizdi, bir ara, acaba Azeri mi diye düşündüm. Hayır, Ermeniydi. Hem de, eski Sovyetler Birliği’nden, Ermenistan’dan, Erivan doğumlu bir Ermeni. O dar arabada, Ermeni kardeşimle sarılıp öpüştük. Zaten aradıkları sokağa gelmiştik.

“Ulus”ların benim için tek anlamı var. Böylesi bir kardeşlik duygusunun hissedilebildiği anlar “ulus”u kısa süreli de olsa anlamlı kılabilir. Bunun ötesinde, benim için “ulus” diye bir şey yok. Ne var ki, reel dünya benim, senin o’nun hissettiklerine göre oluşmuyor. TRT’nin akşam programlarında, koca koca profesörlerin kalkıp uzun uzun Ermeni katliamı diye bir şey olmadığına ilişkin palavralarım üç beş dakikalığına da olsa dinleme sabrı gösterdiğim zamanlar, aklıma hep o Ermeni işçisi gelir. Ermeni işçisi intikamcı değildi, karşısında bir Türk gördüğü zaman “kardeş” diye sarılacak ölçüde uzaktı böyle şeylerden. Araştırsan, kimbilir atalarından kimler katledilmiştir. Peki bizim profesörlerimize ne oluyordu?

“Ulusların kaderlerini tayin hakkı” denen şey, özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısında ve 20. Yüzyıl boyunca büyük trajedilere yol açtı. “Ulus”lar “kaderlerini tayin hakkı”nı kullanırken, başka “ulus”ların canını yakma “hakkını” da kullandılar ister istemez. Eğer “ulus” olarak var olma hakkını reddetselerdi, başka “ulus”ların var olma hakkını tanımış olacaktı. Onun içindir ki, 21. Yüzyılın, “ulusların kendilerini ilga hakkı”nın gerçekleştiği bir yüzyıl olması zorunludur.

İşte o zaman üzerimize bulaşmış “ulus” kanından arınmış olacağız.

Gün Zileli'yle "Ulusalcılık" Üzerine Söyleşi Fikret Başkaya

1. Kimse ben 'faşistim', 'ırkçığım' demiyor ama ırkçılar, faşistler eksik değil... Milliyetçi olduklarını söyleyenler de o kadar rahat değil sanki... Milliyetçiliklerinden ne anlaşılması gerektiğini açıklamak zorunda kalıyorlar. "Pozitif milliyetçilik" gibi... Eğer bir kavramın önüne bir niteleme sıfatı geliyorsa, o kavramla ilgili sorun var demektir. Mesela 'insanî kalkınma', 'sürdürülebilir kalkınma'... gibi... Sence genel bir çerçevede bakıldığında XXI'inci yüzyılın başında milliyetçilik ne durumda... Milliyetçilik, Politik İslam gibi kültüralist bir mistifikasyon aracına dönüşebilir mi? Zira kültüralizmlerin sahnede olduğu bir dönemdeyiz...

Milliyetçiliğin günümüzde bu kadar söz konusu olması, bu ideolojinin gücünden çok, krizinden geliyor kanımca. Milliyetçiliğin beslendiği dört ana kaynak vardır: a) Muhafazakârlık (genelde dinciliği de kapsar); b) kalkınmacılık genelde ilerlemeciliği ve laikliği de kapsar); c) toplumculuk (Devletçilik de denebilir, nasyonal sosyalizmi ve ulus-devlet haline gelmiş sosyalizmleri de kapsar); d) Savunmacılık (vatanseverliği, milliyetseverliği, ulusal kurtuluşçuluğu ve bazı durumlarda anti-emperyalizmi de kapsar).

Muhafazakârlık ve dinciliği ele alırsak, günümüzde politik dincilik, radikal ve ılımlı politik dincilik olarak ikiye bölünmüş ve her ikisi de milliyetçilikle bağıni gevşetmiştir. İlimlı İslam, reel dünyaya ayak uydurduğu için, radikal İslam da, reel dünya ile çatıştığından, milliyetçilikten uzaklaşmışlardır. Öte yandan soy milliyetçilik, kitlesel temellerini kaybetmemek ve muhafazakâr-dindar kesimlerden militan devşirmeye devam etmek için muhafazakâr

ve dinci söylemleri kullanmaya devam etmekle birlikte, dincilikle gittikçe daha fazla çatışan bir konuma girmiştir. Kısacası, milliyetçilik, folklorik anlamda dinden hala beslenmekle birlikte, ideolojik ve politik planda dincilikten aldığı eski desteği artık bulamaz hale gelmiştir. Milliyetçiliğin kalkınmacılık ayağı da tam bir kriz içindedir. *Reel Atatürkçülük* adlı kitabınızda da belirttiğiniz gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısında Asya, Afrika, Latin Amerika ülkeleri için bir umut gibi görünen kalkınmacılık 1980'lerde iflas bayrağını çekmiş, bu olgu ile birlikte, milliyetçi toplumculuğun, ulusalcı ve kalkınmacı sosyalizmin itibarı büyük bir düşüş kaydetmiştir. Dolayısıyla, milliyetçiliğin üçüncü önemli beslenme kaynağı devletçilik, hem ekonomik anlamda, hem de devlet nizamlılığı (otoriter-faşizan rejimler) anlamında gözden düşmüştür. Yeni yeni ulusal kurtuluş mücadeleleri yeni bir dinamizmle ortaya çıksalar da (Kürt ulusal hareketi, Tamil hareketi gibi) ulusal kurtuluşçuluk 20. yüzyılın başında taşıdığı anlamdan ve kitlelere umut verme kapasitesinden çok şey yitirmiştir. Öte yandan, bugün Ortadoğu'da tanık olduğumuz emperyalist işgalcilik ve saldırganlık bile anti-emperyalizmin yelkenlerini şişirecek bir rüzgara yol açamamaktadır. Anti-emperyalizm, 1950-60'larda ifade ettiği, yeni bir dünya unuduyla ilişkilendirilemeyecek ölçüde yitirmiştir gecikiliğini. Milliyetçiliğin, anti-emperyalizmin eski itibarından yararlanarak ayağa kalkma çabaları, milliyetçiliği ayağa kaldırmak yerine, anti-emperyalizmi milliyetçiliğin düştüğü çukura çekmektedir.

Günümüzde ortaya çıkan "pozitif milliyetçilik" türü söylemler de milliyetçiliğin krizinden kaynaklanmaktadır. Milliyetçilik kavramı o kadar çok kullanılmış ve kullanıldığı ölçüde o kadar özgünlükten uzaklaşmıştır ki, onu bir biçimde kullanmak isteyenler, "olumlu" sandıkları kulplar takma ihtiyacını duymaktadırlar.

1

2. Son dönemde 'yükselen milliyetçilikten' 'kabaran milliyetçilikten' daha çok söz edilir oldu. Milliyetçilik gerçekten yükseliyor mu, yoksa yükseltmek mi isteniyor? Kim, neden yükseltmek istiyor?

Folklorik anlamda yükselen bir milliyetçilikten söz edilebilir. Radikal İslam, devlet baskısı altındadır. Kendini yenilemekten yoksun sol, toplumsal anlamda neredeyse tamamen marjinalize olmuştur. Öte yandan, toplumun neredeyse tüm sınıf ve katmanları bir bunalım ve umutsuzluk içindedir. Bu ideolojik boşluk ortamında, toplumun kendiliğinden bilincinin, vulgar, folklorik ve salt reaksiyona dayanan bir milliyetçiliği üretmesi çok doğaldır. Politik milliyetçilik ve ulusalcılık da bu "verimli" topraktan nemalanmaya çalışıyor doğal olarak. Öte yandan, kendisi de kriz içinde olan merkezi devlet, gizli devlet mekanizmalarını çalıştırarak ve özellikle bu kendiliğinden gelişen folklorik milliyetçiliğe yolu açarak buradan tetikçiler devşiriyor, bu reaksiyoner ve başıboş gücü manüple etmekten geri kalmıyor. "Yükseltilmek mi isteniyor" sorunuzdan ben bunu anlıyorum. Evet, bu folklorik, taşralı milliyetçiliği ya da "tahsilli" ulusalcılığı küçümsememek, uyanık olmak gerekir. Ne var ki, uyanık olmak, aynı zamanda, gelişen güçlerin tahlilini doğru yapmayı da gerektirir. Kanımca, milliyetçilik ve ulusalcılık, politik bir güce tahvil olma potansiyeli göstermiyor bugün için. MHP'nin ve İP'in aldığı ve alacağı oylar bunun göstergesi olmalıdır. "Yükselen" milliyetçiliğin bugün için teşkil ettiği en büyük tehlike, gizli devlet organlarının ve örgütlerinin vurucu gücü olarak kullanılma potansiyeli taşımasıdır. Hrant Dink cinayeti bunu açıkça ortaya koymuştur.

3. Gelecek yıl [2008] 1908'in yüzüncü yılı. Mâlum Türkiye'de resmi/ egemen ideolojinin önemli bir bileşeni yapılmak istenen milliyetçilik, İttihatçılarla başladı. CHP genel Başkanı Deniz Baykal sık sık "milliyetçilik toplumun çimentosu" diyor... Şu çimento söylemini biraz açar mısın?

"Çimento" benzetmesi bence çok yerine oturuyor, tabii kullanicıların amaçladıklarından bağımsız olarak. Çimento, kaynaştırır, ama aynı zamanda donar ve dondurur. Milliyetçilik "çimen-

tosu” da toplumu dondurarak ve donuklaştırarak bir arada tutuyormuş gibi görünür ki, ilk ciddi darbede de darmadağınık olur.

CHP, bilindiği gibi, zaten İttihat ve Terakki Fırkası’nın günümüzdeki devamıdır ve bu partinin bugün aşırı sağcı, milliyetçi-ulusalcı bir hat izlemesinde şaşılacak bir şey yoktur. Şaşılacak şey, CHP’nin sol bir parti olarak bilinmesi, öyle sanılmasıdır. Kanımca geçmişte solun, CHP’nin şemsiyesi altında gelişmeye çalışması, solun en büyük yanlışlarından biri olmasının ötesinde, onun İttihat ve Terakki’nin milliyetçi geleneği ile bağlantılı olduğunu gösterir. Bir zamanlar bir reddi miras lafı vardı. Sol, kendisiyle esaslı bir hesaplaşmaya girişmeden ve köklü bir reddi miras yapmadan İttihatçılığın, komitacılığın ve milliyetçiliğin gölgesinden kendisini asla kurtaramayacaktır.

4. Küreselleşmiş neoliberalizmin [emperyalizmin] saldırısı toplumda ciddi alt-üst oluşlara neden oluyor. Mesela orta sınıf da denilen ‘küçük ve orta esnaf kitlesi’ hızla eriyor. Fakat kapitalist sermaye birikiminin geçerli versiyonu ekseri yeteri kadar istihdam yaratmıyor. Hızlı bir mülksüzleşme/ proleterleşme yaşanıyor. Mesela benim oturduğum semtte yarıçapı 5 kilometre olan alanda tek bir kasap yok, kuruyemişçi yok, ayakkabı tamircisi yok, kurtasiyeci yok... Ama birkaç büyük alış-veriş merkezi var. Orada ütü bile yapıyor... Aslında bu durum sosyalizm/komünizm yönünde bir açılımın potansiyel ve mümkün olduğu anlamına da geliyor. Bu duruma etkin müdahaleyle toplumun sapkın bir rotaya girmesini önlemek için sol neden bir şeyler yapmakta yetersiz kalıyor?

Ben Türkiye dışında yaşadığımdan elbette bu gözlemleri net bir şekilde yapma olanağından yoksunum. Toplumun böyle bir alt üst olma durumu yaşadığı da herhalde bir gerçeklik. Sanırım bu olgu da milliyetçi savunma reflekslerine güç veren önemli bir etken. Oysa savunmacılıkla hiçbir şey çözümlenemez, bunu biliyoruz. Sol, zaman zaman, biraz da bilinçsizce bu savunmacı reflekslerin peşine takılabiliyor. Oysa bugün toplumun gerçek ilti-

yacı savunmacılık değil, yeni gelişen koşulları anlamak ve atılımcı olmaktır. Bugünkü sol denen yığılma, düşünme ve tahlil etme yeteneğinden yoksun hale gelmiş, beynini kullanma yeteneğini bir kenara bırakmış bir insandan farksızdır. Sol, eğer toplumsal ve tarihi olarak ona yüklenen anlamın hakkını vermek istiyorsa, büyük bir silkinişe girmek ve her şeyden önce muazzam bir düşünsel rönesans başlatmak zorundadır. Bu da örgütsel var olma reflekslerinden, dolayısıyla küçük örgütçüklerin tepesine tünemiş bürokratik önderliklerin sultasından kurtulmak demektir her şeyden önce. Sol, eski dönemin kapandığının bilincine varmalı ve büyük bir ideolojik arınma sürecine girmelidir. Bunun ilk adımı ise, özgürce tartışmasını bilmektir. Bu konuda kısa vadede pek iyimser olamıyorum. Çünkü böyle bir özgürleşme için yeni bir devrimci dalga gerekiyor ki, ufukta henüz göremiyoruz bu dalganın belirtilerini.

5. Kendilerine 'ulusalcı' diyen yeni bir milliyetçi akım sahnede. Bu kesimin sahneye çıkması "memleketin sahipleri" cephesindeki rahatsızlığın bir sonucu olarak görülebilir mi? Zira, bu kesim 1930'ları hortlatmak istiyor. Bunların süreci etkilemek bakımından kıymet-i harbiyesi olan bir şeyler yapmaları mümkün değil. Ben bunları 'asıl devlet partisi' dediğimin sahaya sürdüğü unsurlar olarak görüyorum. Bunlar geleneksel "merkezin" [asıl devlet partisinin] statüsünü, ayrıcalıklarını, dokunulmazlıklarını... kaybetme korkusunun ve kaybetmekte olduklarının bir tezahürü, bir tür 'refleks' olarak görülebilir mi?

Tabii ki görülebilir, fakat yine de bu eğilimin iç potansiyelinin ayrıca tahlil edilmesi gerekir. Bu eğilimin en belirgin temsilcisi İP'tir. İP, solun "iktidar olma sendromunun" bugün nasyonal sosyalizme dönüşmüş biçimidir. Solda kalarak iktidar olamayacaklarını, en azından iktidarın kıyısından köşesinden pay alamayacaklarını gördükleri için sağa geçmişlerdir. Kendileri buna "iktidarın pususuna yatmak" adını veriyorlar. Bu tür hareketler, iktidar olamadıkları yerde, halihazır iktidarların koltuk değneği

rolünü oynayarak iktidarın olanaklarından yararlanma yoluna giderler. Özellikle kriz içinde bulunan halihazır iktidarlar da kendilerine sunulan bu hizmetleri reddedecek kadar aptal değildirler elbette. Ne var ki, bunların, bir kargaşalık halinde kendi doğrudan iktidarlara için hamle yapma yeteneğini tamamen kaybettiklerini de düşünmemek gerekir. Gönüllerinde yatan aslan, günün birinde, olur a, uygun bir koşul doğarsa, tek başlarına ya da bir milliyetçi blokla birlikte (daha sonra iktidar ortaklarını teker teker tasfiye etme planlarını da hayata geçirmek üzere) iktidara el koymaktır. Bugün için, iktidarda ağırlığı olduğunu düşündükleri kesimlere böylesine yamanmaları bundandır. Bu koşullarda kim kimi kullanmaktadır politik ve toplumsal arenada? Elbette “esas devlet partisi” adını verdiğiniz iktidar kesimi konumu itibariyle esas kullanıcı konumundadır. Ama yarın... Bir de bakmışsınız, esas kullanıcı kullanılan konumuna düşüvermiş. En azından umut edilen budur. İnsanoğlu umut ettikçe yaşarmış derler.

6. Türkiye’de Cumhuriyet bir ‘saray darbesiyle’ kuruldu. Dolayısıyla ‘Eski Rejimden’ [Ancien Régime] bir kopuş söz konusu değildi. Esas itibariyle de toplumu değil, devleti angaje eden bir şeydi. Öyle olunca kendisi yeni olmayan rejimin, yeni bir egemen ideoloji yaratması mümkün değildi. En iyi koşullarda zorlama bir “resmi ideoloji” üretebilirlerdi, nitekim öyle oldu. “Türk milliyetçiliği” söylemi de bu amaç için yoğun bir şekilde kullanıldı. Bizim evin yakınında bir ilköğretim okulu var. Çocuklar haftada en az iki kere İstiklâl marşı söylüyorlar, her sabah da and içiyorlar... Malûm ‘türküm, doğruyum, çalışkanım’... Bir tüketim kooperatifinin genel kurulunda bile ‘ulu önder Atatürk’ için saygı duruşu zorunlu... Bu müthiş rahatsız edici bir şey, bu devirde hâlâ böylesi bir ıkellikten medet ummak, rejimin bir egemen ideoloji üretmekteki zaafiyetinin bir sonucu. Öyleyse ‘çimento’ pek işe yaramamış denebilir mi?

Bir bakıma denebilir tabii. Ne var ki, bu rejim böyle ayakta durabilir. Başka hiçbir çaresi yoktur. Rejim, topluma tepeden giydirilen bir deli gömleğinden farksızdır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana her şey hep yukardan aşağı yapıldı. Toplumun özinişiyatı hep boğuldu, bastırıldı. Ve bu sonuna kadar böyle gidecektir. Ta ki, rejim toplum tarafından yıkılincaya dek.

Öte yandan bu yukardan uygulamaların tamamen etkisiz kaldığını, topluma hiç nüfuz edemediğini düşünmemek gerekir. Uzun yıllar süren bu yukardan zorlamalar, giderek toplumun orta katmanlarında, bu zorlamalardan şu ya da bu ölçüde pay alan ve beslenen bir tahsilliler kastı yaratmıştır. Bir zamanlar toplumun umudu olarak görülen öğretmenler ve öğretim üyeleri kastı, bugün bu rejimin gönüllü destekçileri, "Atatürk ilke ve inkılaplarının" yılmaz bekçileri konumundadırlar ne yazık ki. Sözüünü ettiğin o küçücük çocuklara bu ant içme eziyetini her Allahın günü çektiren bu "bekçiler"in bunu salt yukarının zoruyla yapmadıklarını, buna kendilerinin de epeyce gönüllü olduklarını (istisnalar vardır elbette) görmek zorundayız. O beton bahçeli, birbirinin tıpkısı ilköğretim hapishanelerinin 'gardiyan' ve 'bekçileri' bu uygulamalara ne zaman itiraz ettiler, ne zaman seslerini yükselttiler. Bir de üstelik kendilerini "ilerici" sanmanın verdiği gönül rahatlığı var. En solcu oldukları dönemlerde bu uygulamaları iyice abarttıklarını çok iyi biliyoruz.

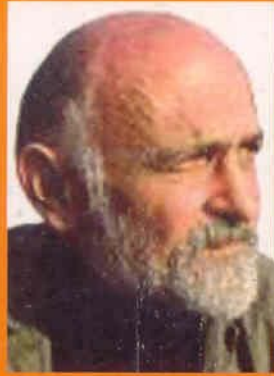
7. Tuhaf bir şey de bir kısım solun dahi 'yurtseverliğe' terfi etmesi... Bu konuda neler söylemek istersin?

Bence bir kısım değil, solun neredeyse tamamı kendini "yurtsever" görmektedir. Bu, üzülmek gerekir ki, bir zamanlar önyak olduğumuz anti-emperyalizm akımının bugün getirip solun kucağına teslim ettiği çocuktur. Sol, bu çocuğun, kendi soyundan geldiğini düşünmekte, onu büyütme, beslemeye zorunlu hissetmektedir kendini.

Oysa yurtseverlik, milliyetçiliğin ve ulusalcılığın sol ağızlarca ifade edilmesinden başka bir şey değildir ve evrenselliği esas alan devrimcilikle hiçbir biçimde bağdaşmaz. Neden “yurdu” sevecekmişim de, o yurdun sınırlarının bittiği yerden sonrasını sevmeyecekmişim? Eğer yurtseversem, bu sadece Türkiye’yi sevdiğim, Türkiye’de yaşayan insanları sevdiğim, örneğin İran’a ve orada yaşayan insanlara kayıtsız kaldığım anlamına gelir. Neden devlet sınırlarıyla sınırlayayım ki sevgimi. Ben tüm dünyayı ve bu dünya üzerinde yaşayan tüm canlıları sevmek isterim. Kendime yurtsever dediğim an, genellikle bir zamanlar hakim olan emperyalistlerce çizilmiş devlet sınırlarının ötesinde kalan toprakları ve canlıları sevmediğim, en azından onlara karşı kayıtsız olduğum anlamı çıkar bundan. Öte yandan yurtseverlik, beni yine devlet sınırları içinde kalan her yeri ve tüm canlıları sevmek gibi bir zorunlulukla karşı karşıya bırakmaktadır. Oysa ben İzmir’i severim, ama hiç görmediğim Manisa’yı sevmek zorunda değilim. Hiç görmesem de, tanumasam da, bu topraklarda yaşayan, yüreği haksızlığa karşı atan insanları severim, ama tepemizde boza pişiren yöneticileri, siyasi cinayetler planlayanları ya da irili ufaklı sömürücüleri sevmek zorunda değilim. Yurtseverlik, devlet sınırları içinde faşizan bir toptancılığı teşvik ettiği gibi, devlet sınırları dışında dışlayıcı bir yabancılaşmayı da getirmektedir.

8. Son olarak, artık “reel Atatürkçülüğün” krizinden söz edebilir miyiz?

Tabii ki edebiliriz. Reel Atatürkçülük krizden doğduğu gibi, krizlerle yaşayan bir ideolojidir. Kitabınızda çok güzel anlattığınız gibi, çeşitli dönemlerde çeşitli payandalarla ömrünü uzatmaya çalışmıştır. Bu payanda, 1980’lerde “Türk-İslam” senteziydi. Günümüzde ise, milliyetçilik, özellikle ulusalcılıktır. Ne var ki, bu payandaların bizzat kendileri krizdedir, yani çürüktür. Çürük payandalar, çöküşü kaçınılmaz hale getirmekten başka bir işe yaramazlar.

Gün Zileli

Ulusalçılık

Bir İdeolojinin Krizi

Oysa yurtseverlik, milliyetçiliğin ve ulusalçılığın sol ağızlarca ifade edilmesinden başka bir şey değildir ve evrenselliği esas alan devrimcilikle hiçbir biçimde bağdaşmaz. Neden "yurdu" sevecektim de, o yurdun sınırlarının bittiği yerden sonrasını sevmeyecektim? Eğer yurtseversem, bu sadece Türkiye'yi sevdiğim, Türkiye'de yaşayan insanları sevdiğim, örneğin İran'a ve orada yaşayan insanlara kayıtsız kaldığım anlamına gelir. Neden devlet sınırlarıyla sınırlayayım ki sevgimi. Ben tüm dünyayı ve bu dünya üzerinde yaşayan tüm canlıları sevmek isterim. Kendime yurtsever dediğim an, genellikle bir zamanlar hakim olan emperyalistlerce çizilmiş devlet sınırlarının ötesinde kalan toprakları ve canlıları sevmediğim, en azından onlara karşı kayıtsız olduğum anlamı çıkar bundan. Öte yandan yurtseverlik, beni yine devlet sınırları içinde kalan her yeri ve tüm canlıları sevmek gibi bir zorunlulukla karşı karşıya bırakmaktadır. Oysa ben İzmir'i severim, ama hiç görmediğim Manisa'yı sevmek zorunda değilim. Hiç görmesem de, tanımasam da, bu topraklarda yaşayan, yüreği haksızlığa karşı atan insanları severim, ama tepemizde boza pişiren yöneticileri, siyasi cinayetler planlayanları ya da irili ufaklı sömürücüleri sevmek zorunda değilim. Yurtseverlik, devlet sınırları içinde faşizan bir toptancılığı teşvik ettiği gibi, devlet sınırları dışında dışlayıcı bir yabancılaşmayı da getirmektedir.